TERCÜME

Sayı: 2 | 19 Temmuz 1940 | Cilt: I

TERCÜME VE RENAİSSANCE

Tarihte "*Renaissance*„ adı verilen büyük uyanış hamlesinin başlıca amillerini gözönüne getirirsek tercüme hareketini başta görürüz. Bu hareket İslâm memleketlerinde riyaziyeye, astronomiye, ilminücuma, fiziğe, kimyaya ve felsefeye dair mevcut eserlerin lâtinceye tercümesiyle başlar. Arapçadan lâtinceye ilk tercümelerin onuncu asırda İspanyada vücude getirildiğini görüyoruz. Sonradan ikinci *Silvestre* unvaniyle papalığa seçilen *Aurillac*'lı *Gerbert*, İslâm riyaziye eserlerini getirtmek için İspanyaya adamlar gönderdi. 11 inci asırda Afrikalı Kostantin Afrikada birçok eserler tercüme etti. *Pisa*'lı *Leonard* büyük Türk riyaziyecisi *Harezmi*'nin hesaba dair eserini tercüme etti ve bu eserle ilk defa olarak yeni rakamları garp âlemine tanıtarak hesapta inkılâp vücude getirdi.

On ikinci asırda tercüme faaliyeti mühim bir inkişaf gösterdi. Bu faaliyet garp memleketlerine şarktan yeni ilmî tetkik materyelleri, yeni ve cazip alâka mevzuları getirdi. İtalyada başlıyarak garp memleketlerinde inkişafa başlıyan üniversiteler, yeni tetkik mevzularını bu tercümelerde bulmıya başladılar.

İslâm memleketlerinden gelen ilmî eserlerin o zaman garp dünyasının ilim dili olan lâtinceye tercüme hareketine hemen bütün garp memleketlerindeki ilim adamları iştirak etti.

İslâm eserlerini tercüme için garpte teessüs eden mühim tercüme merkezlerinden biri Sicilyada idi. 902 den 1091 e kadar İslâm idaresinde kalan, *Norman*'ların zaptından sonra da nüfusu arasında mühim miktarda İslâm unsuru kalmış olan adada, İslâm eserlerine karşı duydukları derin alâka dolayısiyle "vaftiz edilmiş sultanlar„ diye şöhret kazanan kıral *Roger* ile hafidi İkinci Frederik tercüme faaliyetini müessir himayeleri altına aldılar. Tercüme faaliyeti Frederik'in halefleri *Manfred* ile *Anjou*'lu *Charles* zamanında da devam etti.

Diğer mühim tercüme merkezleri İspanyada *Pamplona*, *Tarazona*, *Barcelona*, Fransada *Béziers*, *Toulouse*, *Marsilya*, *Narbonne* idi. Daha sonra *Toledo* da mühim tercüme merkezi oldu.

On ikinci asırda başlıca mütercimleri gözden geçirelim:

İngiliz *Bath*'lı *Adelard*'ın 1116 ile 1146 seneleri arasında lâtinceye tercüme ettiği İslâm eserleri mühim bir yekûn teşkil eder. Filozof ve riyaziyeci olan *Adelard*, tercüme edilecek eser aramak için Fransaya, cenubî İtalyaya, Sicilyaya, hattâ Antakyaya ve Tarsusa seyahate çıktı. *Harezmi*'nin bazı eserleriyle *Euclid*'in on beşinci kitabını arapçadan lâtinceye çevirdi. Yakın Şarktan avdetinde lâtince yazdığı *Questiones Naturales* adlı eserde bir adamın ilmî meselelerde otoriteye bağlı kalmıyarak o meselelerde aklını işletmesi ve tecrübeye girişmesi lüzumu hakkında edindiği kanaati İslâm diyarında ilim üstatlariyle temasına borçlu olduğunu yazar [1].

Garpte *Tecrubî metod*'un ilk mübeşşiri sayılan *Roger Bacon*'un (1214-1294), *Adelard*'ın bu mütaleasını eserine aynen alarak takdir ve tasvip ettiği dikkate alınırsa garpte ilim âlemini *Otorite*'nin boyunduruğundan ve *Skolastik* uçurumundan kurtararak ilmî zihniyetin inkişafında büyük amil olan tecrübe metodunun garbin İslâm âleminden mülhem olduğuna haklı olarak hükmolunabilir.

Tanassur etmiş bir İspanyol musevisi olan ve astronomiye ve filozofiye dair birtakım eserleri 1135-1153 seneleri arasında lâtinceye tercüme eden *Seville*'li *John*, Türk âlimi *Farabi*'nin *İhsa'ül Ulum*'u ile *Gazali*'nin *Makasid'ül felasife*'sini de tercüme etmiştir. [2]

Pariste tahsil gören, 1138-1142 tarihleri arasında İspanyada bulunan *Dalmaçyalı Hermann*, *Abu Ma'şer*'in *Nücuma* dair *Medhal*'i ile başka *astronomik* eserleri lâtinceye tercüme etmiş, İspanyada *Santalla*'lı *Hugh* 1119 dan 1151 e kadar *Tarzana*'da çalışarak büyük Türk âlimi *Elbirunî* ile *Ferganî*'nin *astronomi* şerhlerini lâtinceye çevirmiştir.

İngiliz riyaziyecilerinden *Chester*'li *Robert* ilk Kur'an tercümesini 1141-1143 arasında *Dalmaçyalı Hermann* ile birlikte vücude getirmiş, 1145 te *Harezmi*'nin cebir kitabını lâtinceye tercüme etmiştir. *Bruges*'lu *Rudolf* adlı *Flaman* riyaziyeci, *usturlap* üzerine eserler tercüme etmiştir.

İtalyan *Tivoli'li Plato*, *Batlamyos*'un, *Quadripartitum*'u ile hendeseye dair bazı eserleri lâtinceye tercüme etti.

On ikinci asrın en çalışkan mütercimi olan *Cremona*'lı *Gerard*'ın lâtinceye tercüme ettiği ilmî eserlerin sayısı 83 ü bulmaktadır. 1114 te

---

[1] *Charles Homer Haskins, Studies in the History of mediaeval Science PP.* 40-41

[2] John, tercümelerini Domingo Gundisalvo ile müşterek yaptı. Kendisi arapçadan katalan diline, arkadaşı da katalan dilinden lâtinceye çevirdi.

doğan bu İtalyan mütercim, *Batlamyos*'un şöhretini işittiği *Almagest*'ini görmek için *Toledo*'ya kadar seyahat etmiş, arapçayı öğrenmiş ve bu eseri lâtinceye çevirmiştir. *İbni Sina*'nın *Kanun*'unu, Elkendi, Farabi ve İshakul İsrailî'nin Aristo'ya dair eserleri, Euclid'in Arşimed'in ve sair Yunan riyaziyecilerinin arapçaya çevrilmiş eserlerini, Beni Musa, Harezmi, Ferganî, Yusuf oğlu Ahmet, Neyrizî, Sabit ibni Kurra ve daha bir takım İslâm riyaziyecilerinin eserlerini Sabit ve İbni Heysem'in fiziğe dair kitaplarını, Calinos'un, Razi'nin, İbni Sina'nın tıbba dair eserlerini lâtinceye çeviren bu zattır.

İspanyol hekimi *Toledo*'lu *Marc* Kur'anı, *İpokrat*'ın, *Calinos*'un eserlerini lâtinceye çevirmiştir.

Bu tercümelerin bir kısmının muvaffakıyetsiz olduğu anlaşılıyor. Bu da tabiîdir. Çünkü mütercimler çok defa kelime kelime tercüme yolunu tutarak mananın anlaşılmasını zorlaştırmışlar, bir çok eserler de muhtelif dillerden tercüme edile edile asıllarından iyice uzaklaşmışlardır. *Ernest Renan*, *İbni Rüşd* hakkında yazdığı eserde «*İbni Rüşd*'ün eserlerinin lâtince tercümesi, ibranice tercümesinden, o da arapça tercümesine yapılan şerhin ibraniceye tercümesinden, arapça tercümesi de yunancadan süryaniceye yapılmış tercümesinden vücude getirildiğini» [1] tesbit ediyor.

İslâm eserlerinin tercümesine on üçüncü asırda da hararetle devam edilmiştir

İngiliz filozofu *Sarshel*'li *Alfred* vaktiyle *İshak ibni Hüneyn* tarafından arapçaya tercüme edilen yunanca eserlerden bazılarını, *İbni Sina*'nın *Şifa*'sını ve kimyaya dair eserlerini arapçadan lâtinceye çevirdi.

Saragassa'lı Stephen 1233 te *İbnülcezzar*'ın *Edviye* üzerine eserini, İspanyol *Peter Gallego*, Aristonun *On animals*'ini, *Padua*'lı *Salio* Ebu Bekirin nücuma dair kitabını, *Lunis*'li *William* adlı İtalyan *İbni Rüşd*'ün *Aristo*'nun mantıkî üzerine yazdığı şerhi, *Trabluslu Philip* Aristoya isnat olunan *Sirrülesrar*'ı, *Bonacosa* 1255 te *Padua'da*, *İbni Rüşd*ün külliyyatını, *Brescia*'lı İtalyan *John*, *Monpellier'de* 1253 te *Erzarkali*'nin usturlaba dair eserini, Monpellier'de yetişmiş Fransız hekimi *Armengud Calinos*'un bir kitabı ile *İbni Sina*'nın, *Elürcuzetü fittıbbını* ve *İbni Rüşd*'ün bu esere şerhini arapçadan lâtinceye tercüme etmişlerdir.

Meşhur *Roger Bacon*'un hocası olduğu zannedilen ve 1240 - 1256 tarihleri arasında *Toledo*'da yetişmiş olan *Hermann* da *İbni Rüşd*'ün *Aristo*'nun *retorik ve poetik'ine serhleri* ile Farabinin Aristonun retorikine yaptığı şerhi, *Palermo*lu *Moses* birçok tıbbî eserleri, Sicilyalı musevi

[1] Ernest Renan, Averroes et l'averroïsme, 3 ème edition, 1866 (P. 52)

Salim oğlu *Faraj* 1279 da *Râzi*'nin *Elhavi*'sini, 1280 de *İbni Cazla*'nın *Takvimülebdan*'ını lâtinceye tercüme etmişlerdir.

Mühim bir kısmı Türk ırkına mensup olan İslâm âlimlerinin bu eserlerinin lâtinceye tercüme edilmesi garp âleminde bu eserlerden bazılarının yunanca asıllarını görmek için bir alâka uyandırdı. Orta kurunda garpte yunancayı bilen hemen kimse kalmamıştı. Bazı âlimlerin yunanca bazı malûmata sahip oldukları anlaşılıyorsa da hiç birinin yunancayı okuyamadıkları muhakkaktır [1] .

On ikinci asırda doğrudan doğruya yunancadan lâtinceye ilk eseri tercüme eden Venedikli *James*'dir. Tercüme ettiği eser Aristo'nun *Organon*'ı dır. *Yeni lojik* adı altında şöhret kazanan bu eser 1182 de tercüme edilmiştir. Arapçadan lâtinceye bir çok eserler tercüme etmiş, bu arada meşhur *Kelîle ve Dimne*'yi de lâtinceye çevirmiş olan Sicilyalı *Eugene*, 1160 da *Batlamyos*'un *Almagest*'ni yunacadan lâtinceye tercüme etti. Sicilyanın şark sahillerinde *Catania*'da doğan *Aristihpus* ilk defa olarak *Eflâtun*'un *Meno*'su ile *Phaedo*'sunu 1156 da yunancadan lâtinceye çevirdi.

İstanbulda bir müddet kalmış olan *Leo Tuscus Ahmed ibni Siri*'nin rüya tabiri kitabını 1176 da yunanca tercümesinden lâtinceye çevirdi.

1204 te İstanbulun Lâtinler tarafından zaptı ve yağma edilmesi üzerine birçok yunanca eserler garp âlemine taşınmıştı. Bu on üçüncü asırda yunanca eserlerin lâtinceye tercüme hareketine yeni bir inkişaf verdi. İngiliz *John Basingstok* İngiltereye bir çok yunanca yazma eserler getirdi ve bir Grek grameri yazdı. Sicilya kıralı *Manfred*'in sarayında 1258 den 1266 ya kadar Aristonun bir kaç eseri yunancadan lâtinceye çevrildi. *Moerbeke*'li *William*, İpokratın *Prognosties*'ini, Aristonun *Retorik*, *Politik*'i ile *Meteoroloji*'sinin dördüncü kitabını, *Metafizik*'inin on birinci kitabını, *Calinus*'un *Alimentis*'ini tercüme etti.

On dördüncü asırda Bizanstan papaya gelen sefirler yunanca eserlere karşı alâkayı artırdılar. 1339 ve 1342 tarihlerinde İstanbuldan papaya gelen bir elçi, garpte "*Renaissance*'ın *sabah yıldızı*„ olarak telâkki edilen *Petrarch*'a (1304 - 1374) Yunan harflerini öğretti. 1353 te gelen diğer bir elçi, *Petrarch*'a, *Homer*'in yunanca bir nüshasını getirdi. 1367 de *Homer*'in lâtinceye fena bir tercümesi yapıldı. İtalyan nesrinin babası sayılan *Boccacio* (1313 - 1375) yunancayı öğrendi. Bu zat, garpte *Homer*'i asıl metninden okuyan ilk âlimdir.

On dördüncü asrın sonlarına doğru *Manual Chrysobras*'ın Bizans elçisi olarak Venediğe geldiğini işiten Floransalı âlimler etrafını aldılar ve yunanca öğrenmek için birlikte İstanbula gittiler. 1396 da bu zat

[1] Elwood P. Cubberley, *The History of Education* (1920)

Floransa Üniversitesinde ilk yunanca kürsüsünü tesis etti. Eflâtunun *Cümhuriyet*'ini de lâtinceye tercüme etti.

1453 te İstanbulun fethi üzerine İstanbulu terkeden Bizans âlimlerinin birlikte garp memleketlerine götürdükleri yunanca eserler, Yunan eserlerine karşı alâkayı artırdı.

12 nci asırda bir çok ilmî eserleri tercüme yoliyle garp âlemine tanıtan ilmî harekete Profesör *Haskins* "on ikinci asır rönesansı„ adını veriyor. Bir çok müverrihler on üçüncü asra "şayanı hayret asır„ adını vermektedirler. On dördüncü asır, bir çok cihetlerle daha şayanı hayrettir. Riyaziye, astronomi, fizik, kimya, tabiiyat, felsefe gibi eserlerle malûmat sahası genişliyen, hayatın muhtelif cephelerine karşı alâkaları artan, insanı her bakımdan tetkik etmeğe iştiyak duyan bir mütefekkir sınıf vücude geldi. Bu mütefekkir sınıf, yunanca eserleri arapça tercümelerinden okuya okuya eserlerin yunanca metinlerinden yapılmış tercümelerini de görmeğe, daha sonra bu eserleri asıl metinlerinden okuyup zevklerini doya doya tatmağa merak sardılar. Yunanın ilmî eserlerine karşı duydukları alâka Yunanın klâsik edebî eserlerine karşı kendilerinde bir iştiyak uyandırdı. Bu güzel eserlerle doğrudan doğruya temas imkânı zevk ve takdir ufuklarını genişlettikçe genişletti. Artık "*Renaissance*„ hamlesi tabiî ve zarurî bir hâdise idi.

Artık insanlık yeni bir kıymet hükmü elde etmiş oldu. Artık benliğini takdir etmiyen, nefsine itimadı olmıyan, "arkasında mazi duygusu, önünde istikbal imkânları bulunmıyan„ orta kurun adamı, süratle yerini nefsine itimadı olan, hayattan zevk alan, tarihî mazi ile bağlılığını hisseden, bu dünyada tekemmül ve inkişafı gaye edinen *modern* adama bıraktı.

İhsan SUNGU

Bibliyografya:

George Sarton, *Introduction to the History of Science* (*1927 - 1931*)

Charles Homer Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century* (*1927*)

Charles Homer Haskins, *Studies in the History of Mediaveal Science* (*1927*)

Sir Thomas Arnold and Alfred Guillaume (*editors*), *the Legacy of Islâm* (*1931*)

E. P. Cubberly, *The History of Education* (*1920*).

AU LECTEUR [1]

C'est ici un livre de bonne foi, lecteur. Il t'avertit dès l'entrée que je ne m'y suis proposé aucune fin, que domestique et privée. Je n'y ai eu nulle considération de ton service, ni de ma gloire. Mes forces ne sont pas capables d'un tel dessein. Je l'ai voué à la commodité particulière de mes parents et amis: à ce que m'ayant perdu (ce qu'ils ont à faire bientôt) ils y puissent retrouver aucuns traits de mes conditions et humeurs, et que par ce moyen ils nourrissent plus entière et plus vive, la connaissance qu'ils ont eu de moi. Si c'eût été pour rechercher la faveur du monde, je me fusse mieux paré et me présenterais en une marche étudiée. Je veux qu'on m'y voie en ma façon simple, naturelle et ordinaire, sans contention et artifice: car c'est moi que je peins. Mes défauts s'y liront au vif, et ma forme naïve, autant que la révérence puplique me l'a permis. Que si j'eusse été entre ces nations qu'on dit vivre encore sous la douce liberté des premières lois de nature, je t'assure que je m'y fusse très volontiers peint tout entier, et tout nu. Ainsi, lecteur, Je suis moi-même la matière de mon livre: ce n'est pas raison que tu emploies ton loisir en un sujet si frivole et si vain. A Dieu donc.

De Montaigne, ce premier de Mars mille cinq cent quatre vingt.

[1] Okuyucuya kolaylık olması için metin yeni Fransız imlâsına çevrilmiştir. Manaları eskimiş kelimeler için burada izahlar vermeğe yer olmadığı için meraklı okuyucularımıza *Essais*'lerin izahlı Villey tab'ını tavsiye ederiz.

MONTAİGNE'DEN PARÇALAR [1]

OKUYUCUYA:

Okuyucu, bu kitap samimî bir kitaptır. Daha başında sana söylüyor ki, ben burada ailemin ve kendimin dışında hiç bir hedef gözetmedim; sana hizmet etmek yahut kendime şeref kazanmak hiç aklımdan geçmedi: böyle bir emel gütmeğe kuvvet ve kudretim kâfi değildir. Bu kitabı akrabalarım için bir kolaylık olsun diye yazdım. İstedim ki beni kaybedecekleri zaman (ki pek yakındır) hakkımdaki bilgileri daha etraflı ve daha canlı olsun. Herkesin rağbetini kazanmak niyetinde olsaydım daha iyi süslenir ve kendimi daha itinalı bir eda ile takdim ederdim. Kitabımda sade, tabiî ve her günkü halimle, özentisiz bezentisiz görünmek istiyorum: çünkü ben kendimi tasvir ediyorum. Burada kusurlarım ve tabiî şeklim, edep ve terbiyenin müsaade ettiği nisbette, açık olarak görülecektir. Hâlâ ilk tabiat kanunlarının rahat serbestliği içinde yaşadıkları söylenen kavimler arasında olsaydım, emin ol ki kendimi tas tamam ve çırıl çıplak gösterirdim. Velhasıl, okuyucu, kitabımın muhtevası benim: boş vakitlerini bu kadar sudan ve manasız bir mevzua sarfetmen akıl kârı olmaz. Haydi ugurlar olsun.

---

[1] *Montaigne* memleketimizde pek tanınmış olmamakla beraber bu tercümeleri bir mukaddime ile takdime cesaret edemedim ve buna lüzum da görmedim. Çünkü *Montaigne* eserini zaten kendisini takdim için yazmıştır. Onunla okuyucu arasına girecek olan herkes beyhude sözler söylemek tehlikesine maruzdur. Esasen *Montaigne*'in Türk okuyucularına hiç te yabancı gelmiyeceğini zannediyorum; çünkü yeni Avrupa'nın ana kaynaklarından biri olan bu büyük ruhun bize Avrupa'dan gelen her kitapta biraz hissesi vardır. Yeni tefekkür, fert şuurunun insanı ve tabiati serbestçe tanımak cehti ise, *Montaigne* bu cehtin ilk büyük hamlesidir. Bugün bizim de kavuştuğumuz serbest tefekküre o, dört asır evvel, ve bizim uyanış devrimize bir çok bakımlardan benziyen hararetli bir devirde kavuşmuştur. Bu günkü türkçe gibi seyyal, rengârenk ve başı boş bir lisanla, şimdi manaları çok değişmiş taze fransızca kelimelerle yazılmış olan *Essais*'ler, tercümeye en az elverişli kitaplardan biridir. Bu tercümeleri iddialı birer nümune olarak değil, ürkek birer deneme olarak veriyorum. Asıl metinle karşılıklı olarak konmaları, okuyucunun tercümede kaybolan kıymetleri görmesi ve daha güzel tercüme imkânlarını kolayca arıyabilmesi içindir. Yine o parçaların seçilmesinde de hiç bir iddia yoktur. *Montaigne*'den yapılacak her seçme, ister istemez, keyfî ve eksik olacaktır. Bunlar, *Essais*'lerin ötesinden berisinden rasgele koparılmış sayfalardır. *Montaigne*'in bahçesinden her geçişte başka bir demet yapılabilir. *S. E.*

Je suis d'une taille un peu au-dessous de la moyenne. J'ai au demeurant la taille forte et ramassée; le visage, non pas gras, mais plein; la complexion, entre le jovial et le mélancolique, moyennement sanguine et chaude... La santé forte et allègre, jusques bien avant en mon âge rarement troublée par les maladies. J'étais tel, car je ne me considère pas à cette heure que je suis engagé dan les avenues de la vieillesse, ayant piéça franchi les quarente ans:

minutatim vires et robur adultum
Frangit, et in partem pejorem liquitur oetas.

Ce que je serai dorénavant, ce ne sera plus qu'un demi-être, ce ne sera plus moi. Je m'échappe tous les jours et me dérobe à moi,

Singula de nobis anni proedantur euntes.

ESSAİS, *Livre II, chap. 17: "De la présomption„.*

Les autres forment l'homme; je le récite et en représente un particulier bien mal formé, et lequel, si j'avais à façonner de nouveau, je ferais vraiment bien autre qu'il n'est. Meshuy c'est fait. Or les traits de ma peinture ne fourvoient point, quoiqu'ils se changent et diversifient. Le monde n'est qu'une branloire pérenne. Toutes choses y branlent sans cesse: la terre, les rochers du Caucase, les pyramides d'Egypte, et du branle public et du leur. La constance même n'est autre chose qu'un branle plus languissant. Je ne puis assurer mon objet. Il va trouble et chancelant, d'une ivresse naturelle. Je le prends en ce point, comme il est, en l'instant que je m'amuse à lui. Je ne peins pas l'être. Je peins le passage: non un passage d'âge en autre, ou, comme dit le peuple, de sept en sept ans, mais de jour en jour, de minute en minute. Il faut accommoder mon histoire à l'heure. Je pourrai tantôt changer, non de fortune seulement, mais aussi d'intention. C'est un contrôle de divers et muables accidents et d'imaginations irrésolues et, quand il y échoit contraires: soit que je sois autre moi-même, soit que je saisisse les sujets par autres circonstances et considérations. Tant y a que je me contredis bien à l'aventure, mais la vérité, comme disait Demades, je ne la contredis point. Si mon âme pouvait prendre pied, je ne m'essaierais pas, je me résoudrais: elle est toujours en apprentissage et en épreuve.

MONTAIGNE'İN PORTRESİ:

boyum ortanın biraz altındadır. Fakat vücudüm sağlam yapılı ve tıknazdır; yüzüm şişman değil, topludur; tabiatim neşe ile hüzün arasında, oldukça hararetli ve sıcak kanlıdır... Sıhhatim, tâ genç yaşımdanberi sağlam ve canlıdır; hastalıklarla sarsıldığı nadirdir. İşte ben buydum, çünkü kendimi, kırk yaşımı aşıp ihtiyarlığın yolunu tuttuğum şu andaki halimle anlatmıyorum:

minutatim vires et robur adultum
Frangit, et in partem pejorem liquitur oetas [1].

Bundan sonraki halim ancak yarım bir varlık olacaktır; bu artık ben olmıyacağım. Gün geçtikçe kendimden ayrılıyor ve uzaklaşıyorum.

Singula de nobis anni proedantur euntes [2].

İNSANIN HALİ:

Başkaları insan oğlunu yetiştire dursun, ben onu anlatıyorum ve şahsımda, pek fena yetişmiş bir örneğini gösteriyorum. Bu örneğe yeniden şekil vermek elimde olsaydı onu mutlaka olduğundan çok başka türlü yapardım. Bir defa yapılmış artık. Şunu söyliyeyim ki, tasvirimdeki çizgiler, mütehavvil ve muhtelif olmalarına rağmen, hiç hakikate aykırı değildir. Dünya, durmıyan bir salıncaktır: orada her şey, toprak, Kafkas'ın kayalıkları, Mısır'ın ehramları, hem etrafiyle birlikte hem de kendi kendine sallanır. Devamın kendisi bile daha ağır bir salıntıdan başka bir şey değildir. Mevzuumu (kendimi) hep ayni halde bulundurmak elimde değil. Tabiî bir sarhoşlukla, salına serpile yürüyüp gidiyor. Onu muayyen bir noktada, hoşuma giden bir andaki haliyle alıyorum. *Duruşu* değil, *geçişi* anlatıyorum: fakat yaştan yaşa, yahut halkın dediği gibi "yedi seneden yedi seneye„ geçişi değil, günden güne, dakikadan dakikaya geçişi. Hikâyemi saati saatine yazmam lâzım geliyor. Az sonra değişebilirim. Yalnız halim değil, maksadım da değişebilir. Benim yaptığım, değişen ve biribirine benzemiyen hadiseleri, kararsız ve bazen mütenakız fikirleri tesbit etmektir. Acaba benliğim mi değişiyor, yoksa ayni mevzuları ayrı şartlara ve ayrı bakımlara göre mi ele alıyorum? Her ne hal ise, kendi kendimi nakzettiğim oluyor. Fakat, Demades [3] in dediği gibi, hakikati hiç nakzetmiyorum. Ruhum bir yerde durabilseydi, kendimi denemekle kalmaz, bir karara varırdım: ruhum mütemadi bir arayış ve oluş içinde.

[1] Yaş, olgunluk çağına varmış kuvvetleri için için aşındırır. Lucretius, II, 1131.
[2] Seneler akıp giderken bizden birşey koparırlar. Horatius, Epîtres, II, 55.
[3] Atinalı meşhur bir hatip.

Je propose une vie basse et sans lustre, c'est tout un. On attache aussi bien toute la philosophie morale à une vie populaire et privée qu'à une vie de plus riche étoffe: chaque homme porte la forme entière de l'humaine condition.

ESSAİS, Livre III, chap. 2: "Du repentir„.

C'est grand cas que les choses en soient là en notre siècle, que la philosophie, ce soit, jusques aux gens d'entendement, un nom vain et fantastique, qui se trouve de nul usage et de nul prix, et par effet. Je crois que ces ergotismes en sont cause, qui ont saisi ses avenues. On a grand tort de la peindre inaccessible aux enfants, et d'un visage renfrogné, sourcilleux et terrible. Qui me l'a masquée de ce faux visage, pâle et hideux? Il n'est rien plus gai, plus gaillard, plus enjoué, et à peu que je ne dise folâtre. Elle ne prêche que fête et bon temps. Une mine triste et transie montre que ce n'est pas là son gîte...

L'âme qui loge la philosophie, doit par sa santé rendre sain encore le corps. Elle doit faire luire jusques au dehors son repos et son aise; doit former à son moule le port extérieur, et l'armer par conséquent d'une gracieuse fierté, d'un maintien actif et allègre, et d'une contenance contente et débonnaire. La plus expresse marque de la sagesse, c'est une éjouissance constante: son état est comme des choses au-dessus de la Lune: toujours serein. C'est "Barocco„ et "Baralipton„ qui rendent leurs suppôts ainsi crottés et enfumés, ce n'est pas elle: ils ne la connaissent que par ouï-dire. Comment? elle fait état de sereiner les tempêtes de l'âme, et d'apprendre la faim et les fièvres à rire, non par quelques Epicycles imaginaires, mais par raisons naturelles et palpables. Elle a pour son but la vertu, qui n'est pas, comme dit l'école, plantée à la tête d'un mont coupé, raboteux et inaccessible. Ceux qui l'ont approchée la tiennent, au rebours, logée dans une belle plaine fertile et fleurissante, d'où elle voit bien sous soi toutes choses; mais si peut-on y arriver, qui en sait l'adresse, par des routes ombrageuses, gazonnées et doux fleurantes, plaisamment, et d'une pente facile et polie, comme est celle des voûtes célestes. Pour n'avoir hanté cette vertu suprême, belle, triomphante, amoureuse, délicieuse pareillement et courageuse, ennemie professe et irréconciliable d'aigreur, de déplaisir, de crainte et de contrainte, ayant pour guide nature, fortune et volupté pour compagnes; ils sont allés, selon leur faiblesse, feindre cette sotte image, triste, querelleuse, dépite, menaceuse, mineuse, et la placer sur un rocher, à l'écart, emmi des ronces, fantôme à étonner les gens...

Anlattığım hayat basit ve gösterişsizdir; zararı yok: bütün ahlâk felsefesi alelâde ve kendi halinde bir hayata da girebilir, daha zengin ve gösterişli bir hayata da: her insanda, insanlığın hali bütün heyetile mevcuttur.

HAYAT VE FELSEFE:

Çok gariptir; asrımızda işler o hale geldi ki felsefe, anlayışlı insanlar arasında bile, gerek nazarî, gerek amelî hiçbir faydası ve değeri olmıyan boş ve mevhum bir isim olup kaldı. Bence bunun sebebi, felsefenin ana yollarını sarmış olan safsatalardır. Felsefeyi, çocuklar için ulaşılmaz, asık suratlı, çatık kaşlı ve dehşetli göstermek büyük bir hatadır. Onun yüzüne bu sahte, bu kansız, bu çirkin maskeyi kim takmış? O yalnız bayram ve hoş zaman içinde yaşamayı emreder. Gamlı ve buz gibi soğuk bir çehre, ruhunuzda felsefenin barınamadığına alâmettir...

Felsefeyi barındıran ruh, kendi sıhhatiyle vücudü de sıhhatli yapmalıdır. Huzur ve rahatın ışığı tâ dışarıdan görünmelidir. Haricî edasını kendi kalıbına uydurmalı ve böylece ona lâtif bir gurur, hareketli ve neşeli bir tavır, memnun ve güler yüzlü bir hal vermelidir. Hikmetin en açık alâmeti, daimî bir şetarettir. Onun hali, aydan daha yukarda olan şeylerin hali gibidir; her dem sakin. Müritlerini çamur ve kir içinde yaşatan felsefe değil, Barocco ve Baraliptondur [1]. Onlar felsefenin yalnız adını duymuşlardır. Yoksa nasıl olur? Felsefe ruhun fırtınalarını dindirmeği, açlığı ve hastalığı gülerek karşılamağı, bir takım mevhum müneccim işaretleriyle değil, tabiî ve müşahhas yollarla öğretmeğe çalışır. Felsefenin gayesi fazilettir: bu fazilet te, medresenin söylediği gibi, sarp, yalçın ve çıkılmaz bir dağın başına dikilmiş değildir. Ona yaklaşanlar bilâkis onu güzel, bereketli ve çiçekli bir ova içinde görürler. Orada fazilet yine herşeyden yüksektedir; fakat, yerini bilen olunca, ona gölgeli, çimenli, güzel kokulu yollardan, güle söyliye, göklerin kubbesi gibi rahat ve dümdüz bir inişle varılabilir. Bazıları bu yüksek, güzel, zafer sevinci dolu, aşk dolu, hem de lezzet dolu, cesaret dolu faziletin, tatsızlığa, rahatsızlığa, korkuya, cebre açıkça ve amansızca düşman olan, kendine tabiati rehber, bahtiyarlığı ve zevkı kendine eş bilen faziletin semtine uğramadıkları için, gitmişler, acizlerine uygun olarak, böyle kasvetli, titiz, somurtkan, tehditkâr, asık suratlı, manasız bir fazilet timsali tasarlamışlar ve onu, insanları korkutmıya mahsus bir heyulâ gibi, dünyadan uzak bir kayalığın üstüne, dikenlikler arasına koymuşlar...

[1] Iskolâstikte bazı kazıye nevilerine ait uydurma kelimeler.

La vraie vertu sait être riche et savante, et coucher dans des matelas musqués. Elle aime la vie, elle aime la beauté et la gloire et la santé. Mais son office propre et particulier c'est savoir de ces biens là réglément, et les savoir perdre constamment: office bien plus noble qu'âpre, sans lequel tout cours de vie est dénaturé, turbulent et difforme, et y peut-on justement attacher ces écueils, ces haliers et ces monstres. Si ce disciple se rencontre de si diverse condition, qu'il aime mieux ouïr une fable que la narration d'un beau voyage ou un sage propos quand il l'entendra; qui, au son du tambourin qui arme la jeune ardeur de ses compagnons, se détourne à un autre qui l'appelle au jeu des batteleurs; qui par souhait, ne trouve plus plaisant et plus doux revenir poudreux et victorieux d'un combat, que de la paume ou du bal avec le prix de cet exercice: je n'y trouve autre remède, sinon que de bonne heure son gouverneur l'étrangle, s'il est sans témoins, ou qu'on le mette pâtissier dans quelque bonne ville, fût-il fils d'un duc, suivant le précepte de Platon qu'il faut colloquer les enfants non selon les facultés de leur père, mais selon les facultés de leur âme.

Puisque la philosophie est celle qui nous instruit à vivre et que l'enfance y a sa leçon, comme les autres âges, pourquoi ne la lui communique l'on?

Udum et molle lutum est; nunc nunc properandus, et acri
Fingendus sine fine rota.

On nous apprend à vivre quand la vie est passée. Cicero disait que, quand il vivrait la vie de deux hommes, il ne prendrait pas le loisir d'étudier les poètes lyriques. Et je trouve ces ergotistes plus tristement encore inutiles. Notre enfant est bien plus pressé : il ne doit au pédagisme que les premiers quinze ou seize ans de sa vie : le demeurant est dû à l'action. Employons un temps si court aux instructions nécessaires. Ce sont abus : ôtez toutes ces subtilités épineuses de la Dialectique, de quoi notre vie ne se peut amender, prenez les simples discours de la philosophie, sachez les choisir et traiter à point : ils sont plus aisés à concevoir qu'un conte de Boccace. Un enfant en est capable, au partir de la nourrice, beaucoup mieux que d'apprendre à lire ou écrire. La philosophie a des discours pour la naissance des hommes comme pour la décrépitude.

ESSAİS, Livre I, chap. 26: "De l'Institution des enfants".

Hakikî fazilet zengin, kudretli ve bilgili olmasını, mis kokulu yataklarda yatmasını bilir. Hayatı sever; güzelliği de, şan ve şerefi de, sıhhati de sever. Fakat onun özbeöz işi, bu nimetleri muvazene ile kullanmayı ve onları metanetle terketmeyi bilmektir: çetinliğinden çok daha fazla asaleti olan bir iş, ki onsuz her hayat tarzı bozuk, karışık ve şekilsizdir ve bu yüzden tehlikeli manialar, dikenlikler ve ejderhalarla dolmağa müsaittir. Eğer terbiye edilecek genç, acayip bir tabiat sahibi olur da güzel bir seyahat hikâyesi, yahut anlıyabileceği hakimane bir bahis yerine masal dinlemeği tercih ederse, arkadaşlarının genç gayretlerini harekete getiren trampet çalındığı zaman o, kendisini hokkabazların oyununa çağıran birisinin yanına giderse, bir muharebeden toz toprağa ve zafere bürünüp dönmeği top oyunundan yahut balodan bir mükâfatla dönmekten daha zevkli ve daha cazip bulmazsa, bu genç için bir tek çare görüyorum: mürebbisi onu daha çocukken, kimseye duyurmadan boğar; yahut ta bu gence, bir Dükanın oğlu bile olsa, herhangi bir şehirde pastacılık yaptırılır. Eflâtun der ki, çocuklara babalarının kabiliyetlerine göre değil, kendi kabiliyetlerine göre meslek bulmak lâzımdır.

Madem ki asıl felsefe bize yaşamayı öğreten felsefedir, ve madem ki çocuğun da diğer yaştakiler gibi, ondan alacak olduğu dersler vardır, niçin çocuğa felsefe öğretilemez:

Udum et molle lutum est; nunc nunc properandus, et ácri
Fingendus sine fine rota [1].

Bize yaşamayı hayat geçtikten sonra öğretiyorlar. Çiçeron dermiş ki, iki insan hayatı yaşıyacak olsam bile, lirik şairleri tetkika vakit sarfetmem. Bence bu safsatacılar daha hazin bir şekilde faydasızdır. Çucuğumuzun o kadar kaybedecek vakti yoktur: pedagogların elinde ancak hayatının ilk on beş, on altı senesini geçirebilir: geri kalan zaman hayatındır. Bu kadar kısa bir zamanı zarurî malûmata hasredelim. Bunlar israftır: hayatımızın işine yaramıyan bütün bu çetrefil diyalektik oyunlarını kaldırıp atın; iyi seçmesini ve iyi şerh etmesini bilmek şartiyle basit felsefe bahisleri alın: bunlar Boccacio'nun bir masalından daha kolay anlaşılır. Bir çocuk bunları sütnineye verildiği andan itibaren okuyup yazmaktan çok daha çabuk öğrenebilir. Felsefenin insanlara, hem hayat başlarken hem de ölüme doğru giderken söyliyecekleri vardır.

---

[1] Alçı yumuşak ve ıslak; çabuk, çabuk, acele edelim ve durmadan dönen çarkın üstünde ona şekil verelim. (Persius, III, 25)

Le gain de notre étude, c'est en être devenu meilleur et plus sage. C'est, disait Epicharmus, l'entendement qui voit et qui oit, c'est l'entendement qui approfite tout, qui dispose tout, qui agit, qui domine et qui règne: toutes autres choses sont aveugles, sourdes et sans âme. Certes nous le rendons servile et couard, pour ne lui laisser la liberté de rien faire de soi. Qui demanda jamais à son disciple ce qu'il lui semble de la Réthorique et de la Grammaire, de telle ou telle sentence de Cicéron? On nous les plaque en la mémoire toutes empennées, comme des oracles où les lettres et les syllabes sont de la substance de la chose. Savoir par cœur n'est pas savoir: c'est tenir ce qu'on a donné en garde à sa mémoire. Ce qu'on sait droitement, on en dispose, sans regarder au patron, sans tourner les yeux vers son livre. Fâcheuse suffisance, qu'une suffisance purement livresque! Je m'attends qu'elle serve d'ornement, non de fondement, suivant l'avis de Platon, qui dit la fermeté, la foi, la sincérité être la vraie philosophie, les autres sciences et qui visent ailleurs, n'être que fard.

ESSAİS, Livre I, chap. 26: "De l'Institution des enfants".

Nature a maternellement observé cela, que les actions qu'elle nous y a enjointes pour notre besoin nous fussent aussi voluptueuses, et nous y convie non seulement par la raison mais aussi par l'appétit: c'est injustice de corrompre ses règles.

Quand je vois et César et Alexandre, au plus épais de sa grande besogne, jouir si pleinement des plaisirs naturels et par conséquent nécessaires et justes, je ne dis pas que ce soit relâcher son âme, je dis que c'est la roidir, soumettant par vigueur de courage à l'usage de la vie ordinaire ces violentes occupations et laborieuses pensées. Sages, s'ils eussent cru que c'était là leur ordinaire vacation, celle-ci l'extraordinaire. Nous sommes de grands fols: Il a passé sa vie en oisiveté, disons-nous; je n'ai rien fait d'aujourd'hui. — Quoi, avez-vous pas vécu? C'est non seulement la fondamentale, mais la plus illustre de vos occupations. —Si on m'eût mis au propre de ces grands maniements, j'eusse montré ce que je savais faire. — Avez-vous su méditer et manier votre vie? vous avez fait la plus grande besogne de toutes. Pour se montrer et exploiter nature n'a que faire de fortune: elle se montre également en tous étages et derrière, comme sans rideau. Composer nos moeurs est notre office, non pas composer des livres, et gagner, non pas des batailles et provinces, mais l'ordre et tranquillité à notre conduite. Notre

BİLGİ VE MUHAKEME:

Tahsilden kazancımız daha iyi ve daha kâmil olmaktır. Epiharmus [1] der ki, insan muhakemesiyle görür ve duyar; her şeyden istifade eden, her şeyi nizama koyan, başa geçip idare eden muhakemedir; geri kalan her şey kör, sağır ve cansızdır. Şu muhakkak ki çocuğa kendiliğinden hiç bir şey yapmak hürriyetini vermemekle onu korkak bir köle haline sokuyoruz. Retorik ve gramer hakkında, Çiçeron'un şu veya bu cümlesi hakkında talebesinin ne düşündüğünü kim sormuştur? Bunları Allah sözü gibi hafızalarımıza bütün teferruatiyle yapıştırırlar; harfler ve kelimeler, ifade edilen şeyin mahiyeti haline gelir. Ezber bilmek, bilmek değildir; hafızamıza emanet edilen bir şeyi saklamaktır. İnsan, kendiliğinden bildiği şeyi âmirine bakmadan, gözlerini kitaba çavirmeden, istediği gibi kullanır. Tamamiyle kitabî olan bir bilgi ne sıkıcı bilgidir! Böyle bir bilginin bir ziynet olarak kullanılmasını isterim; fakat temel olarak değil. Nitekim Eflâtun hakikî felsefenin sağlam irade, iman ve samimiyet olduğunu, gayeleri başka olan diğer ilimlerinse sadece süs olduğunu söyler.

YAŞAMAK VE ÇALIŞMAK:

Tabiat bize ihtiyaçlarımızı tatmin için yaptırdığı işlerin ayni zamanda zevkli olmasını bir anne gibi düşünmüş ve bunları hem aklımıza hem de iştahamızı tatmin ederek yapmamızı istemiştir: onun kaidelerini bozmağa hakkımız yoktur.

Sezar'ın ve İskender'in, en büyük işleri başarırken tabiî ve binaenaleyh lüzumlu ve makul zevklerden bol bol istifade ettiklerini gördüğüm zaman buna ruhu gevşetmek demem; bilâkis, o meşakkatli işleri ve yorucu düşünceleri zinde bir yürekle günlük hayatın bir parçası haline sokmak, ruhu sağlamlaştırmaktır derim. Bunu tabiî bir meşgale, diğerini (büyük işleri) fevkalâde bir meşgale saymışlarsa hakîm adamlarmış. Biz pek deli mahlûklarız: filânca hayatını işsiz güçsüz geçirdi, deriz; bugün hiç birşey yapmadım, deriz. - Birşey yapmadım ne demek? Yaşadınız ya! Bu sizin yalnız başlıca işiniz değil, en parlak, en şerefli işinizdir. - Bana büyük işleri çevirmek imkânını verselerdi, neler yapmıya kadir olduğumu gösterirdim, deriz. Bir kere kendi hayatınızı düşünmeği ve çevirmeği bildiniz mi? O takdirde bütün işlerin en büyüğünü yapmış demeksiniz. Kendini göstermek ve iş görmek için tabiatin büyük fırsatlara ihtiyacı yoktur; o hangi mevkide olursa olsun, perde arkasında da perde önünde de kendini gösterir. Bizim işimiz kitap yapmak değil, ahlâkımızı yapmaktır; muharebeler, memleketler kazanmak değil, yaşayışımızda

[1] Fisagor mektebine mensup bir filozof (M. E. V inci asır)

grand et glorieux chef-d'oeuvre c'est vivre à propos. Toutes autres choses, règner, thésauriser, bâtir, n'en sont qu'appendicules et adminicules pour le plus. Je prends plaisir de voir un général d'armée au pied d'une brèche qu'il veut tantôt attaquer, se prêtant tout entier et délivré à son dîner, à son devis, entre ses amis; et Brutus, ayant le ciel et la terre conspirés à l'encontre de lui et de la liberté romaine, dérober à ses rondes quelque heure de nuit, pour lire et breveter Polybe en toute sécurité. C'est aux petites âmes, ensevelies du poids des affaires, de ne s'en savoir purement démêler, de ne les savoir et laisser et reprendre:

ô fortes pejoraque passi
Mecum soepe viri, nunc vino pellite curas;
Cras ingens iterabimus oequor.

ESSAİS, Livre III, chap. 13: "De l'Expérience".

La beauté est une pièce de grande recommandation au commerce des hommes; c'est le premier moyen de conciliation des uns aux autres, est n'est homme si barbare et si rechigné qui ne se sente aucunement frappé de sa douceur. Le corps a une grande part à notre être, il y tient un grand rang; ainsi sa structure et composition sont de bien juste considération. Ceux qui veulent déprendre nos deux pièces principales et les séquestrer l'une de l'autre, ils ont tort. Au rebours, il les faut raccoupler et rejoindre. Il faut ordonner à l'âme non de se tirer à quartier, de s'entretenir à part, de mépriser et abandonner le corps (aussi ne le saurait-elle faire que par quelque singerie contrefaite), mais de se rallier à lui, de l'embrasser, le chérir, l'assister, le contrôler, le conseiller, le redresser et ramener quand il fourvoie, l'épouser en somme et lui servir de mari; à ce que leurs effets ne paraissent pas divers et contraires, ains accordans et uniformes.

ESSAİS, Livre II, chap. 17: "De la présomption".

La présomption est notre maladie naturelle et originelle. La plus calamiteuse et frêle de toutes les créatures c'est l'homme, et quand même la plus orgueilleuse. Elle se sent et se voit logée ici, parmi la bourbe et le fient du monde, attachée et clouée à la pire, plus morte et croupie partie de l'univers, au dernier étage du logis et le plus éloigné de la voûte céleste, avec les animaux de la pire condition des trois; et

nizam ve huzur kazanmaktır. Bizim büyük ve şerefli şaheserimiz, doğru dürüst yaşamaktır. Geri kalan herşey hüküm sürmek, servet yapmak, binalar kurmak, nihayet ufak tefek ilâveler, vasıtalarıdır. Bir kumandanın, az sonra hücum edecek olduğu bir hisarın eteğinde dostlarile tamamile serbest ve endişesiz sohbete dalmasını ve Brutus'ün, bütün dünyanın kendisine ve Roma'nın hürriyetine karşı pusu kurduğu bir sırada gece dolaşmalarından birkaç saat çalarak tam bir sükûn içinde Polybius'u okuyup notlar yazmasını tahayyül etmekten zevk alıyorum. Ancak küçük ruhlardır ki işlerin ağırlığı altında ezilirler; onlardan tamamen sıyrılmayı, durup yeniden başlamayı bilmezler.

ô fortes pejoraque passi
Mecum soepe viri, nunc vino pellite curas;
Cras ingens iterabimus oequor [1].

RUH VE VÜCUT:

Güzellik, insan münasebetlerinde çok rağbet gören bir unsurdur. Aramızda ilk anlaşma vasıtası odur. İnsan ne kadar vahşi, nekadar fena tabiatli olursa olsun onun sihrine karşı tamamen biğane kalamaz. Vücudun varlığımızdaki hissesi ve mevkii büyüktür. Bu itibarla onun yapısına ve nizamına verilen ehemmiyet pek yerindedir. İki esaslı unsurumuzu (Ruh ve vücudü) biribirinden ayırmak, koparmak istiyenler hata ediyorlar: bilâkis onları çiftleştirmek, birleştirmek lâzımdır. Ruhtan istenecek şey bir köşeye çekilmek, kendi kendine düşunmek, vücudu hakir görüp kendi başına bırakmak değil (Esasen bunu ancak sahte bir nevi maymunlukla yapabilir) ona bağlanmak, onu kucaklamak, sevmek, ona refakat ve nezaret etmek, nasihat vermek, yanlış yola saptığı zaman geri çevirmek, velhasıl onunla evlenmek, ona hakikî bir koca olmaktır. Tâ ki ikisinin hareketleri arasında başkalık ve zıtlık değil, uygunluk ve benzerlik olsun.

İNSAN VE KÂİNAT:

Kendini beğenmek insanın tabiatında ve hilkatinde mevcut bir hastalıktır. İnsan mahlûkların en betbahtı ve en nahifidir; buna rağmen en mağruru da odur. Şurada, dünyanın çamuru ve pisliği içinde oturduğunu, kâinatın en fena, en ölü, en aşağı kısmında, göklerin kubbesinden en uzakta, üç cinsten hayvanların [2] en fena haldekilerile birlikte, dünya evinin en alt katına bağlı ve çakılı olduğunu bilir, görür, ve yine haya-

[1] Ey benimle bunca çetin işler görmüş olan yiğitler, bugün dertlerinizi şarapla giderin, yarın engin denize açılacağız. (Horatius, Odes, I, VII, 30)

[2] Havada, karada ve suda yaşıyan hayvanlar.

se va plantant par imagination au-dessus du cercle de la Lune et ramenant le ciel sous ses pieds. C'est par la vanité de cette même imagination qu'il s'égale à Dieu, qu'il s'attribue les conditions divines, qu'il se tire soi-même et sépare de la presse des autres créatures, taille les parts aux animaux ses confrères et compagnons, et leur distribue telle portion de facultés et de forces que bon lui semble...

Nous ne sommes ni au-dessus ni au-dessous du reste: tout ce qui est sous le ciel, dit le sage, court une loi et une fortune pareille.

Indupedita suis fatalibus omnia vinclis.

Il y a qnelque différence, il y a des ordres et des degrés: mais c'est sous le visage d'une même nature:

res quaeque suo ritu procedit, et omnes
Foedere naturae certo discrimina servant.

ESSAİS, Livre II. chap. 12: "Apologie de Raymond Sebond".

Ce que nous appelons ordinairement amis et amitiés, ce ne sont qu'accointances et familiarités nouées par quelque occasion ou commodité par le moyen de laquelle nos âmes s'entretiennent. En l'amitié dequoi je parle, elles se mêlent et confondent l'une en l'autre, d'un mélange si universel, qu'elles effacent et ne retrouvent plus la couture qui les a jointes. Si on me presse de dire pourquoi je l'aimais, je sens que cela ne se peut exprimer, qu'en répondant: Parce que c'était lui; parce que c'était moi...

Nos âmes ont charrié si uniment ensemble, elles se sont considérées d'une si ardente affection, et de pareille affection découvertes jusques au fin fond des entrailles l'une à l'autre, que, non seulement je connaissais la sienne comme la mienne, mais je me fusse certainement plus volontiers fié à lui de moi qu'à moi.

Qu'on ne me mette pas en ce rang ces autres amitiés communes: j'en ai autant de connaissance qu'un autre, et des plus parfaites de leur genre, mais je ne conseille pas qu'on confonde leurs règles: on s'y tromperait. Il faut marcher en ces autres amitiés la bride à la main, avec prudence et précaution; la liaison n'est pas nouée en manière qu'on n'ait aucunement à s'en défier. Aimez-le (disait Chilon) comme ayant quelque jour à le haïr; haïssez-le, comme ayant à l'aimer. Ce pré-

liyle, ayın mihverinden yukarılara çıkıp gökleri ayaklarının altına indirmek sevdasile yaşar. Ayni hayal nahvetile kendisini allahla bir görür; nefsine ilâhî vasıflar izafe eder; kendisini diğer mahlûklar sürüsünden ayırıp kenara çeker, arkadaşları ve yoldaşları olan hayvanlara hisseler ayırır, her birine münasip gördüğü derecede kudret ve kabiliyetler tevzi eder...

Biz insanlar geri kalanların ne üstünde ne altındayız. Hakîm der ki göklerin altındaki herşey, ayni kanunun ve ayni bahtın esiridir.

Indupedita suis fatalibus omnia vinclis [1].

Bazı farklar, seviyeler ve dereceler vardır: fakat herşeyde ayni tabiatın çehresi görülür.

res quaeque suo ritu procedit, et omnes
Foedere naturae certo discrimina servant [2].

DOSTLUK:

Umumiyetle dost ve dostluk dediğimiz, ruhlarımızın beraber olmasını temin eden bir tesadüf veya bir lüzum dolayısile edindiğimiz münasebetler ve ünsiyetlerdir. Benim bahsettiğim dostlukta ruhlar birbirine o kadar şumullü bir âhenkle karışmış ve kaynaşmıştır ki onları birleştiren dikişi silip süpürmüş ve artık bulamaz olmuşlardır. Onu [3] niçin sevdiğimi bana söyletmek isterlerse bunu ancak şöyle bir cevapla ifade edebileceğimi zannediyorum: çünkü o, o idi; ben de bendim.

Ruhlarımız o kadar sıkı bir beraberlikle yürüdüler, birbirini o kadar coşkun bir muhabbetle seyrettiler ve en mahrem taraflarına kadar birbirine öyle bir muhabbetle açıldılar ki ben onun ruhunu benimki kadar tanımakla kalmıyor, muhakkak kendimden çok ona itimat edebilecek bir halde bulunuyordum.

Diğer alelâde dostlukları buna benzetmeğe kalkışmayın: onları, hem de en iyilerini ben de herkes kadar bilirim. Fakat (bu dostluklarla berikine ait) hareket tarzlarını birbiriyle karıştırmanızı tavsiye etmem: aldanırsınız. O dostluklarda insanın, dizgin elde, tedbir ve ihtiyatla yürümesi lâzımdır: aradaki rabıta, itimatsızlığa hiç yer vermiyecek şekilde düğümlenmiş değildir. Chilon [4] dermiş ki «Onu, (dostunuzu) bir gün kendisinden nefret edecekmiş gibi sevin; ondan, bir gün kendisini sevecekmiş gibi nefret

[1] *«Her şey, mukadderatın kırılmaz zincirlerile bağlıdır.» (Lucretius, V, 874.)*

[2] *«Her şey kendine göre inkişaf eder ve hepsi tabiat nizamının koyduğu farkları muhafaza eder.» (Lucretius, V, 921.)*

[3] *Etienne de la Boétie (1530-1563); Montaigne'in en iyi dostu. İyi kalpliliği ve bazı şiirlerile tanınmıştır.*

[4] *Eski Yunanistanın meşhur yedi hakiminden biri.*

cepte qui est abominable en cette souveraine et maîtresse amitié, il est salubre en l'usage des amitiés ordinaires et coutumières, à l'endroit desquelles il faut employer le mot qu'Aristote avait très familier: "O mes amis, il n'y a nul ami„...

Depuis le jour que je le perdis,

quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic, Dii, voluistis) habebo,

je ne fais que traîner languissant; et les plaisirs mêmes qui s'offrent à moi, au lieu de me consoler, me redoublent le regret de sa perte. Nous étions à moitié de tout; il me semble que je lui dérobe sa part,

Nec fas esse ulla me voluptate hic frui
Decrevi, tantisper dum ille abest meus particeps.

J'étais déjà si fait et accoutumé à être deuxième partout, qu'il me semble n'être plus qu'à demi.

Illam meoe si partem animae tulit
Maturior vis, quid moror altera,
Nec charus oeque, nec superstes
Integer? Ille dies utramque
Duxit ruinam.

Il n'est action ou imagination où je ne le trouve à dire, comme si eût-il bien fait à moi. Car, de même qu'il me surpassait d'une distance infinie en toute autre suffisance et vertu, aussi faisait-il au devoir de l'amitié.

ESSAİS, Livre I, chap. 28: "De l'amitié„.

Or la fin, ce crois - je, en est toute une, d'en vivre plus à loisir et à son aise. Mais on n'en cherche pas toujours bien le chemin. Souvent on pense avoir quitté les affaires, on ne les a que changées. Il n'y a guère moins de tourment au gouvernement d'une famille que d'un état entier: où que l'âme soit empêchée, elle y est toute; et, pour être les occupations domestiques moins importantes, elles n'en sont pas moins importunes. Davantage, pour nous être défaits de la Cour et du marché, nous ne sommes pas défaits des principaux tourments de notre vie,

edin». Benim bahsettiğim yüksek ve mutlak dostluk için hiç yerinde olmıyan bu düsturun, diğer alelâde dostluklara tatbikı hayırlı olur. Bunlar için, Aristonun sık sık tekrarladığı şu sözü kullanabiliriz: «Ey dostlarım, dünyada dost yoktur»...

Onu kaybettiğim günden beri,

quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic, Dii, voluistis) habebo [1].

yorgun ve bezgin sürüklenip gidiyorum; rasladığım zevkler bile, beni teselli edecek yerde ölümünün acısını daha fazla artırıyor. Biz her şeyde birbirimizin yarısı idik: Şimdi ben onun hissesini çalıyormuş gibi oluyorum:

Nec fas esse ulla me voluptate hic frui
Decrevi, tantisper dum ille abest meus particeps [2].

Her hususta ikinci olmağa o kadar alışmıştım ki şimdi artık yarım bir varlık gibiyim.

Illam meoe si partem animae tulit
Maturior vis, quid moror altera,
Nec charus oeque, nec superstes
Integer? Ille dies utramque
Duxit ruinam [3].

Ne yapsam, ne düşünsem onun eksikliğini duyuyorum. O da benim için mutlaka ayni hissi duyardı. Çünkü o, diğer bütün ehliyet ve meziyetlerde olduğu gibi dostluk duygusunda da beni fersah fersah aşıyordu.

RUH VE İNZİVA:

Yalnız yaşamanın bir tek gayesi vardır zannediyorum; o da daha serbest ve daha rahat yaşamaktır. Fakat her zaman, buna hangi yoldan varacağımızı pek bilmiyoruz. Çok defa insan dünya işlerini terkettiğini zanneder; hakikatte ise bu işlerin mahiyetini değiştirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bir aileyi idare etmek bir devleti idare etmekten hiç te daha az zahmetli değildir. Ruh nerde bunalırsa bunalsın hep ayni ruhtur: ev işlerinin az ehemmiyetli olması, daha az sıkıcı olmasını icabettirmez. Bundan başka, saraydan ve pazardan el çekmekle hayatımızın asıl kaygularından kurtulmuş olmuyoruz.

[1] «O günü daima ağlıyarak anacağım ve daima takdis edeceğim, madem ki, ey ilâhlar, siz öyle istediniz.» (Virgilius, Eneis, V, 49)

[2] «Onunla her şeyi paylaşmak zevkinden mahrum kaldıkça, hiç bir zevki tatmamaya karar verdim». (Terentius, Heautontimorumenos, I, 1, 97)

[3] «Madem ki vakıtsız bir ölüm seni, ruhumun yarısı olan seni alıp götürdü, yer yüzünde varlığımın yarısından, en aziz parçasından mahrum yaşamakta ne mana var? O gün ikimiz birden öldük.» (Horatius, Odes, I, 24).

ratio et prudentia curas,
Non locus effusi late maris arbiter, aufert.

L'ambition, l'avarice, l'irrésolution, la peur et les concupiscences ne nous abandonnent point pour changer de contrée,

Et post equitem sedet atra cura.

Elles nous suivent souvent jusques dans les cloîtres et dans les écoles de philosophie. Ni les déserts, ni les rochers creusés, ni les jeûnes ne nous en démêlent:

hoeret lateri letalis arundo.

On disait à Socrates que quelqu'un ne s'était aucunement amendé en son voyage:
Je crois bien, dit-il, il s'était emporté avec soi.

Quid terras alio calentes
Sole mutamus? patria quis exul
Se quoque fugit?

Il faut ávoir femmes, enfants, biens, et surtout de la santé, qui peut; mais non pas s'y attacher en manière que notre heur en dépende. Il se faut réserver une arrière-boutique toute nôtre, toute franche, en laquelle nous établissions notre vraie liberté et principale retraite et solitude. En celle - ci faut- il prendre notre ordinaire entretien de nous à nous-mêmes, et si privé que nulle accointance ou communication étrangère y trouve place; discourir et y rire comme sans femme, sans enfants et sans biens, sans train et sans valets, à fin que quand l'occasion adviendra de leur perte, il ne nous soit pas nouveau de nous en passer. Nous avons une âme contournable en soi-même; elle se peut faire compagnie; elle a de quoi assaillir et de quoi défendre, de quoi recevoir et de quoi donner: ne craignons pas en cette solitude nous croupir d'oisiveté ennuyeuse,

In solis sis tibi turba locis.
ESSAİS, Livre I, chap. 39: "De la solitude"

ratio et prudentia curas,
Non locus effusi late maris arbiter, aufert [1].

Memleket değiştirmekle haset, tamah, kararsızlık, korku ve bayağı ihtiraslar bizi terketmez,

Et post equitem sedet atra cura [2].

Onlar manastırlarda, medreselerde bile peşimizi bırakmazlar. Bizi onlardan ne çöller kurtarabilir, ne mağaralar, ne de nefsimize ettiğimiz eziyetler:

hoeret lateri letalis arundo [3].

Sokrat'a birisi için, seyahat onu hiç değiştirmedi, demişler. O da: gayet tabiî, çünkü kendisini de beraber götürmüştü, demiş.

Quid terras alio calentes
Sole mutamus? patria quis exul
Se quoque fugit? [4]

İnsan mümkünse kadın, çocuk, servet ve bilhassa sıhhat sahibi olmalı, fakat saadetini yalnız bunlara bağlamamalıdır; kendimize dükkânın arkasında, tamamen bize ait, tamamen serbest bir köşe ayırıp orada hakikî hürriyetimizi, asıl uzlet ve inzivamızı kurmalıyız. Orada, yabancı hiçbir müdahale ve münasebete yer vermeksizin kendi kendimizle hergün mahrem bir hasbihale girişmeliyiz; karımız, çocuğumuz, servetimiz, adamlarımız, uşaklarımız yokmuş gibi konuşup gülmeliyiz. Öyle ki, hepsini kaybetmek felâketine maruz kalınca onlarsız yaşamak bizim için yeni bir şey olmasın. Kendi içine dönebilen bir ruhumuz var; kendi kendine arkadaş olabilir; onun hem alacak hem de verecek şeyleri vardır; bu inzivada, sıkıntılı bir avarelik içinde kalmaktan korkmamalıyız,

In solis sis tibi turla locis [5].

[1] «Dertlerimizi avutan akıl ve hikmettir, yoksa o engin denizlerin ötesindeki yerler değil.» (Horatius, Epîtres, I, 25)

[2] «Ve keder, atımızın terkisine binip bizimle gelir». (Horatius, Odes, III, 40)

[3] «Öldürücü yara bağrımızda kalır.» (Virgilius, Eneis, IV, 73.)

[4] «Niçin başka bir güneşle ısınan topraklar aramalı? Kendimizden kurtulmak için vatandan kaçmak kâfi mi?» (Horatius. Odes, II, 18.)

[5] «Issız yerlerde kendin için bir âlem ol.» (Tibullus, IV, 12)

Rien ne presse un Etat que l'innovation: le changement donne seul forme à l'injustice et à la tyrannie. Quand quelque pièce se démanche on peut l'étayer: on peut s'opposer à ce que l'altération et corruption naturelle à toutes choses ne nous éloigne trop de nos commencements et principes. Mais d'entreprendre à refondre une si grande masse et à changer les fondements d'un si grand bâtiment, c'est à faire à ceux qui pour décrasser effacent, qui veulent amender les défauts particuliers par une confusion universelle et guérir les maladies par la mort, "*non tam commutandarum quam evertendarum cupidi.*„ Le monde est inapte à se guérir; il est si impatient de ce qui le presse qu'il ne vise qu'à s'en défaire, sans regarder à quel prix. Nous voyons par mille exemples, qu'il se guérit ordinairement à ses dépens: la décharge du mal présent n'est pas guérison, s'il n'y a en général amendement de condition.

ESSAİS, Livre III, chap. 9: "De la vanité„

Je ne me mutine jamais tant contre la France que je ne regarde Paris de bon oeil; elle a mon coeur dès mon enfance, et m'en est advenu comme des choses excellentes: plus j'ai vu, depuis, d'autres villes belles, plus la beauté de celle-ci peut et gagne sur mon affection; je l'aime par elle-même, et plus en son être seul que rechargée de pompe étrangère; je l'aime tendrement, jusques à ses taches; je ne suis Français que par cette grande cité, grande en félicité de son assiette; mais surtout grande et incomparable en variété et diversité de commodité: la gloire de la France, et l'un des plus nobles ornements du monde. Dieu en chasse nos divisions. Entière et unie, je la trouve défendue de toute autre violence; je l'avise que de tous les partis, le pire sera celui qui la mettra en discorde; et ne crains pour elle qu'elle-même: et crains pour elle autant certes que pour autre pièce de cet état.

ESSAİS, Livre III, chap. 9: "De la vanité„.

Je donne avec raison, ce me semble, la palme à Jacques Amyot sur tous nos écrivaius français, non seulement pour la naïveté et pureté du langage, en quoi il surpasse tous autres, ni pour la constance d'un si long travail, ni pour la profondeur de son savoir, ayant pu développer

DEVLET VE YENİLİK:

Bir devleti hiçbir şey yenilik kadar rahatsız etmez: değişiklik yalnız haksızlığa ve zulme sebebiyet verir. Bir parça bozulunca tamiri mümkündür: her şeyin tabiatinde mevcut olan bozulma ve çürüme temayülünün bizi mebde ve prensiplerimizden uzaklaştırmasına karşı koyabiliriz; fakat bu kadar büyük bir kütleyi yeniden kalıba dökmeğe, bu kadar büyük bir binanın temellerini değişrtirmeğe teşebbüs etmek, düzeltecek yerde silip süpürmek, ufak tefek kusurları umumî bir kargaşalıkla ıslah etmek, hastalıkları ölümle tedavi etmek niyetinde olanların, "*hükûmeti değiştirmekten ziyade yıkmak istiyen*„ [1] kimselerin işidir. Dünyanın şifa bulacağı yoktur; kendisini sıkan şey karşısında o kadar sabırsızdır ki, her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmak ister. Binlerce misal de gösteriyor ki dünya şifa aramaktan daima zarar görür: halinde umumî bir salâh olmadıkça, bir andaki marazdan kurtulması şifa bulması demek değildir.

PARİS:

Fransaya ne kadar kızsam Paris'e fena gözle bakamam; çocukluğumdanberi kalbim ona bağlıdır. Bendeki tesiri, en güzel şeylerin tesiri gibi oldu: sonradan başka güzel şehirler gördükçe onun güzelliğine daha derin bir sevgi ile bağlandım. Paris'i yalnız kendisi için seviyorum; yabancı süslere boğulmuş olarak değil, kendi halile seviyorum; kusurlarına ve lekelerine varıncaya kadar herşeyile ve candan seviyorum. Beni Fransız yapan yalnız bu büyük şehirdir; halkıyle büyük, mevkiinin mazhariyetile büyük, bilhassa türlü türlü rahatlıklarile büyük ve eşsiz olan, Fransanın şerefi ve dünyanın en asil ziynetlerinden sayılan bu şehirdir. Allah onu nifaklarımızdan kurtarsın. Toplu ve birleşik olduğu müddetçe, her kuvvete karşı koyabileceğinden eminim; şunu bilelim ki bütün partilerin en kötüsü, onu karışıklığa sürükliyecek parti olacaktır. Paris için beni korkutan yalnız kendisidir; ve onun için korktuğum kadar, doğrusu, bu devletin hiçbir parçası için korkmam.

TERCÜMEYE DAİR:

Jacques Amyot'ya [2] bizim Fransız muharrirleri arasında en şerefli mevkii vermekte haksız olmadığımı zannediyorum. Yalnız ifadesinin tabiiliği ve temizliği (ki bunda bütün diğerlerini aşmaktadır), bu kadar uzun bir iş üzerindeki sebatı, böyle çetrefil ve çetin bir muharriri büyük

[1] Ciceron, De Officiis, II, 1.

[2] İlk ve en büyük Fransız mütercimlerinden (1513 - 1593).

si heureusement un auteur si épineux et ferré (car on m'en dira ce qu'on voudra, je n'entends rien au grec, mais je vois un sens si bien joint et entretenu partout en sa traduction que, ou il a certainement entendu l'imagination vraie de l'auteur, ou, ayant, par longue conversation, planté vivement dans son âme une générale idée de celle de Plutarque, il ne lui a au moins rien prêté qui le démente); mais surtout, je lui sais bon gré d'avoir su trier et choisir un livre si digne et si à propos pour en faire présent à son pays. Nous autres ignorants étions perdus si ce livre ne nous eût relevés du bourbier: sa merci, nous osons à cette heure et parler et écrire; les dames en régentent les maîtres d'école: c'est notre bréviaire.

ESSAİS, Livre II, chap. 4: "A demain les affaires„.

MONTAIGNE

bir muvaffakıyetle tercüme edecek kadar derin olan ilmi için değil (büyük bir muvaffakıyetle diyorum, çünkü, kim ne derse desin, hiç Yunanca bilmememe rağmen, tercümesinin her tarafında mananın pek rabıtalı ve insicamlı olduğunu görüyorum, o kadar ki, ya muharririn hakikî düşüncesini tam anlamış, yahut ta uzun bir ülfetten sonra Plutarque'ın ruhunu toptan bir kavrayışla kendi ruhuna birleştirmiş ve bu suretle ona hiç değilse, aykırı ve biribirini tutmıyan fikirler izafe etmemiştir); Amyot'ya karşı bilhassa şunun için minnettarlık duyuyorum ki, memleketine hediye etmek üzere bu kadar değerli ve faydalı bir kitabı [1] arayıp bulmuştur. Bu kitap bizi içinde bulunduğumuz çamurdan çıkarmasaydı biz cahillerin halimiz haraptı: onun sayesinde bugün konuşmağa ve yazmağa cüret edebiliyoruz; kadınlar onu okuduktan sonra hocalara ders veriyorlar: hepimizin başucu kitabı oldu.

Tercüme eden: Sabahattin EYUBOĞLU

---

[1] Plutark'ın «Meşhur Adamlar» ı.

HARZREISE

Das ging über Hals und Kopf. Hallesche Studenten marschieren schneller als die österreichische Landwehr. Ehe ich dessen versah, war die kahle Partie des Berges mit den darauf zerstreuten Steingruppen schon hinter uns, und wir kamen durch einen Tannenwald, wie ich den Tag vorher gesehen. Die Sonne goss schon ihre festlichsten Strahlen herab und beleuchtete die humoristisch buntgekleideten Burschen, die so munter durch das Dickicht drangen, hier verschwanden, dort wieder zum Vorschein kamen, bei Sumpfstellen über die quergelegten Baumstämme liefen, bei abschüssigen Tiefen an den rankenden Wurzeln kletterten, in den ergötzlichsten Tonarten emporjohlten und ebenso lustige Antwort zurückerhielten von den zwitschernden Waldvögeln, von den rauschenden Tannen, von den unsichtbar plätschernden Quellen. Wenn fröhliche Jugend und schöne Natur zusammenkommen, so freuen sie sich wechselseitig.

Je tiefer wir hinabstiegen, desto lieblicher rauschte das unterirdische Gewässer, nur hier und da, unter Gestein und Gestrippe, blinkte es hervor und schien heimlich zu lauschen, ob es ans Licht treten dürfe, und endlich kam eine kleine Welle entschlossen hervorgesprungen. Nun zeigt sich die gewöhnliche Erscheinung: ein Kühner macht den Anfang, und der grosse Trotz der Zagenden wird plötzlich zu seinem eigenen Erstaunen von Mut ergriffen und eilt, sich mit jenem ersten zu vereinigen. Eine Menge anderer Quellen hüpften jetzt hastig aus ihrem Versteck, verbanden sich mit der zuerst hervorgesprungenen, und hald bildeten sie zusammen ein schon bedeutendes Bächlein, das in unzähligen Wasserfällen und in wunderlichen Windungen das Bergthal hinabrauscht. Das ist nun die Ilse, die liebliche, süsse Ilse. Sie zieht sich durch das gesegnete Ilsethal, an dessen beiden Seiten sich die Berge allmählich höher erheben, und diese sind bis zu ihrem Fusse meistens mit Buchen, Eichen und gewöhnlichem Blattgesträuche bewachsen, nicht mehr mit Tannen und andern Nadelholz. Denn jene Blätterholzart wird vorherrschend auf dem "Unterharze", wie man die Ostseite des Brockens nennt, im

HARZREİSE (HARZ DAĞLARINDAN) [1]

Dağın yamaçlarından [2] inişimiz yıldırım süratiyle oldu. Halle'li üniversite talebesi, Avusturyalı redif askerlerinden hızlı yürüyorlar. Farketmeğe vakit olmadan, dağın, orasına burasına kaya kütleleri serpilmiş çıplak kısmını çoktan gerilerde bırakmış, ve bir gün evvel gördüğüme benzer bir çam ormanına dalmıştık. Güneş en güzel şualarını dökmeğe başlamıştı; hoş bir tarzda alacalı elbiseler giyinmiş delikanlıları ışıklarına boğuyordu; bunlar büyük bir neşe içinde ormanın sık fidanlıklarına dalıyorlar, şurada kayboluyorlar, biraz uzakta tekrar meydana çıkıyorlar, bataklık yerleri, boylu boyunca yatan kütükler üzerinden geçiyorlar, topraktan dışarı çıkmış kaypak ağaç köklerine yapışarak dik inişlerden aşağı kendilerini bırakıveriyorlar, en şakrak seslerle havayı çınlatıyorlar, ve cıvıldaşan kuşlardan, uğuldaşan çamlardan, göze görünmez şırıltılı pınarlardan, ve çınçın öten yankılardan, ayni derecede neşe ile dolu cevaplar alıyorlardı. Şen gençlikle güzel tabiat karşılaşınca birbirlerine neşe verirler.

Biz vâdiye doğru indikçe, yerin altından kaynayan pınarlar daha sevimli mırıltılarla ses veriyordu; arasıra içlerinden yalnız bir tanesi, kayaların veya çalıların arasından başını çıkarıyor, adeta gizlice, aydınlığa çıkmağa cesaret edip edemiyeceğini anlamak istiyormuş gibi, etrafa bir göz gezdiriyor, nihayet bir küçücük su sızıntısı kararını verip dışarı fırlıyordu. İşte o zaman, böyle hallerde her zaman görülen şey vaki oluyor: kaynaklardan en sabırsızı işe başlıyor, ve çok geçmeden, hayretle görülüyor ki, o ana kadar mütereddit ve ürkek duranlar, cesaretlenmiş bir kafile halinde peşinden geliyor, önden gidene katışmak için koşuyorlarıdı, bu dere sayısız çağlayanlar ve fevkalâde güzel kıvrımlar yaparak vâdiden aşağı doğru çağlayıp iniyor; işte bu İlse, sevgili, tatlı İlse'dir. O, iki tarafından hissedilmez bir şekilde yükselen dağlarla çevrilmiş bereketli İlse vâdisi boyunca akar gider; bu dağlar, tâ eteklerine

[1] Heinrich Heine'nin «Reisebilder» (Seyahat tabloları) ndan seçilen bu parçaların tercümesinde, Heine külliyatının şu tabı kullanılmıştır: Heinrich Heines sämtliche Werke, hersg. von Prof. Dr. Ernst Elster; kritisch durchgesehene u. erklärte Ausgabe, III. Band, Bibliographisches Institut. Leipzig u. Wien, tarihsiz; «Harzreise» ye ait parça : s. 70 - 74; Lucca şehrine ait parça: s. 279 - 283. Mütercim tarafından ilâve olunduğu tasrih edilmiyen notlar naşirin almanca tabındaki notlarıdır.

[2] Mütercimin ilâvesi.

Gegensatz zur Westseite desselben, die der “Oberharz„ heisst und wirklich viel höher ist und also auch viel geeigneter zum Gedeihen der Nadelhölzer.

Es ist unbeschreibbar, mit welcher Fröhlichkeit, Naivität und Anmut die Ilse sich hinunterstürzt über die abenteuerlich gebildeten Felsstücke, die sie in ihrem Laufe findet, so dass das Wasser hier wild emporzischt oder schäumend überläuft, dort aus allerlei Steinspalten, wie aus tollen Eiskannen, in reinen Bögen sich ergiesst und unten wieder über die kleinen Steine hintrippelt, wie ein munteres Mädchen. Ja, die Sage ist wahr, die Ilse ist eine Prinzessin, die lachend und blühend den Berg hinabläuft. Wie blinkt im Sonnenschein ihr weisses Schaumgewand; wie flattern im Winde ihre silbernen Busenbänder. Wie funkeln und blitzen ihre Diamanten. Die hohen Buchen stehen dabei gleich ernsten Vätern, die verstohlen lächelnd dem Mutwillen des lieblichen Kindes zusehen; die weissen Birken bewegen sich tantenhaft vergnügt und doch zugleich ängstlich über die gewagten Sprünge; der stolze Eichbaum schaut drein wie ein verdriesslicher Oheim, der das schöne Wetter bezahlen soll; die Vögelein in den Lüften jubeln ihren Beifall, die Blumen am Ufer flüstern zärtlich: “O nimm uns mit, nimm uns mit, lieb Schwesterchen„ - aber das lustige Mädchen springt unaufhaltsam weiter, und plötzlich ergreift sie den träumenden Dichter, und strömt auf mich herab ein Blumenregen von klingenden Strahlen und strahlenden Klängen, und die Sinne vergehen mir von lauter Herrlichkeit, und ich höre nur noch die flötensüsse Stimme:

“ Ich bin die Prinzessin Ilse,
Und wohne im Elsenstein;
Komm mit nach meinem Schlosse,
Wir wollen selig sein.

“ Dein Haupt will ich benetzen
Mit meiner klaren Well,
Du sollst deine Schmerzen vergessen,
Du sorgenkranker Gesell.

“ In meinen weissen Armen,
An meiner weissen Brust,
Da sollst du liegen und träumen
Von alter Märchenlust.

kadar, büyük kısımlariyle çam nevinden ağaçlarla değil, gürgen, meşe vesaire gibi, geniş yapraklı ağaçlarla örtülmüştür; zira yapraklı ağaçlar nevi, Brocken'in şark yamaçlarına verilmesi mutat olan isimle aşağı Harz'da hâkim nevidir. Yukarı Harz adını alan garp yamaçlar ise, hakikaten şarka nazaran daha yüksektir ve reçineli ağaçlara daha müsaittir.

İlse'nin nasıl bir şakraklık, saflık ve letafetle, yatağı boyunca rastladığı, garip şekillerle oraya buraya yığılmış kaya parçaları üzerinden sıçrıyarak indiğini tasvir imkânsızdır. Bu sıçrayışlar esnasında sular, burada vahşi ıslıklar çalar, yahut köpüklenerek yuvarlanır. Ötede, bütün gözlerinden su salıveren bir bahçıvan kovasından fışkırıyormuş gibi, çeşit çeşit kaya yarıklarından, berrak kavisler çizerek fırlar, ve daha aşağıda, tekrar küçük taşların üstünden, etekleri zil çalan bir kız gibi sekerek koşar. Evet, efsane doğru söylüyor, İlse dağın yamaçlarından gülerek, taravet saçarak aşağı inen bir prensestir. Onun beyaz köpüklerden elbisesi, güneşin ışığında ne güzel parlıyor: göğsünün gümüş tellerden şeritleri, rüzgârın keyfine uymuş, ne güzel uçuşuyor: elmasları nasıl kıvılcımlanıp çakıyor: koca gürgenler, sevgili çocuklarının yaramazlıklarına bıyık altından gülümsiyerek bakan babalar gibi, yanı başında duruyorlar; beyaz kayın ağaçları, genç kızın bu cüretli sıçramalarından arasıra endişe etmekten de kendilerini alamıyan ihtiyar halaların memnuniyetli edalariyle başlarını sallıyorlar; mağrur meşe, kır gezintisinin masraflarını çekmek mevkiinde olduğu için, canı sıkılmış bir ihtiyar amca tavriyle bütün bu oyunlara bakıyor; havalardaki küçük kuşlar, tatlı cıvıltılarla alkış tutuyorlar, ve su kenarındaki çiçekler tatlı tatlı fısıldıyorlar: «güzel ablacığımız, bizi de al, beraber götür!..» fakat delişmen kız durmadan sıçrayıp gidiyor; ve bir ara, rüyalara dalmış şairi yakalıyor. İşte o zaman, seslenen ışıklardan ve ışıklanan seslerden örülmüş bir çiçek yağmuru, başımdan aşağı dökülmeğe başladı, bütün bu ihtişamın önünde düşüncelerim darma dağın oldu ve yalnız flavata nağmesi kadar tatlı bir ses işittim:

«Ben Prenses Ilse'yim, İlsenstein kayasında oturuyorum; kalk, beraber sarayıma gidelim, orada mesut olacağız.

Sularımın duru dalgalarında başını yıkayacağım. Kaygularla hasta olmuş çocuk, acılarını unut artık!

Beyaz kollarımın arasında, beyaz göğsümün üstünde yat, ve eski masalların saadetleriyle dolu rüyalar gör,

" Ich will dich küssen und herzen,
Wie ich geherzt und geküsst
Den lieben Kaiser Heinrich,
Der nun gestorben ist.

" Es bleiben tot die Toten,
Und nur der Lebendige lebt;
Und ich bin schön und blühend,
Mein lachendes Herze bebt.

" Und bebt mein Herz dort unter,
So klingt mein kristallenes Schloss,
Es tanzen die Fräulein und Ritter,
Es jubelt der Knappentross.

" Es rauschen die seidenen Schleppen,
Es klirren die Eisenspor'n
Die Zwerge trompeten und pauken,
Und siedeln und blasen das Horn.

Doch dich soll mein Arm umschlingen,
Wie er Kaiser Heinrich umschlang;
Ich hielt ihm zu die Ohren,
Wenn die Trompet'erklang.

Unendlich selig ist das Gefühl, wenn die Erscheinungswelt mit unserer Gemütswelt zusammenrinnt; und grüne Bäume, Gedanken, Vögelgesang, Wehmut, Himmelsbläue, Erinnerung und Kräuderduft sich in süssen Arabesken verschlingen. Die Frauen kennen am besten dieses Gefuhl, und darum mag auch ein so holdseliges Lächeln um ihre Lippen schweben, wenn wir mit Schulstolz unsere logischen Thaten rühmen, wie wir alles so hübsch eingeteilt in objektiv und subjektiv, wie wir unsere Köpfe apothekenartig mit tausend Schubladen versehen, wo in der einen Vernuuft, in der andern Verstand, in der dritten Witz, in der vierten schlechter Witz und in der fünften gar nichts, nämlich die Idee, enthalten ist.

Wie im Traume fortwandelnd, hatte ich fast nicht bemerkt, dass wir die Tiefe des Ilsethales verlassen und wieder bergauf stiegen. Dies ging sehr steil und mühsam, und mancher von uns kam ausser Atem. Doch wie unser seliger Vetter der zu Mölln [1] begraben liegt, dachten wir im voraus ans Bergabsteigen und waren um so vergnügter. Endlich gelangten wir auf den Ilsenstein.

[1] In Mölln bei Lübeck ist noch heute Till Eulenspiegels Grabstein mit einem Spiegel und einer Eule zu sehen. Auf diesen Till Eulenspiegel wurden die zahlereichen Schalksstreiche übertragen, von denen das bekannte Volksbuch erzählt.

Seni öpmek, bağrıma basmak istiyorum; şimdi toprakta yatan sevgili Kayser Heinrich'i öptüğüm, bağrıma bastığım gibi.

Ölüler ölü kalırlar, yalnız canlılar yaşar, ben güzel ve tazeyim, gülümseyen kalbim çarpıyor.

Göğsümün içinde kalbim çarpıyor, billûr sarayım seslerle dolu, orada kızlarım ve şövalyelerim oynuyor, silâhşorlarım eğleniyorlar.

İpekli uzun etekler hışıldıyarak sürünüyor, demir mahmuzlar şıkırdıyor, cüceler davul, borazan, keman çalıyorlar ve boruları üflüyorlar.

Kollarım seni, Kayser Heinrich'i sardığı gibi saracak dışarda [sefe] [1] boruları ötmeğe başlayınca onun kulaklarını da avuçlarımla kapamıştım. [2]

Haricî âlem ruhumuzla kaynaşıp beraber aktığı, yeşil ağaçlar, düşünceler, kuş sesleri, gariplik, gökyüzünün maviliği, hatıralar ve nebatların rayihası biribirine lâtif arabeskler halinde sarmaştığı zaman insanın duyduğu şey, sonsuz bir bahtiyarlık hissidir. Kadınlar bu hissi herkesten iyi bilirler, ve onun içindir ki, biz, mektep talebesine has bir gururla, nasıl her şeyi objektif ve sübjektif diye güzelce ayırdığımızı, kafalarımızı eczacı dükkânı gibi bin tane çekmece gözüne bölüp birine aklı, ikincisine idraki, üçüncüsüne nükteyi, dördüncüsüne kötü şakayı, beşincisine boşluğu, yani fikri, ilâh.... yerleştirdiğimizi söyliyerek, mantıkî fiillerimizle böbürlendiğimiz zaman, onların dudaklarında öyle sevimli ve inanmıyan bir tebessüm uçuşur.

Sanki rüya içinde yürüyormuşum gibi, İlse vâdisinin aşağı kısmını terkedip tekrar dağa yukarı tırmanmağa başladığımızın hiç farkına varmamışım. Bu çıkış çok sarp ve yorucu idi, ve içimizden bir çoğunun nefesi tıkandı. Bununla beraber, Mölln'de metfun bulunan merhum amca zademize [3] imtisalen, bu çıkışın da bir inişi olduğunu düşünerek, peşinen seviniyorduk. Nihayet İlsenstein'in tepesine eriştik.

Bu, uçurumun dibinden, uzun, dimdik ve cür'etkâr bir hamle ile yükselen muazzam bir granit kayadır. Üç tarafından ormanlı dağlarla çevrilidir. Dördüncü, yani şimale bakan yüzü açıktır ve buradan göz vâdi boyunca, alabildiğine İlsenburg şatosunu ve akıp giden İlse'yi görür.

---

[1] Mütercimin ilâvesi.

[2] Bu parça aslında manzumdur (Mütercimin notu)

[3] Lübeck civarında, Mölln'de bugün halâ Till Eulenspiegel'in üzerinde bir baykuş (Eule) ve bir ayna (Spiegel) resmi bulunan mezarı mevcuttur. Eulenspiegel hakkında birçok gülünç fıkralar anlatılır ki, bunlar maruf halk kitabını teşkil ederler.

Das ist ein ungeheuerer Granitfelsen, der sich lang und keck aus der Tiefe erhebt. Von drei Seiten umschliessen ihn die hohen, waldbedeckten Berge, aber die vierte, die Nordseite, ist frei, uud hier schaut man das unten liegende Ilsenburg und die Ilse weit hinab ins niedere Land. Auf der turmartigen Spitze des Felsens steht ein grosses, eisernes Kreuz, und zur Not ist da noch Platz für vier Menschenfüsse.

Wie nun die Natur durch Stellung und Form den Ilsenstein mit phantastischen Reizen geschmückt, so hat auch die Sage ihren Rosenschein darüber ausgegossen. Gottschalk berichtet: "Man erzählt, hier habe ein verwünschtes Schloss gestanden, in welchem die reiche, schöne Prinzessin Ilse gewohnt, die sich noch jetzt jeden Morgen in der Ilse bade; und wer so glücklich ist, den rechten Zeitpunkt zu treffen, werde von ihr in den Felsen, wo ihr Schloss sei, geführt und königlich belohnt. "[1] Andere erzählen von der Liebe des Fräuleins Ilse und des Ritters von Westenberg eine hübsche Geschichte, die einer unserer bekanntesten Dichter romantisch in der «Abendzeitung» besungen hat. Andere wieder erzählen anders: es soll der altsächsische Kaiser Heinrich gewesen sein, der mit Ilse, der schönen Wasserfee, in ihrer verzauberten Felsenburg die kaiserlichsten Stunden genossen. Ein neuerer Schriftsteller, Herr Niemann, Wohlgeb., der ein Harzreisebuch[2] geschrieben, worin er die Gebirgshöhen, Abweichungen der Magnetnadel, Schulden der Städte und dergleichen mit löblichem Fleisse und genauen Zahlen angegeben, behauptet indes: «Was man von den schönen Prinzessin Ilse erzählt, gehört dem Fabelreiche an». So sprechen alle diese Leute, denen eine solche Prinzessin niemals erschienen ist; wir aber, die wir von schönen Damen besonders begünstigt werden, wissen das besser. Auch Kaiser Heinrich wusste es. Nicht umsonst hingen die altsächsischen Kaiser so sehr an ihrem heimischen Harze. Man blättere nur in der hübschen «Lüneburger Chronik», wo die guten alten Herren in wunderlich treuherzigen Holzschnitten abkonterfeit sind, wohlgeharnischt, hoch auf ihrem gewappneten Schlachtross, die heilige Kaiserkrone auf dem teuern Haupte, Scepter und Schwert in festen Händen; und auf den lieben, knebelbärtigen Gesichtern kann man deutlich lesen, wie oft sie sich nach den süssen Herzen ihrer Harzprinzessinen und dem traulichen Rauschen der Harzwälder zurücksehnten, wenn sie in der Fremde weilten, wohl gar in dem zitronen — und giftreichen Welschland, wohin sie und ihre Nachfolger so oft verlockt wurden von dem Wunsche, römische Kaiser zu heissen, einer echtdeutschen Titelsucht, woran Kaiser und Reich zu Grunde gingen.

[1] A. a. O., S. 270; Heines Zitat ist übrigens nicht ganz genau.
[2] Ldw. Fd. Niemann, Handbuch für Harzreisende. Halberstadt 1824.

Kayanın bir kuleye benzeyen tepesine demirden büyük bir haç kakılmış: bunun etrafında, icabında dört insan ayağı basacak kadar yer var.

Tabiat nasıl İlsenstein'i ona seçtiği yer ve verdiği şekil sayesinde fantastik cazibelerle süslemişse, efsane de onun üzerine pembe ışıklarını döküp boşaltmaktan çekinmemiş. Gottschalk şöyle söylüyor: «Hikâye olunur ki, burada vaktiyle tekin olmıyan bir şato varmış; zengin, güzel prenses İlse bunun içinde yaşarmış; gûya, şimdi de her sabah İlse ırmağında yıkanır, kendisine eşref saatinde raslıyacak kadar bahtlı olan insanı alır, sarayının bulunduğu kayaya götürür ve bir prensese yakışacak cömertlikle mükâfatlandırırmış. Başkaları, Prenses İlse ile Şövalye von Westenberg'in aşklarına dair, maruf şairlerimizden birinin «Abendzeitung»'da romantik bir şiir haline soktuğu güzel bir hikâye rivayet ediyorlar. Bazıları da başka şekilde anlatıyorlar. Bunlara göre, su perisi İlse'nin kaya içindeki sihirli şatosunda onunla şahane saatler yaşıyan bahtıyar, eski Saksonyalı İmparator Heinrich imiş. Yeni bir muharrir, çok muhterem Herr Niemann da, Harz dağlarına seyahat edenler için bir kitap yapmıştır [1]. Orada şayanı takdir ihtimam ve gayret sarfederek, ve gayet sahih rakamlar toplıyarak, dağların irtifaını, mıknatis iğnesinin buralarda kaydettiği inhirafları ve belediyelerin borçlarını tesbit ediyor; prenses İlse meselesinde de şu kanaatı serdeyliyor: «güzel prenses ve İlsenstein kayasına dair anlatılan şeyler tamamen masaldan ibarettir.» Kendilerine şimdiye kadar asla böyle güzel bir prenses görünmemiş olan bütün bu adamlar, prenses İlse'den işte böyle bahsederler; fakat güzel kadınların hususî iltifatlarına mazhar olan biz, bu hususta daha fazla şeyler biliriz. Bunları Kayser Heinrich de bilirdi. Eski Saksonyalı Kayserlerin sevgili Harz'larına bu kadar bağlı olmaları boş değildir. Nefis «Lüneburg vekayinamesi»ni karıştırınız, orada ağaç oymalar üzerinde, tepeden tırnağa zırhlar giyinmiş bu eski prensler, gaşiyeleri hükümdarlık armalariyle işli muharebe atlarının üzerinde dimdik oturmuş ve ellerinde sımsıkı saltanat asasını ve kılıçlarını tutmuş olarak tasvir ediliyorlar. Burma bıyıklı ve sevimli yüzlerinde, yadellerde eğlendikleri zaman Harz'lı prenseslerinin tatlı hatıralarına ve Harz ormanlarının candan seslerine onların nasıl hasret çektiklerini açıkça görmek mümkündür: Hattâ bu diyarlar, kendilerinin ve haleflerinin, Almanlara has unvan hırsı olan ve her defasında Kayseri de Kayserliği de mahveden Roma hükümdarı olmak sevdasiyle, cazibesine kapılıp gittikleri, zehirleri ve limonları bol Welsch'ler diyarı [2] dahi olsa....

[1] Ldw. Fd. Niamann, Handbuch für Harzreisende, Halberstadt, 1824.

[2] Fransızların ve İtalyanların oturdukları yerlere verilen isim (Mütercimin notu).

DİE STADT LUCCA

KAPİTEL I.

Die umgebende Natur wirkt auf den Menschen - warum nicht auch der Mensch auf die Natur, die ihn umgibt? In Italien ist sie leidenschaftlich wie das Volk, das dort lebt, bei uns in Deutschland ist sie ernster, sinniger und geduldiger. Hatte einst wie die Menschen auch die Natur mehr inneres Leben? Die Gemüstkraft eines Orpheus, sagt man, konnte Bäume und Steine nach begeisterten Rhythmen bewegen. Könnte noch jetzt dergleichen geschehen? Menschen und Natur sind pflegmatisch geworden und gähnen sich einander an. Ein königl. Preuss. Poet wird nimmermehr mit den Klängen seiner Lieder, den Templower Berg oder die Berliner Linden zum Tanzen bringen können.

Auch die Natur hat ihre Geschichte, und das ist eine andere Naturgeschichte als wie die, welche in Schulen gelehrt wird. Irgend eine von jenen grauen Eidechsen, die schon seit Jahrtausenden in den Felsenspalten des Apennins leben, sollte man als ganz ausserordentliche Professorin bei einer unserer Universitäten anstellen, und man würde ganz ausserordentliche Dinge zu hören bekommen. Aber der Stolz einiger Herren der Juristischen Fakultät würde sich gegen eine solche Anstellung auflehnen. Hegt doch einer von ihnen schon jetzt eine geheime Eifersucht gegen den armen Fido Savant, fürchtend, dass dieser ihn einst im gelehrten Apportieren ersetzen könnte.

Die Eidechsen, mit ihren klugen Schwänzchen und spitzfündigen Aeuglein, haben mir wunderbare Dinge erzählt, wenn ich einsam zwischen den Felsen der Apenninen umherkletterte. Wahrlich, es gibt Dinge zwischen Himmel und Erde, die nicht bloss unsere Philosophen, sondern sogar die gewöhnlichsten Dummköpfe nicht begreifen.

Die Eidechsen haben mir erzählt, es gehe eine Sage unter den Steinen, dass Gott einst Stein werden wolle, um sie aus ihrer Starrheit zu erlösen. Eine alte Eidechse meinte aber, diese Steinwerdung würde nur dann stattfinden, wenn Gott bereits in alle Tier — und Pflanzenarten sich verwandelt und sie erlöst habe.

Nur wenige Steine haben Gefühl, und nur im Mondschein atmen sie. Aber diese wenigen Steine, die ihren Zustand fühlen, sind schrecklich elend. Die Bäume sind viel besser daran, sie können weinen. Die Tiere aber sind am meisten begünstigt, denn sie können sprechen, jedes nach

LUCCA ŞEHRİ

BİRİNCİ FASIL

Tabiat, etrafını sardığı insan üzerine tesir ediyor da, insan niçin kendi muhitindeki tabiat üzerine tesir etmesin? İtalya'da tabiat, orada yaşıyan halk gibi ihtiraslıdır; bizde Almanya'da ise, daha ciddî, daha temkinli ve daha sabırlıdır.

Acaba vaktiyle tabiat te insanlar kadar, hattâ onlardan daha büyük bir derunî hayata sahip olmamış mıdır? Diyorlar ki bir Orpheus'un ruhî kudreti, coşkun ritimleriyle peşinden taşları ve ağaçları sürüklerdi. Böyle bir mucize bugün de olabilir mi dersiniz?

Şimdi insanlar da, tabiat te bir rehavet içinde bulunuyorlar, karşı karşıya geçmiş esniyorlar. Haşmetli Prusya Kralının bir şairi bugün, rübabının nağmeleriyle Templow tepesini veya Berlin'in "Ihlamurları»nı [1] asla yerinden oynatamıyacaktır.

Tabiatin de kendine göre bir tarihi var, ve bu, mekteplerde okutulandan bambaşka bir "tarihi tabiî" dir. Binlerce senedenberi Appenin dağlarının kaya yarıklarında yaşıyan boz renkli kertenkelelerden birini profesör olarak üniversitelerimizden birine getirmeliydi, o zaman fevkalâde şeyler dinlemek mümkün olurdu. Fakat Hukuk Fakültesinin bazı muhterem erkânının gururu böyle bir tayine isyan ederdi. Nitekim, bugün bile, onlardan biri bilgiç köpek Fido'yu kıskanıyor. Bir gün bu hünerli köpeğin kendi yerine Akademide mazbata muharriri olmasından korkuyor.

Ben tek başıma, Appenin'lerin kayalarını tırmanıp yürürken küçücük, becerikli ve çevik kuyrukları ve ufacık zeki, şeytan gözleriyle kertenkeleler bana harikulâde şeyler anlattılar. Gerçekten, şu yerle gök arasında öyle şeyler var ki, değil filozoflar, hattâ en basit kafalar bile kavramaktan âcizdirler.

Kertenkeleler bana anlattılar ki, taşların mabeyninde bir efsane dolaşmaktadır. Gûya Allah, günün birinde, taşları sertliklerinin [günahından] [2] kurtarmak için taş olacakmış. Fakat kertenkelelerden bir ihtiyarın fikrine göre bu taşlaşma, ancak Allah bütün hayvanların ve nebatların cisimlerinde etleşmek ve nebatlaşmak suretiyle, onları [günahlarından] [3] kurtardıktan sonra vukubulacaktır.

Taşlardan pek azının hassasiyeti vardır, onlar yalnız ay ışığında nefes alırlar. Fakat, ne olduklarını hisseden bu mahdut taşlar, müthiş bedbahttırlar. Ağaçlar bu hususta daha iyi vaziyette bulunuyorlar. Çünkü ağlıyabilirler; hallerinden en çok hayvanlar memnundurlar. Zira

[1] Prusyalıların 18 inci asırdan beri öğündükleri meşhur Unter den Linden caddesine telmih edilmektedir (Mütercimin notu).

[2] Mütercimin ilâvesi.

[3] Mütercimin ilâvesi.

seiner Art, und die Menschen am besten. Einst wenn die ganze Welt erlöst ist, werden alle anderen Erschaffnisse ebenfalls sprechen können, wie in jenen uralten Zeiten wovon die Dichter singen.

Die Eidechsen sind ein ironisches Geschlecht und bethören gern die anderen Tiere. Aber sie waren gegen mich so demütig, sie seufzten so ehrlich, sie erzählen mir Geschichten von Atlantis [1] die ich nächstens aufschreiben will, zu Nutz und Frommen der Welt. Es ward mir so innig zu Mute bei den kleinen Wesen, die gleichsam die Geheimen Annalen der Natur aufbewahren. Sind es etwa verzauberte Priesterfamilien, gleich denen des alten Aegyptens, die ebenfalls naturbelauschend in Labirenthischen Felsengrotten wohnten? Auf ihren Köpfchen, Leibchen und Schwänzchen blühen so wunderbare Zeichenbilder wie auf ägyptischen Hieroglyphenmützten und Hierphantenröcken.

Meine kleinen Freunde haben mich auch eine Zeichensprache gelehrt, vermittelst welcher ich mit der stummen Natur zu sprechen vermag. Diese erleichtert mir oft die Seele, besonders gegen Abend wenn die Bergen in schaurig - süssen Schatten gehüllt stehen, und die Wasserfälle rauschen und alle Pflanzen duften, und hastige Blitze hin und her zucken.

O Natur, du stumme Jungfrau, wohl verstehe ich dein Wetterleuchten, den vergeblichen Rederversuch, der über dein schönes Antlitz dahinzuckt, und du dauerst mich so tief, dass ich weine. Aber alsdann versiehst du auch mich, und du heiterst dich auf und lachst mich an aus goldnen Augen. Schöne Jungfrau.

KAPİTEL II.

“Nichts in der Welt will rückwärts gehen„ , sagte mir ein alter “Eidechs„ , alles strebt vorwärts, und am Ende wird ein grosses Naturavancement stattfinden. Die Steine werden Pflanzen, die Pflanzen werden Götter werden„.

“Aber„ , rief ich, “was soll denn aus diesen guten Leuten, aus den armen alten Göttern werden?„

“Das wird sich finden, lieber Freund„, antwortete jener; “wahrscheinlich danken sie ab oder werden auf irgend eine ehrende Art in den Ruhestand versetzt.„

[1] Eine fabelhafte Insel im Atlantischen Ozean, von welcher Plato ausführlich berichtet. Sie soll grösser gewesen sein als Asien und Libyen zusammen. Die paläontologischen Forschungen der neuesten Zeit machen es wahrscheinlich, dass es in der That eine solche Insel gegeben hat.

onlar, her biri kendine göre, konuşabilirler; en iyi konuşanlar ise insanlardır. Birgün, bütün dünya kurtuluşunu idrâk edince, mahlûkatın hepsi, şairlerin anlattıkları eski çağlarda olduğu gibi, insan kadar konuşabileceklerdir.

Kertenkeleler hakikaten çok alaycı bir hayvan nevi teşkil ederler, ve başka hayvanları alaya almaktan zevk duyarlar; fakat bana karşı gayet mütevazi davrandılar. Büyük bir samimiyetle içlerini çektiler; bana Atlantis kıt'asına dair hikâyeler anlattılar. Bunları ileride bir gün, dünya faydalansın ve ibret alsın diye, duyduğum gibi yazacağım.

Tabiatin gizli vakayinamelerini muhafaza eden bu küçük hayvanların yanında kendimi öyle samimî bir hava içinde hissediyordum ki: kim bilir, belki bunlar da, eski Mısır'ın granit kayalarının lâbirentvari mağaraları içinden tabiatin esrarını gözetliyen rahiplerine benzer rahipler neslinden gelme, hayvan şeklini almış birtakım mahlûklardır. Onların küçücük başlarının, vücutlerinin ve kuyruklarının üzerinde, Mısır'lıların hiyerogliflerle işlenmiş külâhlarında ve hierophante'ların elbiselerindeki acayip, esrarlı işaretler var.

Küçük dostlarım bana bir de işaret dili öğrettiler ki, onun vasıtasiyle artık ben hattâ dilsiz tabiatle konuşabiliyorum. Çok defa, bilhassa akşama doğru, dağların tatlı ürpermeler veren bir gölgeye bürünüp durduğu, suların çağladığı, bütün nebatların kokularını dağıttığı ve şimşeklerin ufkun orasında burasında çaktığı anda, bu konuşma ruhumu huzur ve sükûne kavuşturur.

Ey tabiat! Ey dilsiz kız! Asîl yüzünde ürperen, çakıntılar yapan şimşekleri, senin bu beyhude konuşma gayretini ben gayet iyi anlıyorum. Ve sen içime öyle derin işliyorsun ki, o zaman ağlamağa başlıyorum. Fakat biliyorum, o anda sen de beni anlıyorsun, bakışın aydınlanıyor ve bana altın gözlerle gülümsüyorsun. Güzel kız! ben senin yıldızlarından anlıyorum, sen de benim göz yaşlarımdan...

***

İKİNCİ FASIL

İhtiyar bir kertenkele bana: "Dünyada hiçbir şey geriye dönmez, dedi; herşey ileriye doğru yürüyor; sonunda tabiatte büyük bir ilerleme vukubulacak. Taşlar nebat, nebatlar hayvan, hayvanlar insan, insanlar da Allah olacak.„

"İyi amma, dedim, ya bu adamcağızlar, bu zavallı allahlar ne olacak?„

Kertenkele: "Onlar için de bir çare bulunacak elbet dostum, diye cevap verdi, herhalde ya istifalarını verecekler, veyahut ta şanlarına lâyık bir şekilde tekaüde sevkedilecekler.„

Ich habe von meinem hierorglyphenhäutigen Naturphilosophen noch manches andere Geheimnis erfahren; aber ich gab mein Ehrenwort, nichts zu enthüllen. Ich weiss jetzt mehr als Schelling und Hegel.

" Was halten Sie von diesen beiden ?„ frug mich der alte Eidechs, mit einem höhnischen Lächeln, als ich mal diese Namen gegen ihn erwähnte.

"Wenn man bedenkt„ , antwortete ich, "dass sie bloss Menschen und keine Eidechsen sind, so muss man über das Wissen dieser Leute sehr erstaunen. Im Grunde lehren sie eine und dieselbe Lehre, die Ihnen wohlbekannte İdentitätsphilosophie, nur in der Darstellungsart unterscheiden sie sich. Wenn Hegel die Grundsätze seiner Philosophie aufstellt, so glaubt man jene hübschen Figuren zu sehen, die ein geschickter Schulmeister, durch eine künstliche Zusammenstellung von allerlei Zahlen, zu bilden weiss, dergestalt, dass ein gewöhnlicher Beschauer nur das Oberflächliche, nur das Häuschen oder Schiffchen oder absolute Soldätchen sieht, das aus jenen Zahlen formiert ist, während ein denkender Schulknabe in der Figur selbst vielmehr die Auflösung eines tiefen Rechenexempels erkennen kann. Die Darstellungen Schellings gleichen mehr jenen indischen Tierbildern, die aus allerlei anderen Tieren, Schlangen, Vögeln, Elefanten und dergleichen lebendigen İngredienzien, durch abenteuerliche Verschlingungen, zusammengesetzt sind. Die Darstellungsart ist viel anmutiger, heiterer, pulsierend wärmer, alles darin lebt, statt dass die abstrakt Hegelschen Chiffern uns so grau, so kalt und tot anstarren.„

"Gut, gut„, erwiderte der alte Eidechserich, "ich merke schon, was Sie meinen; aber sagen Sie mir, haben diese Philosophen viel Zuhörer?

Ich schilderte ihm nun, wie in der gelehrten Karawanserai zu Berlin die Kamele sich sammeln um den Brunnen Hegelscher Weisheit, davor niederknien, sich die kostbaren Schläuche aufladen lassen und damit weiter ziehen durch die Märksche Sandwüste. İch schilderte ihm ferner, wie die neuen Athener um den Sprinquell des Schellingschen Geistestranks sich drängen, als wäre es das beste Bier, Breihahn des Lebens, Gesöffe der Unsterblichkeit.

Den kleinen Naturphilosophen überlief der gelbe Neid, als er hörte, dass seine Kollegen sich so grossen Zuspruchs erfreuen, und ärgerlich frug er: Welchen von beiden halten Sie für der Grössten?. "Das kann ich nicht entscheiden„ , gab ich zur Antwort„ ebensowenig wie ich ent-

Derisinde hiyeroglifler yazılı tabiat filozofundan daha birçok başka esrar öğrendim. Fakat hiçbir şeyi ifşa etmiyeceğime şerefim üzerine söz verdim [1]. Şimdi ben Schelling'den de, Hegel'den de daha bilgiliyim.

Huzurunda bu iki ismi anar anmaz ihtiyar kertenkele bana sordu: "Bu iki adam hakkında ne düşünüyorsunuz?„

"Bu iki adamın kertenkele değil de insan olduğu düşünülecek olursa, bilgilerine hayret etmemek imkânsızdır, dedim. Esas itibariyle bunların her ikisi de sizce pek âlâ malûm olan ayni bir doktrini, ayniyet felsefesini, talim ederler. Farkları yalnız anlatış tarzındadır. Hani mahir bir mektep hocası, her çeşit rakamları ustalıkla sıralamak suretiyle, birtakım garip şekiller meydana çıkarır, öyle ki, lâalettayin bir seyirci ancak birtakım zevahir, bu rakamların teşkil ettiği, meselâ bir küçük ev, bir küçük gemi, veyahut ta küçük asker şekilleri görür. Halbuki düşünmesini bilen bir talebe orada derin bir hesap meselesinin hallini bulur; işte Hegel de felsefesinin prensiplerini ortaya koyduğu zaman böyle birtakım rakamlar sıralıyormuş gibi oluyor. Schelling'in dersleri ise daha çok, hayvanları tasvir eden öyle birtakım Hint tablolarına benzer ki orada, her çeşitten mahlûklar: yılanlar, kuşlar, filler ve bunlara benzer canlı nesneler fantastik sarmaşmalarla biribirine geçmiş bir bütün haline gelmiştir.

Bu izah tarzı çok daha cazip, neşeli, sıcak ve canlıdır; onun içinde herşey yaşar, halbuki Hegel felsefesinin mücerret rakamları bize karanlık, soğuk ve ölü gözlerle bakarlar.„

İhtiyar kertenkele: "Âlâ! âlâ! dedi. Ne düşündüğünüz anlaşıldı. Yalnız şunu söyleyin: Bu filozofların dinleyicileri çok mudur?„

Bunun üzerine kertenkeleye, Berlinin ilim kervansarayında, Hegel'in hikmet kuyusunun etrafında develerin nasıl toplaştıklarını, tulumlarını kıymetli içkiyle doldurmak için bu kuyunun başında nasıl çöktüklerini ve yüklerini aldıktan sonra Brandenburg'un kum çöllerine nasıl daldıklarını tasvir ettim. Sonra da, Yeni-Atinalıların Münihte Schelling'in manevî içkisinden kanmak için onun şadırvanının etrafına, sanki lülelerinden, Almanyanın en iyi birası veya abıhayat akıyormuş gibi, nasıl üşüştüklerini anlattım.

Meslekdaşlarının bu kadar büyük bir rağbete mazhar olduğunu işidince küçük tabiat filozofunun vücudünü kıskançlığın sarılığı kapladı; bana öfkeli öfkeli sordu: "Size göre hangisi daha büyüktür?„

[1] Schelling, kendi «Offenbarung» felsefesi etrafında büyük bir esrar havası yaratırdı. Takrirlerini bastırmaz, nazariyesini yalnız şifahî olarak, hattâ bu haliyle natemam bir şekilde tebliğ ederdi.

scheiden könnte, ob die Schechner grösser [1] sei als die Sonntag [2], une ich denke.„- - ...»

“Denke! rief der Eidechs, mit einem scharfen, vornehmen Tone der tieffsten Geringschätzung, “ denken, wer von euch denkt? Mein weiser Herr, schon an die dreitausend Jahre mache ich Untersuchungen über die geistigen Funktionen der Tiere, ich habe besonders Menschen, Affen und Schlangen zum Gegenstand meines Studiums gemacht, ich habe soviel Fleiss auf diese seltsamen Geschöpfe verwendet wie Lyonnet [3] auf seine Weidenraupen, und als Resultat aller meiner Beobachtungen, Experimente und anatomischen Vergleichungen kann ich Ihnen bestimmt versichern: kein Mensch denkt, es fällt nur dann und wann den Menschen etwas ein, solche ganz unverschuldete Einfälle nennen sie Gedanken, und das Aneinanderreihen derselben nennen sie Denken. Aber in meinem Namen können Sie es wiedersagen: kein Mensch denkt, kein Philosoph denkt, weder Schelling noch Hegel denkt,und was gar ihre Philosophie betriff„ so ist sie eitel Luft und Wasser wie die Wolken des Himmels; ich habe schon unzählige solcher Wolken stolz und sicher über mich hinziehen sehen, und die nächste Morgensonne hat sie aufgelöst in ihr ursprüngliches Nichts; es gibt nur eine einzige wahre Philosophie, und diese steht, in ewigen Hieroglyphen, auf meinem eigenen Schwanze.„

Bei diesen Worten, die mit einem dedaignanten Pathos gesprochen wurden, drehte mir der alte Eidechs den Rücken, und indem er langsam fortschwänzelte, sah ich darauf die wunderlichsten Charaktere, die sich in bunter Bedeutsamkeit bis über den ganzen Schwanz hinabzogen.

Heinrich HEİNE

[1, 2] Nanette Schechner-Waagen, geb. 1806 in München, eine der grössten Sängerinnen ihrer Zeit; sie machte insbesondere 1827 grosses Aufsehen in Berlin, wo die Sonntag ihre Nebenbuhlerin war˙ Seit 1835 zog sie sich von der Bühne zurück; sie starb 1860.

[3] Pierre Lyonnet, aus Maastricht (1707 - 89), Naturvorscher und Kupferstecher, als Entomolog verdient.

"Kat'î olarak söyliyemem. Diye cevap verdim. Bu Schechner [1] mi daha büyük aktristir, Sonntag [2] mı? Sualine cevap vermek kadar müşkül bir iştir; ve düşünüyorum da... "Düşünüyorum da... kertenkele en derin bir istihfafın keskin ve mağrur edasiyle böyle bağırdı - düşünüyorum da... sorarım size, sizin aranızda kim düşünür? Hakîm efendim, ben üç bin seneden beri hayvanların ruhî fonksiyonları üzerinde araştırmalar yapıyorum; tetkikıma mevzu olarak bilhassa insanları, maymunları ve yılanları aldım. Bu garip mahlûklar üzerinde Lyonnet [3] nin söğüt tırtılları üzerinde sarfettiği kadar büyük bir gayretle çalıştım. Ve bugün müşahedelerimin, tecrübelerimin, teşrihî mukayeselerimin neticesi olarak sizi kat'iyetle temin edebilirim ki: hiçbir insan düşünmez; yalnız, zaman zaman, insanların kafasından birtakım şeyler geçer, işte bu gayri iradî parıltılara insanlar düşünce, ve bunları yan yana sıralamıya da düşünmek derler. Evet, siz benim namıma bütün hemcinslerinize tekrar edebilirsiniz: hiçbir insan, hattâ hiçbir filozof - ne Hegel, ne Schelling - düşünmez; bunların felsefesine gelince: bu, havadan, sudan başka birşey değildir: Tıpkı gök yüzündeki bulutlar gibi; ben böyle nice nice bulutların, başımın üstünden, gurur ve emniyetle süzülüp geçtiklerini gördüm; amma ne oldu? Ertesi günün güneşi hepsini eritti, ve çıkıp geldikleri hiçliğe gönderdi. Bir tek hakikî felsefe vardır. O da benim kuyruğumun üstünde, ebedî hiyeroglifler şeklinde yazılmıştır.„

İstihfaf dolu bir heyecanla söylenen bu sözleri bitirir bitirmez bana sırtını döndü; o, ağır ağır, kuyruğunu iki tarafta gezdirerek uzaklaşırken, mâna dolu alacalar halinde bu kuyruğun üzerinde sıralanmış bir sürü harikulâde harfler gördüm.

Tercüme eden:
Pertev N. BORATAV

[1 . 2] Nanette Schechner - Waagen, 1806 da Münihte doğmuştur. Devrin en büyük opera muganniyelerinden biridir. Bilhassa 1827 de Berlinde muvaffakıyet kazandı. O sırada bu şehirde Sonntag, onun rakibesi olarak icrayı san'at ediyordu. Schechner 1835 ten itibaren sahneden çekildi. 1860 da öldü.

[3] Pierre Lyonnet, Maastricht Belçika'lıdır. 1707 - 1789 yılları arasında yaşamıştır. Tabiat âlimi, gravör ve bilhassa entomolog olarak şöhret kazanmıştır.

To JOHN HAMİLTON REYNOLDS

Thursday 19 Feb. 1818

My dear Reynolds,

I had an idea that a man might pass a very pleasant life in this manner — let him on a certain day read a certain page of full poesy or distilled prose, and let him wander with it, and muse upon it, and reflect upon it, and bring home to it, and prophesy upon it, and dream upon it until it becomes stale - but when will it do so? Never. When man has arrived at a certain ripeness in intellect any one grand and spiritual passage serves him as a starting - post towards all "the - two - and - thirty Palaces„ [1]. How happy is such a voyage of conception, what delicious diligent indolence! A doze upon a sofa does not hinder it, and a nap upon clover engenders ethereal finger - pointings — the prattle of a child gives it wings, and the converse of middle - age a strength to beat them — a strain of music conducts to "an odd angle of the Isle„ [2], and when the leaves whisper "it puts a girdle round the earth„ [3]. Nor will this sparing touch of noble books be any irreverence to their writers for perhaps the honours paid by man to man are trifles in comparison to the benefit done by great works to the spirit, and pulse of good [4] by their mere passive existence. Memory should not be called knowledge. Many have original minds who do not think it - they are led away by custom. Now it appears to me that almost any man may like the spider spin from his own inwards his own airy citadel - the points of leaves and twigs on which the spider begins her work are few, and she fills the air with a beautiful circuiting. Man should be content with as few points to tip with the fine web of his soul, and weave a tapestry empyrean full of symbols for his spiritual eye, of softness for his spiritual touch, of space for his wandering, of distinctness for his luxury. But the minds of mortals are so different and bent on such diverse journeys that it

[1] The Thirty - two, palaces delight of Fhe Buddehist

[2] «Tempest», I. II. 223.

[3] Midsummer - Night's Dream, II. I. 175.

[4] Cf. The Old Cumberland Beggar', L. 77.

JOHN HAMİLTON REYNOLDS'A

Perşembe. 19 - Şubat 1818

Azizim Reynolds,

Şu tarzda, bir insan gayet rahat yaşıyabilir diye düşündüm: bırakın birgün bir sayfalık hakikî bir şiir veya imbikten geçirilmiş gibi temiz bir nesir parçası okusun; bırakın onunla dolaşsın; üstünde düşünsün, teemmül etsin, özünü kavrasın, hakkında kehanette bulunsun; onunla hulyaya dalsın, tâ ki eser bayatlasın. Amma böyle bir eser ne zaman bayatlar? Asla. İnsan muayyen bir zekâ olgunluğuna erişince muazzam ve ruh zenginliği olan herhangi bir edebî parça, onun için «otuz iki saraya» giden yolun başlangıcı olur [1]. Böyle bir hulya yolculuğu insanı ne mes'ut eder! Ne tatlı, hareketli bir uyuşukluktur o! r kanapeye uzanıp dalmak bu yolculuğa mani değildir. Yoncalar arasında uyuklamak, uzakları işaret eden esirî parmaklar doğurur. Bir çocuğun yarım sözleri yolcuyu kanatlandırır. Orta yaşlıların konuşması o kanatları çırpacak kudreti verir; bir musiki nağmesi «o adanın esrarlı bir köşesine» yol açar [2]; ve yapraklar fısıldadığı zaman «arza bir kemer takılmış olur» [3]. Asil kitaplara böyle azıcık değip geçme müelliflerine hürmetsizlik sayılmaz; çünkü insanın insana itibar etmesi büyük eserlerin sadece durgun mevcudiyetleriyle ruha ve iyilik arzusuna [4] verdikleri hız yanında bir hiç kalır. Hafızaya bilgi denilmemelidir. Birçok kimselerin orijinal zekâları vardır; onlar bunun farkında olmazlar; itiyatla sürüklenip giderler. Şimdi, bana öyle geliyor ki kim olsa hayalî şatosunu örümcek gibi kendi benliğinin özüyle kurabilir. Örümceğin tellerini ilk tutturduğu yaprak uçlariyle ince dalların sayısı pek az ise de o ağının güzel dolanışiyle havayı doldurur. İnsan da ruhunun ince ağını böyle birkaç noktaya iliştirmekle iktifa etmeli ve böylece iç varlığının gözüyle göreceği remizler, eliyle tutacağı yumuşaklık, başı boş dolaşacağı mesafeler ve muhteşem, eşşiz güzelliklerle dolu bir âlemin nescini örmeli. Fakat biz fanilerin düşünceleri biribirinden öyle farklı, öyle ayrı yolların yolcusu ki iki üç kişi arasında bile bu şartlar

[1] Budistlerin inandığı «otuz iki zevk sarayı»

[2] «Fırtına» ı. ii. 223.

[3] «Ortayaz gecesi rüyası» ıı. i. 175.

[4] Wordsworth'ün «İhtiyar Cumberlandlı Dilenci» ile mukayese ediniz.

may at first appear impossible for any common taste and fellowship to exist between two or three under these suppositions. It is however quite the contrary. Minds would leave each other in contrary directions, traverse each other in numberless points, and at last greet each other at the journey's end. An old man and a child would talk together and the old man be led on his path and the child left thinking. Man should not dispute or assert but whisper results to his neighbour and thus by every germ of spirit sucking the sap from mould ethereal every human being might become great, and humanity, instead of being a wide heath of furze and briars with here and there a remote oak or pine, would become a grand democracy of forest trees! It has been an old comparison for my urging on — the beehive; however it seems to me that we should rather be the flower than the bee — for it is a false notion that more is gained by receiving — no, the receiver and the giver are equal in their benefits. The flower I doubt not receives a fair guerdon from the bee - its leaves blush deeper in the next spring - and who shall say between man and woman which is the most delighted? Now it is more noble to sit like Jove than to fly like Mercury - let us not therefore go hurrying about and collecting honey, bee - like buzzing here and there impatiently from a knowledge of what is to be aimed at; but let us open our leaves like a flower and be passive and receptive — budding patiently under the eye of Apollo and taking hints from every noble insect that favors us with a visit — sap will be given us for meat and and dew for drink. I was led into these thoughts, my dear Reynolds, by the beauty of the morning operating on a sense of idleness - I have not read any books - the morning said I was right - I had no idea but of the morning, and the thrush said I was right - seeming to say

O thou whose face hath felt the winter's wind, [1]
Whose eye hath seen the snow — the snow - clouds hung in mist,
And the black elm - tops mong the freezing stars,
To thee the spring will be a harvest - time.
O thou, whose only book has been the light
Of supreme darkness which thou feddest on
Night after night when Phoebus was away,
To thee the spring shall be a triple morn.
O fret not after knowledge - I have none,
And yet my song comes native with the warmth.
O fret not after knowledge - I have none,

[1] cf. (As you Like It. II. I. 7.

dahilinde bir zevk iştiraki veya anlaşma mevcut olabileceği imkânsız görünür. Fakat hakikat bunun tamamiyle aksidir. Ruhlar biribirinden ayrılır; zıt istikametler takip eder; sayısız birçok noktalarda biribiriyle karşılaşır geçerse de yolun sonunda nihayet buluşur selâmlaşırlar. Bir ihtiyarla bir çocuk pek âlâ konuşabilir; ihtiyar onda bir yoldaş bulur; sonra çocuk geride düşünekalır. İnsan yanıbaşındakiyle elde ettiği neticelere dair iddia veya münakaşaya girişmemeli; ona bunları fısıldamalı, böylece herkes esirî vücutten her ruh zerresiyle öz su emerek boy atar ve insanlık tek tük meşe veya çam yetişen geniş bir yaban gülü veya karaçalı [1] fundalığından ibaret kalacağına orman ağaçlariyle dolu bir ülke olur. Bu münasebetle arı kovanından bahsetmek belki eski bir teşbih üzerinde israr etmek olur amma bence biz insanlar arı değil de çiçekler olsak daha iyi; çünkü bir şeyi almanın vermekten daha kazançlı olduğu yanlış bir kanaattir. Hayır, alanla verenin kârları aynidir. Çiçek te böyle şüphesiz arıdan bol bol mükâfat görür - ertesi bahar yaprakları daha fazla kızarır. Kadınla erkekten hangisinin en fazla haz duyduğunu kim söyliyebilir? Şimdi Hermes gibi kanatlanıp uçmaktansa Zevs gibi oturmak daha asil bir harekettir. Öyleyse bal toplıyacağız diye seğirdip durmıyalım. Kendimize hedef sayacağımız şeyin bilgisiyle sabırsızca arılar gibi orada burada vızıldamıyalım. Çiçekler gibi yapraklarımızı açalım, kendimizi bırakalım, verileni alalım. Apollonun gözü önünde sabrımız tükenmeden koncalanalım. Ziyaretimize gelmek lütfünde bulunan her güzel böcekten bir fikir alalım. Azığımız özsu, içtiğimiz çiğ olsun.

Bu düşüncelere, azizim Reynolds, sabahın güzelliği, içimdeki uyuşukluğa tesir etti de öyle daldım, kitap falan okumadım ve sabah bana hak verdi. Kafamda sabahtan başka hiçbir düşünce yoktu, bunun için de ardıç kuşu bana hak veriyor, şöyle diyor gibi idi:

Ey, yüzü kışın rüzgâriyle [2] yanmış olan,
Gözü, sislere asılı karlı tepelerle
Buzlu yıldızlar arasında kara ağaç zirveleri görmüş olan sen!
Bahar senin hasat zamanın olacak.
Sen ki, gün batınca, her gece,
Yalnız sonsuz karanlıkların ışığından bilgi topladın, o ışıkla beslendin.
Senin için bahar üç katlı sabah olacak.
Bilgi peşinde koşma, yıpranma sakın sen. Onun bende eseri yok!
Yine de şarkım içimden öz sıcaklığiyle geliyor.
Bilgi peşinde koşma, yıpranma sakın sen! Onun bende eseri yok!

---

[1] « Tempest » le mukayese ediniz: I. I, 71 - 2
[2] «As You Like It» le mukayese ediniz. İİ. I. 7.

And yet the evening listens. He who saddens
At thought of idleness cannot be idle,
And he is awake who thinks himself asleep.

I am sensible all this is a mere sophistication (however it may be neighbour to any truths), to excuse my own indolence — so I will not deceive myself that man should equal with Jove - but think himself very well off as a sort of scullion - Mercury, or, even a humble bee. It is no matter whether I am right or wrong, either one way or another, if there is sufficient to lift a little time from your shoulders.

Your affectionate friend
John KEATS

To RICHARDWOODHOUSE.

Tuesday. 27 - Oct. 1818

My Dear Woodhouse,

Your letter gave me a great satisfaction; more on account of its friendliness, than any relish of that matter in it which is accounted so acceptable in the "genus irritabile,,. The best answer I can give you is in a clerk - like manner to make some observations on two principle points, which seem to point like indices into the midst of the whole pro and con, about genius, and views and atchievements and ambition and coetera. I[st.] as to the poetical Character itself (I mean that sort of which, if I am any thing, I am a Member; that sort distinguished from the Wordsworthian or egotistical sublime; which is a thing per se and stands alone) it is not itself - it has no self - it is every thing and nothing - it has no character - it enjoys light and shade; it lives in gusto, be it foul or fair, high or low, rich or poor, mean or elevated. It has as much delight in conceiving an Iago as an Imogen. What shocks the virtuous philosopher, delights the camelion Poet. It does no harm from its relish of the dark side of things any more than from its taste for the bright one; because they both end in speculation. A Poet is the most unpoetical of anything in existence; because he has no Identity - he is continually informing and filling some other Body —

Yine de akşam beni dinliyor.
Avarelikten hüzün duyan avare olamaz.
Kendini uykuda sanan uyuyor sayılmaz.

Şimdi, farkındayım, her ne kadar bütün söylediklerim hakikate yakın görünüyorsa da, sırf kendi uyuşukluğumu mazur gösterecek bir safsata... Onun için insan Zevs'e müsavi olmalıdır diye kendimi aldatıp durmıyayım, şöyle bir Hermes yamağı, hattâ kendi halinde bir arı oluverirse öpsün de başına koysun, haklı veya haksız olmuşum aldırmam; yazdıklarım seni bir müddet olsun avutabildiyse ikisi de başımla beraber, sevgili kardeşim.

John KEATS

RİCHARD WOODHOUSE'A.

Salı. 27 - İlkteşrin. 1818

Azizim Woodhouse,

Mektubun beni pek sevindirdi: hassasiyeti fazla kimselerce makbul sayılan mevzuundan zevk aldığım için değil de samimiyetinden. Verebileceğim en iyi cevap iki esaslı mesele üzerinde bir âlim edasiyle bazı mülâhazalarda bulunmak olacaktır. Bu iki mesele, deha, noktai nazar, muvaffakıyet, hırs ve saire lehinde ve aleyhinde söylenecek bütün sözlerin iki ayrı müş'iri gibidir. Evvelâ şair tabiatini ele alalım. (Kastettiğim çeşit, eğer bir şeysem, benim tabiatimin ayni, fakat Wordsworth'varî ve hotkâmca ulvî kimselerin başlı başına, ayrı bir varlık olan tabiatinden farklıdır.) Kendi, kendisi değildir; çünkü onun benliği yoktur. Her şeydir ve hiçbir şey değildir. Hususiyeti yoktur. Hem ışıktan, hem gölgeden zevk alır; sürdüğü ömür, iyi de olsa kötü de olsa, yüksek veya mütevazi, müreffeh veya fakir, süflî veya ulvî de olsa, o, hayatın daima tadını çıkarır. Bir İago kadar bir İmojen yaratmaktan da hoşlanır. İffetfuruş bir ahlâkçıya kötü gelen bir şeyden bukalamun tabiatli şair haz duyar; hayatın kirli taraflarından zevk alması temiz taraflarından lezzet duymasına hiç zarar vermez. Çünkü bunların ikisi de nihayet bir tasavvurdan ileri gitmez. Mevcudat içinde şiirden en habersiz olan, şairdir;

The Sun, The Moon, The Sea and Men and Women who are creatures of impulse are poetical and have about them an unchangeable attribute - the poet has none; no identity — he is certainly the most unpoetical of all God's Creatures. If then he has no self, and if I am a poet, where is the wonder that I should say I would write no more? Might I not at that very instant have been cogitating on the Characters of Saturn and Ops? It is a wretched thing to confess; but is a very fact that not one word I ever utter can be taken for granted as an opinion growing out of my identical nature—how can it when I have no nature? When I am in a room with people if I ever am free from speculating on creations of my own brain, then not myself goes home to myself but the identity of every one in the room begins to press upon me that I am in a very little time annihilated not only among men; it would be the same in a nursery of children: I know not whether I make myself wholly understood: I hope enough so to let you see that no dependence is to be placed on what I said that day.

In the second place I will speak of my views, and of the life I purpose to myself. I am ambitious of doing the world some good: if I should be spared that may be the work of maturer years—in the interval I will assay to reach to as high a summit in poetry as the nerve bestowed upon me will suffer. The faint conceptions I have of poems to come bring the blood frequently into my forehead. All I hope is that I may not lose all interest in human affairs that the solitary indifference I feel for applause even from the finest spirits, will not blunt any acuteness of vision I may have. I do not think it will — I feel assured I should write from the mere yearning and fondness I have for the Beautiful even if my night's labours should be burnt every morning, and no eye ever shine upon them. But even now I am perhaps not speaking from myself: but from some character in whose soul I now live. I am sure however that this next sentence is from myself. I feel your anxiety, good opinion and friendliness in the highest degree, and am,

Yours most sincerely
John KEATS

çünkü şairin hüviyeti yoktur. Şüphesiz ki şair, Allahın şiirden en az nasibi olan mahlûkudur. Şimdi, eğer şairin benliği yoksa, ve ben de şairsem, acaba nasıl olur da ben: "Bir daha bir şey yazmıyacağım" derim. Meselâ tam bu sözleri sarfederken Saturn ve Ops'un karakterlerini tasarlamakta bulunduğum muhtemel olamaz mı? Pek acı geliyor amma şunu itiraf edeyim ki ağzımdan çıkan hiçbir sözün kendi benliğimden doğma bir mülâhaza mahsulü olduğu doğrudan doğruya kabul edilemez. Mademki benliğim yoktur; nasıl kabul edilebilir? Başkalariyle bir odada bulunduğum zaman zihnim kendi yarattığı mahlûkları tasavvurdan bir an bile azade kalırsa ben kendi benliğimin şuuruna vakıf olmam. Odada bulunan herkesin hüviyeti üstüme öyle çullanmağa başlar ki çok geçmez, kendi benliğim yok olur. Bu, yalnız yetişkin insanların arasında değil, çocukların odasına girsem de böyledir. Bilmem ne demek istediğimi iyice anlatabiliyor mıyım? Maamafi o gün söylediklerime hiç inanılmaması lâzım geldiğini hissettirecek kadar anlatabildiğimi umarım.

Saniyen kendi görüşlerimden, hayatımın ileride alacağı istikametten bahsedeceğim. En büyük emelim insanlara bir hizmette bulunmaktır. Eğer ömrüm vefa ederse, bu hizmeti daha olgun senelerimde başaracağım. O zamana kadar bana bahşedilen kudretin tahammülü nisbetinde şiir san'atinin en yüksek zirvesine erişmeğe çalışacağım. İleride yazacağım şiirlerin kafamdaki belirsiz taslakları bile sıksık heyecandan şakaklarımı zonklatıyor. Bütün arzum etrafımda olup bitenlerle alâkamın büsbütün kesilmemesi ve en yüksek zekâların bile alkışına karşı duyduğum derin kayıtsızlığın bendeki görüş keskinliğini - eğer varsa - körleştirmemesidir. Maamafih öyle olacağını hiç sanmıyorum. Gecelerimin emeği daha hiçbir gözün bakışlariyle aydınlanmadan sabahları yakılsa bile yine "Güzel„ e duyduğum hasret ve meftunluğun tesiriyle yazmakta devam edeceğimden eminim. İşte şu sırada bile belki de sözlerim kendi benliğimden değil, şimdi ruhunu temsil ettiğim diğer bir şahsiyetten geliyor. Maamafih bundan sonraki sözler içimden geliyor, benimdir. Gösterdiğin alâka, hüsnü telâkki ve dostluk beni son derece mütehassis etti, aziz kardeşim.

Tercüme eden: Saffet PALA

BİR ARRİVİZM DERSİ [1]

1834

İşte hayatın dört yol ağzı delikanlı; seçiniz. Zaten seçmiş te bulunuyor sunuz. Kuzeniniz de Beauséant'a gittiniz ve orada refahın ne olduğunu anladınız. Goriot babanın kızı Madame de Restaud'ya gittiniz, orada da Parisli kadını keşfettiniz. O gün alnınıza yazı gayet iyi okuyabildiğim şu cümle ile döndünüz: Muvaffak olmak! her ne pahasına olursa olsun muvaffak olmak. "Bravo! İşte istediğim delikanlı dedim„. Size para lâzım oldu. Bunu nereden bulacaktınız? Hemşirelerinizi sızdırdınız. Bütün erkek kardeşler hemşirelerini az çok kafese korlar. Paradan ziyade kestanesi olan bir şehirde, bin belâ ile elde ettiğiniz bin beş yüz frank, işi çapulculuğa dökmüş neferler gibi dağılıp gidecektir.

Sonra ne yapacaksınız? çalışacak mısınız? Şu dakikada anladığınız manada çalışma, ihtiyarlık günleri için, Poiret ayarında delikanlılara ancak Madam Vauquer'in pansiyonunda bir oda temin edebilir. Süratle zengin olmak meselesi, şu anda hepsi sizin vaziyetinizde bulunan elli bin gencin halline karar verdikleri meseledir. Siz onlardan birisiniz. Göstereceğiniz gayreti ve mücadelenin şiddetini düşününüz.

Elli bin harlı iş bulunmadığına göre, biribirinizi, bir kavanoz içine kapatılan örümcekler gibi yemekten başka çareniz kalmıyacak. Burada insan nasıl yükselir bilir misiniz? Ya dehanın şaşaası ile, ya ahlâksızlıkta meharet göstermekle. Bu insan kütlesi içine ya bir top güllesi gibi girmeli, yahut veba gibi sessizce hulûl etmeli. Namuslu olmak para etmez. İnsan dehanın kudreti önünde eğilir; bu kudret, taksime yanaşmadan her şeyi kendine aldığı için herkes ona kin besler, iftira atmıya çalışır; fakat sebat ettiği takdirde insan onun önünde eğilir. Sözün kısası, çamura batıramadığımız zaman diz çöküp ona taparız. Ahlâksızlık, kucak kucak, fakat kabiliyet parmakla gösterilecek kadar az. Böylece,

---

[1] Zamanımızda sık sık işitilen arrivisme kelimesi yeni ise de, kelimenin bütün ahlâk kayitleri dışında bir ihtiras ifade eden muhtevası, pek eskidir.

Balzac, arrivisme'i, içinde yaşadığı cemiyetin bir yarası ve bir yüz karası olarak görüyordu. Vautrin'in Rastignac'a böyle bir ders verdiği için büyük romancıyı gayri ahlâkî endişelere sahip olmakla itham ettiler. Halbuki o sadece bir realistti. Şimdi okuyacağınız parça Le Père Goriot'dan alınmıştır.

ahlâksızlık aşağı ruhlu sayısız insanların silâhıdır; onun tesirini her yerde hissedeceksiniz. Bunun içindir ki namuslu adam onların müşterek düşmanıdır. Fakat namuslu adamı nasıl tahmin edersiniz? Pariste namuslu adam, susan ve taksimi kabul etmiyen kimsedir. Size, emeklerinin karşılığını hiçbir zaman görmeden, Allahın hizmetkâr kafilesi ismini vereceğim o her tarafta çalışan zavallı kölelerden bahsetmiyorum. Şüphesiz fazilet orada, hamakatinin bütün şaşaası içindedir, fakat sefalet te oradadır. Allah kıyamet gününde, hazır bulunmamak azizliğini yaptığı takdirde o saf ve temiz insanların çehrelerini nasıl buruşturacaklarını şimdiden görüyorum. O halde ikbale derhal yükselmek istiyorsanız, zaten zengin olmak veya öyle görünmek lâzımdır. Zenginleşmek ancak büyük oyunlar oynamakla mümkündür, yoksa vaktinizi ve paranızı süflice harcamış, ve kulunuz gibi servete ebediyen veda etmiş olursunuz. Eğer girebileceğiniz yüz meslekte, derhal muvaffak olan on kişi görülürse, halk onlara hırsız ismini yapıştırır. Neticeleri artık siz çıkarın. Hayat bütün çıplaklığiyle işte budur. Mutfaktan daha temiz değildir, ve onun kadar kokar. Midesine bir şeyler indirmek istiyenin ellerini kirletmemesine imkân yoktur. Yalnız kendinizi temizlemeyi biliniz: zamanınızın bütün ahlâkı bu noktadadır. Zize dünyadan böyle bashsetmeğe kendimde hak görmekliğim, onu yakından tanıdığım içindir. Onu hakirmi görüyorum zannediyorsunuz? Böyle birşey hatırımdan bile geçmez. Dünya ne ise öyle kalacaktır. Ahlâkçılar hiçbir zaman onu değiştiremiyeceklerdir. İnsan kâmil olmaktan uzaktır. Bazan az çok riyakârdır. Bu hale bakan ahmaklar da, insanda ahlâk ya vardır ya yoktur diyorlar. Halkın tarafını iltizam edip zenginleri itham etmiyorum: İnsan, yukarıda da, aşağıda da, ortada da birdir. Bu yüksek sürünün her milyonunda, bütün şeylerin, kanunların bile üstüne çıkan on hovarda bulunur; ben bunlardan biriyim. Siz, eğer üstün bir adamsanız, dosdoğru, ve başınız dimdik, yürüyünüz. Fakat bu takdirde hasetle, iftira ile, bayağılıkla, ve bütün dünya ile çarpışmanız lâzımgelecek.

Napoléon, Aubry isminde bir harbiye nazırına rastladı; nazır az kalsın kendisini müstemlekelere gönderecekti. Kendinizi yoklayınız; her sabah, bir sabah evvelkine nisbetle daha sağlam bir irade ile kalkıp kalkamıyacağınıza bir kere bakınız.

Bu ihtimaller dahilinde, size, hiç kimsenin reddetmiyeceği bir teklifte bulunacağım. Beni iyi dinleyiniz, görüyorsunuzya benim de bir fikrim var: Meselâ Birleşik Devletlerin cenubuna gidip, yüz bin dönümlük geniş bir arazide, eski bir aile reisi hayatı yaşamak istiyorum. Orada ağaç yetiştirmek, esirlere sahip olmak, öküzlerimi, tütünlerimi, kerestelerimi satmak, ve böylece birkaç milyoncuk kazanmak; bir hükümdar gibi yaşa-

mak ve her arzumu yerine getirmek istiyorum. Bu hayatı, Paris'in alçıdan köstebek yuvalarında büzülüp yaşıyanlar tasavvur edemez. Ben büyük bir şairim, yalnız şu var ki ben şiirlerimi yazmam; onlar daima yaptıklarımda ve duyduklarımdadır. Şu anda elli bin frangım var, bu para ile ancak kırk zenci satın alabilirim. Daha iki yüz bin franga ihtiyacım var, çünkü bu hayata olan arzularımı yerine getirmek için hiç olmazsa iki yüz zenci lâzım.

Bu siyah sermaye ile, on sene içinde, üç dört milyonum olacak. Teşebbüsümde muvaffak olursam hiç kimse bana: "sen kimsin„ sualini sormıyacak. Birleşik Devletler vatandaşı, Bay Dört Milyon olacağım. O zaman elli yaşında bulunacağım, dilediğim gibi eğleneceğim. Sözün kısası, size bir milyonluk bir çeyiz bulursam bana iki yüz bin frank verir misiniz?

BALZAC

Tercüme eden: Suut Kemal YETKİN

PETER SCHLEMIHL'İN ACAYİP SERGÜZEŞTİ

— Geçen nüshadan devam —

3

Demir zincirlerle sımsıkı bağlanmış olan bir kimseye kanat fayda eder mi? O, bu kanatlara rağmen, hem de daha müthiş bir şekilde, ümitsizliğe düşer. Ben de, hazinesini bekleyen *Fafner* [*] gibi, her türlü insan alâkasından uzak, altınlarımın yanında ve yokluk içinde yaşıyordum, fakat kalbimde altın arzusu yoktu, bilâkis bu yüzden bütün hayatla alâkamın kesildiğini gördüğüm için ona lânet ediyordum. Karanlık sırrımı yalnız başıma taşıyarak, uşaklarımın en hakirinden bile korkuyor ve ayni zamanda onu kıskanıyordum, çünkü onun bir gölgesi vardı, çekinmeden güneşe çıkabilirdi. Ben odalarımda gece gündüz yalnız başıma matem tutuyordum ve keder kalbimi kemiriyordu.

Gözlerimin önünde kendini yiyen biri daha vardı: Benim sadık Bendel'im; iyi kalpli efendisinin itimadını boşa çıkardığı ve aramıya gönderildiği adamı tanıyamadığı için nefsine sessiz itaplarla azap vermekte devam ediyordu. Her halde o adamla benim hazin taliim arasında sıkı bağlar bulunduğunu düşünüyordu. Fakat ben onda kabahat bulmuyor, bu hâdisede meçhul adamın efsanevî hüviyetini görüyordum.

Her çareye baş vurmuş olmak için, günün birinde Bendel'i, kıymetli bir elmas yüzükle beraber şehrin en meşhur ressamına yolladım ve onu, beni ziyarete davet ettim. Geldi, adamlarımı savdım, kapıyı kilitledim, ressamın yanına oturdum ve san'atini methettikten sonra, kalbim sıkılarak asıl meseleye geldim, fakat daha önce bu sırrı asla meydana vurmıyacağına yemin ettirdim.

"Profesör!„ diye sözüme devam ettim, "dünyada pek talisiz bir şekilde gölgesini kaybetmiş bir adama yalancı bir gölge resmedebilir misiniz?„

"Bir boy gölgesi mi demek istiyorsunuz?„

"Evet, işte onu demek istiyorum!„

---

[*] Yahut «*Fafnir*», şimal kavimleri efsanelerinde bir hazineye bekçilik eden bir ejderha.

"Fakat„ diye o sormıya devam etti: "hangi beceriksizlik, hangi ihmal yüzünden bu adam gölgesini kaybetmiş?„

"Nasıl olduğunun„ diye cevap verdim, "artık hiç ehemmiyeti yok; yalnız şu kadarını söyliyeyim ki„ sıkılmadan bir yalan attım: "geçen kış bir seyahat yapmış olduğu Rusyada, fevkalâde bir soğuk esnasında, gölgesi yere yapışıp öyle bir donmuş ki, bir daha kurtaramamış„.

Profesör cevap verdi:

"Benim yapabileceğim yalancı boy gölgesi, ancak, bu adamın en küçük bir hareketinde tekrar kaybedeceği bir gölge olabilir. Hele, bizzat sizin hikâyenizden anlaşıldığı gibi, kendi anadan doğma gölgesine bu kadar az bağlı olan bir kimse için... Gölgesi olmıyan güneşe çıkmaz, bu en akıllıca ve en emin yoldur.„

Ayağa kalktı ve bana, içimi burgu gibi delen ve bakmıya tahammül edemediğim, bir bakış fırlatarak uzaklaştı. Koltuğuma çöktüm ve yüzümü ellerimle kapadım.

Bendel içeri girdiği zaman beni bu halde buldu. Efendisinin ıstırabını görüyor ve sessizce, hürmetle çekilip gitmek istiyordu... Gözlerimi kaldırdım... Kederimin yükü altında eziliyordum, bu kederi birisine anlatmam lâzımdı. "Bendel!„ diye onu çağırdım."Bendel, sen ki benim elemlerimi gören, bunlara hürmet eden, bunların aslını aramak istemiyerek, sessiz ve sabırlı, beraber üzülür görünen yegâne insansın, bana gel, Bendel, ve benim kalbimin en yakını sen ol... Altınlarımın hazinelerini senden saklamadım, kederimin hazinelerini de senden gizlemek istemem! Bendel, beni terketme... Bendel, beni zengin, eli açık, iyi kalpli olarak görüyor, dünyanın beni göklere çıkarması lâzımgeldiğini düşünüyor ve dünyadan kaçtığımı, saklandığımı görüyorsun. Bendel, dünya hükmünü verdi ve beni kovdu, ve müthiş sırrımı öğrenince belki sen de benden yüz çevireceksin: Bendel, ben zengin, eli açık ve iyi kalpliyim, Fakat... Aman yarabbi!.. Benim gölgem yok!..„

Bu iyi çocuk:

"Gölgeniz mi yok?„ diye dehşetle bağırdı ve gözlerinden parlak yaşlar dökülmiye başladı... "Eyvah bana ki gölgesiz bir efendiye hizmet için dünyaya gelmişim!„

Sustu. Ben yüzümü ellerimin içinde tutuyordum.

Biraz vakit geçtikten sonra titriyerek ilâve ettim:

"Bendel, işte sana itimat ettim, artık gidip bu itimada hiyanet edebilirsin. Git ve benim aleyhimde şehadet et!„

Kendisiyle çetin bir mücadelede olduğu görülüyordu. Nihayet önümde yere çöktü, elimi yakalıyarak göz yaşlariyle ıslattı.

"Hayır„ diye bağırdı, "dünya ne derse desin, bir gölge yüzünden iyi kalpli efendimi terk edemem ve etmiyeceğim! Akıllıca değil, doğru hareket edeceğim, yanınızda kalacağım, size gölgemi iare edeceğim, elimden geldiği yerde size yardım edeceğim ve elimden gelmeyince sizinle beraber ağlıyacağım!„

Böyle alışılmamış bir his tezahürü karşısında hayret ederek boynuna sarıldım; çünkü bunu para için yapmadığına emindim

O zamandanberi taliim ve hayatımın tarzı bir cihetten değişti. Bendel'in benim ayıbımı nasıl ihtimamla örttüğünü tasvire imkân yoktur. Her yerde benim önümde ve benimle beraber bulunuyor, her şeyi önden görüyor, icap eden tedbirleri alıyor, ve umulmadık bir tehlike zuhûr eder etmez gölgesiyle beni kapatıyordu, çünkü benden daha uzun ve iri idi. Bu şekilde tekrar insanlar arasına çıkmıya cesaret ettim ve dünyada bir rol oynamıya başladım. Bittabi zahiren birçok garip hususiyetler ve garip arzular peyda etmek mecburiyetinde idim. Fakat bunlar bir zengine yakışan şeylerdi, ve hakikat meydana çıkmadığı müddetçe herkesin, parama ait olan, hürmet ve itibarını görüyordum. O esrarlı meçhul adamın bir sene sonrası için haber verdiği ziyaretini daha sükûnetle bekliyordum.

Beni daha evvel gölgesiz olarak gördükleri ve sırrımın kolayca keşfedilebileceği bir yerde uzun zaman kalmamın muvafık olmıyacağını pekâlâ hissediyordum. Belki de artık sadece Herr John'a nasıl müracaat ettiğimi düşünüyordum, ve bu benim için ezici bir hatıra idi, ondan sonra, başka yerlerde daha kolay ve daha emin ortaya çıkmak için, sadece bir tecrübe yapmak istiyordum. Fakat beni gururumdan yakalayıp bir müddet burada alıkoyan birşey oldu. İnsanın içine atılan bir demirin en sağlam şekilde tuttuğu yer de işte bu gururdur.

Başka bir yerde tekrar tesadüf ettiğim şu güzel Fanny, evvelce görmüş olduğunu hatırlamadan, bana bir parça alâka göstermiye başlamıştı, çünkü şimdi nükteci ve zeki idim... Konuştuğum zaman herkes dinliyordu ve mükâlemeyi bu kadar kolay idare etmek ve ona bu kadar kolay hâkim olmak san'atini nasıl elde ettiğimi kendim de bilmiyordum. Bu güzel kadının üzerinde bıraktığımı gördüğüm intıba beni, onun istediği gibi, deliye çevirdi ve o zamandan beri kendisini bin bir güçlük içinde ve elimden geldikçe, gölgeler ve alaca karanlıklar içinde takip etmiye başladım. Şahsımla onun gururunu tahrik etmek bana da gurur veriyordu, ve ne kadar istersem isteyim, kafamdaki sarhoşluğu sürüp çıkararak kalbime hasretmek elimden gelmiyordu.

Fakat ne diye bu alelâde hikâyeyi sana uzun uzadıya tekrar ediyorum? Sen de bir hayli defalar başka muhterem zatların bu nevi hikâ-

yelerini bana anlatmıştın... İçinde benim de sâfiyane ve bayatlamış bir rol oynadığım bu eski ve dünyaca malûm hikâye, kendi kendine hâsıl olan bir felâkete müncer oluverdi. Bu, benim için de, onun için de, herkes için de beklenmedik bir şeydi.

Adetim olduğu üzere güzel bir gecede ışıklı bir bahçede bir toplantı yapmıştım. Diğer misafirlerden biraz uzaklaşarak, Fanny ile kol kola dolaşıyor ve ona hünerli cümlelerle hitap etmeğe uğraşıyordum. O, edebli bir şekilde önüne bakıyor ve elini sıktığım zaman hafifce mukabele ediyordu. Bu sırada ay habersizce arkamızdaki bulutların arasından çıkıverdi... Ve o, önünde yalnız kendi gölgesinin uzandığını gördü, ürperdi ve şaşırarak evvelâ bana, sonra gölgemi bulmak istiyerek tekrar yere baktı. İçinden neler geçtiği yüzünün acaip hareketlerinde o kadar garip bir şekilde aksediyordu ki, eğer kendi sırtımdan buz gibi bir şeyin geçtiğini hissetmeseydim gürültülü bir kahkaha koparabilirdim.

Kolumdan çıkarak baygın bir halde yere serilirken onu bıraktım, dehşete düşen misafirlerin arasından bir ok gibi geçtim, kapıya vardım, orada durduğunu gördüğüm ilk arabaya atladım ve şehre döndüm. Sanki bu felâkete uğramak için dikkatli Bendel'i bu sefer şehirde bırakmıştım. Beni görünce ürktü, bir kelime ona her şeyi anlattı. Derhal posta beygirleri getirtildi. Adamlarımdan yalnız birini, Raskal adında pişkin bir külhanbeyini beraber aldım. Bu adam becerikliliği ile bana yaranmağa muvaffak olmuştu ve bugünkü hadiseye dair bir şey sezmesine imkân yoktu. Daha o gece otuz mil yol aldım. Bendel evimi tasfiye etmek, etrafa para dağıtmak ve pek lüzumlu olan eşyamı arkadan getirmek için kalmıştı. Ertesi gün bize yetiştiği zaman kollarına atıldım ve, artık çılgınlık yapmıyacağıma dair değil, fakat bundan sonra daha ihtiyatlı davranacağıma dair yemin ettim. Hiç durmadan seyahatimize devam ettik, hududu ve dağları geçtik, ve ancak dağların öbür yamacında, bu yüksek tabiî kaleler ile o felâket yerinden ayrıldıktan sonra, civarda bulunan ve pek ziyaretcisi olmıyan bir su şehrinde, çektiğim yorgunluklardan dinlenmeğe muvafakat ettim.

4

Hikâyemde hayatımın bir devrini çabucak geçivereceğim, halbuki canlılığını hatıramda tekrar yaratabilsem bunun üzerinde durmağı ne kadar isterdim. Fakat bu devri canlandıran ve tekrar canlandırabilecek olan renk içimde solmuştur, ve o zamanlar göğsümü öyle kuvvetle kabartan şeyi, acıları ve saadeti, o masum çılgınlığı tekrar bulmak isteyince, artık canlı pınarlara yer vermiyen bir kayaya beyhude yere çarpıyorum, ve Allah benden uzaklaşmış bulunuyor. Bu geçmiş zaman

bana şimdi ne kadar değişmiş olarak görünüyor? Benim orada, banyolarda trajik bir kahraman rolünü oynamam mukaddermiş. Fena çalışılmış olan bu rolde, sahnenin acemisi olduğum için, piyesi bırakarak gözlerimi seyirciler arasındaki bir çift mavi göze diktim. Oyuna aldanan ana baba, işi hemen çabucak sağlama bağlamak için bütün gayretlerini sarfettiler ve bu alelâde komedi bir rezaletle sona erdi. İşte hepsi bundan ibaret, hepsi... Bunlar bana adi ve tatsız görünüyor ve bir zamanlar göğsümü bu kadar zengin, bu kadar geniş şekilde kabartan şeylerin böyle görünmesi de bu sefer bana korkunç geliyor. Mina, o zaman seni kaybedince nasıl ağladıysam, şimdi seni içimde de kaybettiğime öyle ağlıyorum. Bu kadar ihtiyarladım mı? Ey hazin akıllılık! O zamanların bir tek kalp çarpıntısı, o çılgınlığın bir ânı geri gelse... Fakat hayır... Senin acı akıntılarının engin, ıssız denizinde tek başıma duruyorum ve son şampanya kadehinden son perinin fışkırdığı zaman çoktan geçti.

Bendeli, bana kasabada ihtiyaçlarıma göre bir ev hazırlamak üzere, bir kaç kese altınla beraber önden yollamıştım. Kendisi orada bir çok para saçmış, ve hizmetinde bulunduğu kibar yabancıya dair bir parça vuzuhsuz şeyler söylemişti, çünkü ismimin bilinmesini istemiyordum. Bu hal kasabadaki adamcağızları acayip düşüncelere sevketmiş. Evim beni kabule hazır bir vaziyete girer girmez Bendel tekrar yanıma gelerek beni aldı. Hemen yola düzüldük.

Kasabaya tahminen bir saat kadar bir mesafede, güneşli bir meydanda yolumuz, merasim için süslenmiş bir kalabalık tarafından kesildi. Araba durdu. Müzik, çan sesleri, top gürlemeleri duyuldu, coşgun bir yaşasın! havayı doldurdu. Arabanın kapısı önünde beyaz elbiseler giymiş ve müstesna güzellerden mürekkep bir genç kızlar korosu belirdi. Fakat içlerinden bir tanesinin güzelliği, diğerlerini, güneş gecenin yıldızlarını nasıl soldurursa, öyle solduruyordu. Bu kız akranlarının arasından ayrıldı, bu ulvî ve narin mahlûk hicabından kızararak önümde diz çöktü ve ipek yastıklar üzerinde bana defne ve zeytin dallarından ve güllerden örülmüş bir çelenk uzattı. Bu sırada Majeste'ye, hürmete ve sevgiye dair, anlamadığım fakat sihirli billûr akisleriyle kulaklarımı ve kalbimi sarhoş eden bazı sözler söyledi. Bana, bu semavî manzara evvelce bir kere daha gözlerimin önünden geçmiş gibi geldi. Koro taganniye başlıyarak iyi kalbli bir hükümdara ve onun milletinin saadetine dair medhiyeler söyledi.

Ve bütün bu sahne, sevgili dostum! güneşin ortasında oluyordu. Genç kız hâlâ daha iki adım önümde diz çökmüş duruyordu ve ben, gölgem olmadığı için, bu uçurumu atlayip aşamıyordum, o meleğin önünde ayni şekilde diz çökemiyordum. Hicabımı, korkumu, yesimi

arabamın en derin köşelerine saklamak mecburiyetinde idim. Nihayet benim yerime Bendel kendini topladı, arabanın diğer cihetinden yere atladı, kendisini yanıma çağırdım ve elimin altında duran çekmecemden, güzel Fanny'yi süslemek için ayrılmış, kıymetli bir elmas taç alıp uzattım. Bendel ileri çıkarak efendisinin namına konuştu, onun böyle hürmet tezahürlerini kabul edemiyeceğini, kabul etmek istemediğini, burada bir yanlışlık olacağını; buna rağmen kasabanın iyi kalbli ahalisine iyi niyetlerinden dolayı teşekkür ettiğini söyledi. Bu sırada, takdim edilen çelengi yerinden alarak oraya pırlanta tacı koydu. Ondan sonra güzel genç kıza, ayağa kalkması için, hürmetle elini uzattı, rahipleri, belediye azalarını, bütün murahhhas heyetlerini bir işaretle uzaklaştırdı. Hiç kimse yanıma bırakılmadı. Kalabalığa, açılmasını ve arabaya yol vermesini söyledi, tekrar arabaya atladı ve süratli bir dört nalla, dallar ve çiçeklerden yapılmış bir tâkın altından geçerek, kasabaya doğru yola devam ettik. Toplar hiç durmadan atılıyordu. Araba evimin önünde durdu; beni görmek arzusunun oraya biriktirdiği halkı yararak çevik bir hareketle kapıdan içeri atladım. Halk pencerelerimin altında yaşasın! diye bağırıyordu ve ben bu pecerelerden aşağı ikişer dukalık paralar yağdırıyordum. Geceleyin şehir kendiliğinden donanmıştı.

Ve ben bütün bunların ne demek olduğunu ve beni kim zannettiklerini halâ bilmiyordum. Raskal'ı haber toplamağa yolladım. Kendisine anlattıklarına göre, eyi kalpli Prusya kıralının, bir kont ismi altında memlekette seyahate çıktığına dair emin haberler alınmış; benim yaverimi tanımışlar ve bu da kendisinin ve benim kim olduğumuzu ifşa etmiş. Nihayet memleketlerinde olduğuma kanaat getirince sevinçleri pek büyük olmuş; maamafih benim mütenekkiren gezmeğe nasıl şiddetle itina etmek istediğimi görünce, her şeyi bu kadar ısrarla meydana vurmak suretiyle ne büyük bir haksızlık ettiklerini anlamışlar, fakat o kadar lûtufkâr, o kadar inayetli bir tarzda hiddetlenmişim ki... Her halde bu iyi kalpli insanları affedermişim.

Bu iş bizim külhanbeyine o kadar eğlenceli gelmiş ki, bu saf insanları şimdilik kanaatlerinde kuvvetlendirmek için, onları azarlar gibi nutuklar vererek, elinden geleni yapmış. Kendisi bana pek komik bir şekilde izahat verdi ve bunların beni keyiflendirdiğini görünce, yaptığı edebsizliği de bizzat söyledi. İtiraf edeyim mi, bilmem? Ne şekilde olursa olsun, o hürmet edilen adamın yerine konulmak benim gururumu okşuyordu.

Yarın akşam için, evimin önündeki meydanlığı gölgeleyen ağaçların altında, bir ziyafet hazırlanmasını ve bütün şehrin davet edilmesini söyledim. Kesemin esrarengiz kudreti, Bendel'in ve Raskal'ın çabuk buluşları

sayesinde zamanı bile mağlub etmek mümkün oldu. Bir kaç saat içinde her şeyin bu kadar zengin ve güzel olarak hazırlanması hakikaten şayanı hayretti. Burada görünen ihtişam ve bolluk ve ışıkların manalı bir şekilde ve herşey düşünülerek tertip edilmiş olması bana tam bir emniyet hissi veriyordu. Hatırlatacak hiç bir noksan bulamadım ve uşaklarımı takdire mecbur oldum.

Akşam karanlığı çöktü. Misafirler göründüler ve bana takdim edildiler. *Majeste* kelimesi hiç ağza alınmayor, fakat derin bir hürmet ve tevazu içinde *Herr Graf* [*] diye ismim anılıyordu. Ne yapabilirdim? Kontluğa razı oldum ve o saatten itibaren *Graf Peter* olarak kaldım. Bütün bu merasimli kargaşalık içinde ruhum yalnız bir kişiyi istiyordu. Geç vakit göründü: O, kendisi bir taç olan ve başında bir taç taşıyan genç kız... Terbiyeli bir şekilde annesile babasını takip ediyor ve herkesten güzel olduğunu bilmez görünüyordu. Orman müfettişi, karısı ve kızı bana takdim edildi. İhtiyarlara bir çok hoş ve samimi şeyler söyledim; kızlarının önünde azarlanmış bir oğlan çocuğu gibi duruyor ve bir kelime bile söylemeğe muktedir olamıyordum. Nihayet kekeliyerek bu eğlenceye şeref vermesini, ve başında alâmetini taşıdığı makama geçmesini rica ettim. İnsanın içine işleyen bir bakışla ve utanarak, bundan affedilmesini istedi; fakat ondan daha mahcup bir halde, ilk tebası olarak, önünde derin bir hürmetle biat ettim, ve *Graf*'ın bu işareti bütün misafirler için, herkesin şevkle tabi olmağa koştuğu bir emir oldu. Mina'nın mesut annesile babası sırf kendi şerefleri için kızlarına bu yüksek payenin verildiğini zannediyorlardı. Ben kendim, tasavvur edilemiyecek bir sarhoşluk içindeydim. Bir zamanlar, beni rahatsız eden altınlardan kurtulmak için, satın aldığım bütün mücevherlerden elimde kalanları, bütün incileri, bütün kıymetli taşları üstü örtülü iki büyük tabağa koydurdum ve sofrada, kraliçenin namına, onun arkadaşlarına ve bütün kadınlara dağıttırdım; bu sırada, araya konulan parmaklıkların üstünden, orada coşup bağıran halka mütemadiyen altın saçılıyordu.

Ertesi sabah Bendel bana Raskal'ın dürüstlüğü hakkında kendisinde uzun zamandanberi mevcut olan şüphelerin artık teeyyüt ettiğini gizlice haber verdi. Dün gece torbalar dolusu altın aşırmış. "Bırak„ dedim, "zavallı kerata bu küçük vurgunu vursun; herkese hediyeler verirken ona neden vermiyeyim? dün o da, senin bulduğun bütün diğer yeni adamlar da bana dürüstçe hizmet ettiler, benim neşeli bir eğlence yapmama yardım ettiler.„

Artık bundan bahsedilmedi. Raskal uşaklarımın başı olarak kaldı, fakat Bendel dostum ve sırdaşımdı. Benim servetimin tükenmez olduğunu

[*] Graf almanca Kont demektir.

düşünmeğe alışmıştı ve bu servetin menbaını araştırmıyordu; hattâ, temayüllerimi anlıyarak, servet gösterecek ve para israf edecek vesileler bulmakta bana yardım ediyordu. O meçhul adam, o soluk yüzlü sinsi adam hakkında bildikleri şundan ibaretti: Üzerime çöken lânetten ancak onun vasıtasile kurtulabilirdim, ve yegâne ümidim olan bu adamdan korkuyordum. Mamafih bu adamın beni her yerde bulabileceğinden, benim onu hiç bir yerde bulamıyacağımdan emindim. Bunun için, vaad edilen günü bekleyerek, her türlü faydasız araştırmaların arkasını bırakmıştım.

Verdiğim ziyafetin ihtişamı ye benim oradaki tavur ve hareketim, ilk günlerde, şehrin koyu dindar sakinlerini, başlangıçta edindikleri kanaati muhafazaya sevketti. Mamafih Prusya kralının masallara benzeyen bütün bu seyahatinin esassız bir rivayetten ibaret olduğu hemen pek az zaman sonra gazetelerden anlaşıldı. Fakat onların gözünde artık bir kere kral olmuş bulunuyordum ve ne olursa olsun kral olarak kalmalıydım; hem de şimdiye kadar gelip geçen kralların en zengin ve en şahanelerinden biri olarak.... Yalnız, hangi kral olduğumu pek iyi bilmiyorlardı. Dünyanın hükâmdar noksanından şikâyet etmesine, hele bizim zamanımızda, asla sebeb yoktur. O zamana kadar hiç bir kralı gözlerile görmemiş olan bu saf insanlar aynı şahısta bazen şu, bazen bu kralı görüyorlardı.... *Graf Peter* ise, kim ise o olarak kalıyordu.

Günün birinde bu banyo şehrinin misafirleri arasında, zenginleşmek için iflasını ilân etmiş bir tüccar göründü. Kendisi herkesin hürmetine mazhar oluyor ve geniş, fakat biraz solgun bir gölgeye malik bulunuyordu. Topladığı serveti burada gösterip göz kamaştırmak istemişti, ve bu adam bile benimle boy ölçüşmeğe kalktı. Keseme müracaat ettim ve pek kısa zamanda zavallı adamcağız o hale geldi ki, itibarını kurtarmak için bir kere daha iflasını ilân ederek dağların arkasına çekip gitmeğe mecbur kaldı. Böylece ondan kurtuldum... Bu havalide bir çok avare ve boşta gezer insanlar peyda olmasına sebeb oldum.

Herşeyi kendime tabi eden bu krallara lâyık ihtişam ve israf içinde, evimde gayet basit ve münzevi bir hayat sürüyordum. Büyük bir ihtiyatı nefsime kaide yapmıştım. Bendel'den başka hiç kimsenin, ne bahane ile olursa olsun, oturduğum odaya girmesine müsaade yoktu. Güneş mevcut olduğu müddetçe onunla beraber bu odaya kapanıyordum ve herkes: «Kont odasında çalışıyor!» diyordu. Her ehemmiyetsiz iş için sık sık gönderdiğim ve kabul ettiğim adamların bu çalışmalarla münasebetleri vardı... Yalnız akşamları ağaçların altında veya Bendel'in talimatı dairesinde meharetli ve bol bir şekilde tenvir edilen salonumda misafir kabul ediyordum. Sokağa çıktığım zaman Bendel keskin gözleriyle daima bana

bekçilik ediyordu ve ben yalnız orman müfettişinin bahçesine ve bir tek kişinin hatırı için gidiyordum; çünkü hayatımın en derin yerinde çarpan bir kalp vardı: aşkım.

Ey benim iyi kalpli Chamisso'm! Ümit ederim ki aşkın ne olduğunu henüz unutmamışsındır. Burada bir çok şeyleri senin tamamlamana bırakıyorum. Mina hakikaten sevilmeğe lâyık, iyi, dindar bir kızdı. Onun bütün muhayyilesini kendime bağlamıştım, mütevazi olduğu için, benim kendisini, hattâ bir göz atmağa bile nasıl lâyık gördüğümü anlamıyordu. Masum bir kalbin bütün genç kuvvetiyle aşkıma aşkla mukabele ediyordu. Tıpkı bir kadın gibi, kendini tamamiyle feda ederek seviyordu. Nefsini unutmuştu, hayatı demek olan bir insana kendini vermişti. Mahv olsa bile umurunda değildi, yani hakikaten seviyordu.

Fakat ben - ah! ne korkunç saatler... Korkunç, fakat buna rağmen geri gelmelerini istiyeceğim kadar kıymetli ilk şuursuz sarhoşluktan sonra kendime gelip halimi esaslı bir şekilde gözden geçirince, gölgem olmadığı halde hilekâr bir hodbinlik ile bu meleği ifsat ederek temiz ruhunu aldatıp çaldığım için, çok kere Bendel'in göğsünde ağlardım. Nihayet ona sırrımı bizzat açmağa karar verir, sonra ondan ayrılıp kaçmak için büyük yeminlerle ahtederdim; daha sonra da tekrar göz yaşlarım boşanırdı, ve gece onu orman müfettişinin korusunda nasıl ziyaret edeceğime dair Bendel'le sözleşirdim.

Sair zamanlarda ise, gri elbiseli meçhul adamın pek yaklaşmış olan ziyaretine büyük ümitler bağlıyarak kendimi aldatmağa çalışır, ve bunlara inanmağa beyhude yere uğraştığımı görünce tekrar ağlamağa başlardım. Bu korkunç adamı tekrar görmeği beklediğim günü hesap etmiştim; çünkü bir sene sonra demişti ve ben onun sözüne inanıyordum.

Kızın anası babası iyi, namuslu, yaşlı insanlardı. Bir tek çocuklarını çok seviyorlardı. Bizim bu münasebetimiz teessüs ettikten sonra onların bundan haberi oldu, ne yapmaları lâzım geldiğini bilmiyorlardı. *Graf Peter*'in, çocuklarını sadece hatırlayabileceğini bile evvelce hayallerinden geçirmemişlerdi, halbuki o şimdi kızlarını seviyor ve onun tarafından da seviliyordu... Annesi bir izdivaç imkânını düşünüp bu yolda çalışacak kadar kendini beğenmişti; ihtiyar babanın akliselimi ise böyle hummalı tasavvurlara yer vermiyordu. Her ikisi de benim sevgimin temizliğinden emindi... Çocukları için dua etmekten başka bir şey yapamıyorlardı.

O zamanlar Mina'dan almış olduğum ve hâlâ bende bulunan bir mektup elime geçti. Evet, bunlar onun yazısı... Sana onu kopye edeceğim:

" Ben zayıf, akılsız bir kızım. Kendisini böyle içten, ta içten sevdiğim için, sevgilimin bu zavallı kıza ıstırap vermek istemiyeceğini tahayyül etmiştim. Ah! sen çok iyisin, anlatılamıyacak kadar iyisin! Fakat sözlerimi

yanlış anlama! Benim için hiçbir şeyi feda etmemelisin, hiçbir şeyi feda etmek istememelisin! Ah yarabbi! Eğer böyle bir şey yaparsan kendimden nefret edebilirim. Hayır... Sen beni sonsuz derecede bahtiyar ettin, bana seni sevmeyi öğrettin. Git buralardan!... Taliim biliyor ki *Graf Peter* bana ait değildir, dünyaya aittir. Herkesin: «O böyle bir adamdı, sonra da şöyle bir adamdı, şu işi başardı; şurada onu çok severlerdi; orada ona taparlardı!...» dediğini işitince gurur duyacağım. Bak, bunları düşününce, basit bir çocuğun yanında yüksek mukadderatını unuttuğun için sana kızıyorum... Git buralardan!... Yoksa bu düşünce beni bir de bedbaht edecek... Halbuki ben, ah! senin yüzünden o kadar bahtiyar, o kadar mesudum ki!... Sana takdim etmeme müsaade ettiğin çelenge olduğu gibi senin hayatına da bir zeytin dalı ve bir gül goncası ilâve etmedim mi? Seni kalbimde taşıyorum, sevgilim, beni bırakıp gitmekten korkma!... Öleceğim... Ah! mesut olarak... Senin yüzünden ifade edilemiyecek kadar mesut olarak „...

Bu sözlerin nasıl kalbimi parçalıyacaklarını düşünebilirsin! Herkesin zannettiği kimse olmadığımı, sadece, zengin fakat nihayetsiz derecede zavallı bir adam olduğumu ona anlattım. Benim üzerime bir lânet çökmüş bulunuyordu ve bu onunla benim aramda mevcut olan yegâne sırdı, çünkü bu lânetin kalkacağından tamamen ümidimi kesmiş değildim. Hayatımı zehirleyen cihet şu idi: Onu da, hayatımın biricik ışığını, biricik saadetini, biricik kalbini de benimle beraber uçuruma sürükleyebilirdim... Bunları söyleyince o da benim bedbaht olduğuma ağladı. Ah! o kadar sevgi ile dolu, o kadar iyi idi ki... Benim bir tek göz yaşım için, hem de nasıl bir saadetle, kendisini tamamen feda edebilirdi...

Fakat o benim sözlerime doğru mana vermekten henüz çok uzaktı. Şimdi benim şahsımda, yaman bir büyüye tutulmuş herhangi bir prens, herhangi bir büyük, itibarlı sima görüyordu ve işlek muhayyilesi sevgilisini kahramanca lâvhalar içinde ve fevkalâde bir şekilde tasavvur ediyordu.

Bir gün kendisine dedim ki: "Mina, gelecek ayın son günü benim taliimi değiştirebilir ve her şeyi halledebilir... Bu olmazsa, seni betbaht etmek istemediğim için, benim ölmem lâzımdır!„ Başını ağlayarak göğsüme sakladı. " Taliin değişirse, mes'ut olduğunu bana bildir yeter, senden hiç bir şey istemem... Zavallılığın devam ederse beni de felâketine iştirak ettir ki, onu taşımakta sana yardım edeyim.„

"Kızım, kızım, acele ile söylediğin bu sözü, dudaklarının arasından çıkıveren bu çılgın sözü geri al... Hem bu felâketin ne olduğunu biliyor musun?... Bu lânetin ne olduğunu biliyor musun? sevgilinin kim olduğu-

nu, ne olduğunu biliyor musun? karşında sarsılıp titrediğimi, senden bir sır saklamakta olduğumu görmüyor musun?»

Hıçkırarak ayaklarıma kapandı ve yeminler ederek ricasını tekrarladı.

Bu sırada içeri giren orman müfettişine dönerek, gelecek aydan sonraki ayın başında kızını istemek niyetinde olduğumu söyledim. Bu mühleti koyuşumun sebebi o zamana kadar, mukadderatım üzerinde müessir olabilecek bazı şeylerin vuku bulması ihtimali idi. Yalnız kızına karşı olan aşkım hiç bir zaman değişmiyecekti.

Saf adam Graf Peter'in ağzından böyle sözler duyunca adamakıllı şaşırdı. Boynuma sarıldı, sonra da kendini unuttuğu için tekrar utandı. Bir aralık aklına şüphe etmek, ölçüp biçmek ve araştırmak icap ettiği geldi: çeyizden, emniyetten, sevgili çocuğunun istikbalinden bahsa başladı. Bana bunları hatırlattığı için kendisine teşekkür ettim. Halkın beni sever göründüğü bu havalide yerleşmek ve tasasız bir hayat sürmek arzu ettiğimi söyledim. Memlekette satılığa arzedilmiş bulunan en güzel malikâneleri kızının namına satın almasını ve paralarını ödemeği bana havale etmesini rica ettim. Böyle işlerde bir baba, bir âşıka herkesten daha faydalı olabilirdi. Bu işlerle bir hayli uğraştı, çünkü her yerde yabancının biri ondan daha çabuk davranıyordu; zaten yalnız bir milyonluk kadar bir şey satın aldı.

Kendisini bu işlerle meşgul edişim hâddizatında onu uzaklaştırmak için masum bir hiyleden ibaretti, evvelce de ona böyle şeyler yapmıştım, çünkü itiraf edeyim ki bir parça müz'içti. Anne ise biraz sağırdı ve Herr Graf'ı meşgul edip eğlendirmek hususunda baba gibi pek fazla kıskanç değildi.

Bir gün anne de diğerlerine iştirak etti ve bu bahtiyar insanlar o akşam daha uzun müddet yanlarında kalmam için israra başladılar. Fakat ancak birkaç dakika kalabildim. Yükselmek üzere olan ayın ufukta ilk ışıklarını gördüm... Artık gitme vaktim gelmişti.

Ertesi akşam yine orman müfettişinin bahçesine gittim. Mantomu geniş bir şekilde omuzlarıma atmış, şapkamı gözlerime indirmiştim. Mina'ya doğru yürüdüm. Başını kaldırıp beni görünce elinde olmayan bir hareket yaptı; o zaman, ay ışığında gölgesiz olarak göründüğüm o müthiş gecenin hatırası ruhumda sarih olarak tekrar canlandı. Evet, o gördüğüm kadın hakikaten buydu... Fakat beni şimdi tekrar tanımış mıydı? Sessiz ve düşüncelere dalmış duruyordu... Göğsümün üzerinde sanki ağır bir yük vardı... Oturduğum yerden kalktım. Sessizce ağlıyarak göğsüme kapandı. Ben kalkıp gittim.

Bundan sonra onu çok kere göz yaşları içinde buldum. Ruhum gitgide daha kararıyordu. Yalnız annesile babası mübalağalı bir saadet

içinde yüzüyorlardı. Mahut gün, bir fırtına bulutu gibi sıkıcı ve karanlık bir halde, yaklaşıyordu. Bir gün kalmıştı... Neredeyse nefes alamıyacak hale gelmiştim. Evvelden tedbir alarak bir kaç sandığı altınla doldurmuştum. Saat on ikiye kadar uyumadım... Saat çaldı.

Gözlerim saatin yelkovanına dikilmiş oturuyor, saniyeleri, dakikaları hançer darbeleri gibi sayıyordum. Her duyulan gürültüde yerimden fırlıyordum, nihayet sabah oldu. Kurşun gibi ağır saatler biribirini takibe başladı, öğle oldu, akşam oldu, gece oldu; yelkovan ve akrep yürüyor, ümitler soluyordu. Saat onbiri çaldı ve hiç kimse görünmedi, son saatin son dakikaları geçtiler ve kimse görünmedi. Onikinin ilk vuruşları ve son vuruşları duyuldu ve ben ümitsiz bir halde, sonsuz göz yaşları içinde, yatağıma çöktüm. Yarın... Ebediyen gölgesiz olduğum halde, sevgilimin izdivacına talip olacaktım; sıkıntılı bir uyku sabaha karşı gözlerimi kapattı.

— Sonu var —

Adelbert von CHAMISSO
Tercüme eden: *S. ALİ*

TÜRKLER HAKKINDA BİR NOT [1]

Türkiyede seyahat etmenin müşkülleri çok mübalâğa edilmiştir, fakat bana kalırsa bu müşküller son senelerde bir hayli azalmıştır. Müslümanlar, zor altında,asık çehreyle bir nevi nezaket göstermeğe alışmışlar ki bu hal seyyahlar için pek rahat oluyor.

Türkiyede ve Türkler hakkında çok söz söylemek tehlikelidir; zira aralarında yirmi sene oturup yine de - hele kendi ağızlarından - onlar hakkında hiçbir şey öğrenmemek te mümkündür. Benim kendi mahdut tecrübeme göre kaydedecek hiçbir şikâyetim yok. Bilâkis, Ali Paşaya, oğlu Moralı Veli Paşaya ve vilâyetlerde yüksek mevkide bulunan diğer birçok kimselere bana karşı gösterdikleri nezaketten - hattâ dostluktan diyebilirim - ve misafirperverlikten dolayı minnet borcu altındayım. Sabık Atina ve şimdi Teb valisi olan Süleyman Ağa keyf ehli bir adamdı. Masa veya sini başına bağdaş kurup oturanlar arasında onun kadar sohbet seveni görülmemiştir. Karnaval esnasında bizim İngilizler grupu maskelerle dolaştığımız sıralarda gerek Süleyman Ağa, gerekse halefi «maskelileri evlerine kabul etmek» hususunda Londra'nın en kibar mahallelerinde herhangi bir İngiliz ev sahibesinden de daha çok sevinç ve heyecan duymuşlardı.

Manastırda bir akşam yemeği davetinde Süleyman Ağanın dostu ve misafiri Tep kadısı sofradan kucaklanıp götürüldüğü zaman hıristiyan memleketlerinin herhangi birinde herhangi bir kulübe pek yakışacak bir haldeydi. Muhterem Voyvoda ise onun bu sukutiyle muzaffer çıkmıştı.

Müslümanlarla yaptığım para işelerinin hepsinde daima en sıkı bir dürüstlüğe, en yüksek bir hasbîliğe şahit oldum. Bir bono tahsili için bir Yunan konsolosuna müracaat edilince - bono Beyoğlunun en ileri

---

[1] Lord Byron Türk düşmanı olarak tanınmıştır. Yunan istiklâl harbine Osmanlı İmparatorluğu aleyhine iştirak etmesi bu zannı tesis etmeğe sebep olmuşsa da, Byron'un eserlerini dikkatle tetkik edenler onun Türklere düşman değil. hangisi olursa olsun her milletin hürriyet ve istiklâline şiddetle taraftar, ve eski Yunan kültürüne âşık olduğunu görmüşlerdir. Yukarda tercüme ettiğimiz not bu bakımdan kıymetli bir vesikadır. Bu not Byron'un *Childe Harold* eserinin ikinci bölümüne ilâve edilmiştir. Dikkate şayandır ki, Byron *Childe Harold*'un birinci bölümüne 1809 senesinde Yanya da başlamış, ve ikinci bölümünü 1810 senesinde İzmir de bitirmiştir.

gelen müesseselerine bile ait olsa - istisnasız her seferinde faiz, kambiyo farkı, komisyon ve saire namı altında birtakım hesaplar yapıldığı görülür. Müslümanlarla alış verişte bu kirli hesapların hiçbirine tesadüf edilmez.

Şarkta yerleşmiş bir anane olan hediye usulüne gelince, bu bakımdan da zararlı çıktığınız nadiren vaki olur; zira kabul edilmeğe değer bir hediyeye umumiyetle aynı kıymette - bir at, bir şal gibi - bir hediye ile mukabele edilir.

Devlet merkezinde ve sarayda şehirlilerin ve saray mensuplarının yetişmelerinde müessir olan âmiller hıristiyan âlemindekilerinin aynidir. Fakat hakikî Türk taşra ağasından, yani müslüman «köy eşrafından» daha namuslu, ondan daha cana yakın, ondan daha yüksek seciyeli şahsiyet mevcut değildir. Burada kastettiğim kimseler şehirlerin valileri değil, bir nevi derebeyce tasarruf hakkı ile Yunanistan'da ve Anadolu'da az veya çok miktarda ev ve arazi sahibi bulunan ağalardır.

Aşağı tabakaların tahsil ve terbiyesi, medeniyet iddiaları daha büyük olan memleketlerin ayak takımınınki gibi orta derecededir. Bir müslüman bizim taşra şehirlerimizde dolaşırsa ayni vaziyette bir Frengin Türkiye'de duyacağından daha fazla rahatsızlık duyar. En iyi seyahat kıyafeti askerî üniformadır.

İslâm din ve muhtelif mezheplerinin en iyi tetkiki D'Hosson'un fransızca eserinde; İslâm adabı vesaire hakkında ise en iyi tetkik belki de Thornton'un ingilizce eserinde bulunabilir. Bütün kusurlarına rağmen, Osmanlılar istihkar edilecek bir millet değildir. İspanyollarla hiç değilse müsavi, Portekizlilerden üstündürler.

Ne oldukları hakkında kat'i hüküm vermek müşkül ise de, hiç değilse ne *olmadıklarını* söylemek mümkündür: Türkler hain *değildirler;* kahpe *değildirler;* münkirleri yakmak âdetleri *değildir;* katil *değildirler;* ve düşmanları onların devlet merkezine yürümüş *değildir.* Sultanlarına, hüküm sürmeğe liyakati olduğu müddetçe sadıktırlar ve enkizisyona lüzum olmadan Allahlarına ibadet ederler. Eğer onlar yarın Ayasofya'dan dışarı atılsalar ve tahtlarına meselâ Fransızlar veya Ruslar kurulsalar, bu değişiklikten Avrupa birşey kazanır mı? kazanmaz mı? düşünülecek bir mesele olur; fakat şurası muhakkak ki İngiltere kaybeder.

Cehalet bahsine gelince: Türkler umumiyetle, bazan da hakkiyle, cehalet töhmeti altında kalırlar; fakat İngiltere ve Fransayı her zaman olduğu gibi yine istisna edersek, acaba hangi lüzumlu umumî bilgi bakımından diğer milletler Türklerden üstündür? Yaşamak san'ati bakımından mı? Bir Türk kılıcı bir Toledo kılıcından aşağı mıdır? Yoksa bir Türk bir İspanyoldan daha mı fena giyinir, daha mı fena evde oturur, daha mı fena yer içer, daha mı fena bir mektepte okur? Türklerin

paşaları İspanyol grandilerinden daha mı fena tahsil görmüştür? Bir efendi bir St İago şövalyesinden?... Hiç zannetmem.

Hiç unutmam, Ali Paşanın torunu Mahmut bana ve yol arkadaşıma parlâmentonun Lortlar kamarasında mı, yoksa Avam kamarasında mı bulunduğunu sormuştu. İşte, on yaşında bir çocuğun sorduğu bu sual tahsilinin ihmal edilmemiş olduğunu ispat eder. O yaşta bir İngiliz çocuğunun divanı-hümayun ile bir tekke arasındaki farkı bilip bilmediği şüphe edilebilir; fakat çok eminim ki bir İspanyol bu farkı bilmez. Küçük Mahmudun etrafında münhasıran Türk mürebbileri bulunduğu halde nasıl oldu da parlâmento gibi bir şeyin mevcut olduğunu bildi? Demek ki muallimleri derslerini Kur'ana inhisar ettirmemişlerdi. Bunu böyle kabul etmezsek o sualin üstünde durmak faydasız olur.

Her camide tesis edilmiş ve çok rağbet gören medreseler vardır; fakir halk ta tahsil gördüğü halde Türkiye'de din ve mezhep tehlikeye girmiş değildir. Zannederim ki terbiye sistemi hakkında henüz bir eser yazılmamıştır. (Maamafih Türk matbuatı denilecek birşey mevcuttur ve son Nizam-ı-Cedid askerî müessesesi hakkında basılmış eserler vardır.)

BYRON

Tercüme eden: Ulviye ISVAN

ZİYA PAŞANIN EMILE TERCÜMESİ HAKKINDA MÜLÂHAZALAR

«EMİLE» DEN BİR PARÇA

Tout est bien sortant des mains de l'Auteur des choses, tout dégénère entre les mains
1 de l'homme. *Il force une terre à nourrir les productions d'une autre,* un arbre à porter
les fruits d'un autre; il mêle et confond les climats, les éléments, les saisons; il mutile
son chien, son cheval, son esclave; il bouleverse tout, il défigure tout, il aime la difformité,
2 les monstres; *il ne veut rien tel que l'a fait la nature, pas même l'homme;* il le faut dresser
pour lui, comme un cheval de manège; il le faut contourner à sa mode, comme un arbre
de son jardin

Sans cela, tout irait plus mal encore, et notre espèce ne veut pas être façonnée à demi.
3 *Dans l'état où sont désormais les choses,* un homme abandonné dès sa naissance à lui-même
4 parmi les autres serait le plus défiguré de tous. Les préjugés, *l'autorité, la nécessité,*
5 l'exemple, toutes *les institutions sociales,* dans lesquelles nous nous trouvons submergés,
étoufferaient en lui la nature, et ne mettraient rien à la place. Elle y serait comme un
arbrisseau que le hasard fait naître au milieu d'un chemin. et que les passants font bientôt
périr, en le heurtant de toutes parts et le pliant dans tous les sens.

C'est à toi que je m'adresse, tendre et prévoyante mère [1] qui sus t'écarter de la
6 grande route, *et garantir l'arbrisseau naissant du choc des opinions humaines!* Cultive,
arrose la jeune plante avant qu'elle meure: ses fruits feront un jour tes délices. Forme
de bonne heure une enceinte autour de l'âme de ton enfant; un autre en peut marquer
le circuit, mais toi seule y dois poser la barrière.

---

[1] La première éducation est celle qui importe le plus, et cette première éducation appartient
incontestablement aux femmes: si l'Auteur de la nature eût voulu qu'elle appartînt aux hommes, il leur
eût donné du lait pour nourrir les enfants. Parlez donc toujours aux femmes par préférence dans vos
traités d'éducation; car, outre qu'elles sont à portée d'y veiller de plus près que les hommes, et
7 qu'elles y influent toujours davantage, *le succès les intéresse aussi beaucoup plus,* puisque la plupart
des veuves se trouvent presque à la merci de leurs enfants, et qu'alors ils leur font vivement sentir
8 en bien ou en mal l'effet de la manière dont elles les ont élevés. *Les lois, toujours si occupées des
biens et si peu des personnes,* parce qu'elles ont pour objet la paix et non la vertu, ne donnent pas
assez d'autorité aux mères. Cependant leur état est plus sûr que celui des pères,
leurs devoirs sont plus pénibles, leurs soins importent plus au bon ordre
de la famille; généralemente elles ont plus d'attachement pour les enfants. Il y a des occasions où
un fils qui manque de respect à son père peut en quelque sorte être excusé; mais si, dans quelque
occasion que ce fût, un enfant était assez dénaturé pour en manquer à sa mère, à celle
qui l'a porté dans son sein, qui l'a nourri de son lait, qui, durant des années
s'est oubliée elle-même pour ne s'occuper que de lui, on devrait se hâter
d'étouffer ce misérable comme un monstre indigne de voir le jour. Les mères, dit-on, gâtent leurs
enfants. En cela sans doute elles ont tort, mais moins de tort que vous peut-être que les dépravez.
La mère veut que son enfant soit heureux, qu'il le soit dès à présent. En cela elle a raison: quand
elle se trompe sur les moyens, il faut l'éclairer. L'ambition, l'avarice, la tyrannie, la fausse prévoyance
des pères, leur négligence, leur dure insensibilité, sont cent fois plus funestes aux enfants que l'aveugle
tendresse des mères. Au reste, il faut expliquer le sens que je donne à ce nom de mère, et c'est ce
qui sera fait ci-après.

«EMİLE» DEN ALINAN PARÇANIN TERCÜMESİ

— Ziya Paşa tarafından —

Her şey Hâlik-ı-eşyanın yed-i-kudretinden iyi olarak vücude gelir. Hepsi insanların
elinde bozulur. *İnsan sair bir arzdan husule gelen meyvaları hâsıl etmek için* diğer bir 1
arza ve sair bir ağaçta husule gelen yemişleri yetiştirmek için başka bir ağaca zor eder.
İnsan iklimleri, unsurları, fusul ve mevasimi halt ve mezc eder. Atının, itinin, esirinin
âzasını kateder. İnsan herşeyi alt üst edip heyeti asliyesinden çıkarır. İnsan hilâf-ı-tabiat
olan şekil ve sureti sever. *Hiçbir şeyin hal-i-tabiîsinde kaldığını istemez. Hattâ insan bile* 2
rahşi gibi, o da mizacınca terbiye olunmalı, bahçesindeki ağaç gibi keyfi istediği biçime
girmeli.

Ancak böyle de olmasa her şey daha uygunsuz olurdu. Ve bizim nev'imiz yarım
düzelmek istemez. Mademki hal bu merkezdedir, *ba'dezin* bir insan doğar doğmaz şairlerin 3
arasında kendine bırakılsa hepsinden ziyade şekl-i-aslîsini kaybeder. *İtikadat-ı-batıla, ihtiyaç,* 4
emsal, görenek, içinde müstağrak olduğumuz *kavanini medeniye* andaki halet-i-tabiiyyeyi 5
boğup, anın yerine başka bir şey de koyamazlar. Andaki halet-i-tabiiyye şu suretçe bir fidancığa benzer ki, bir cadde üzerinde sernümayızuhûr olur. Ve gelip geçenler her taraftan ana sürtünerek ve anı her cihete eğerek derhal itlâf ederler.

Ey validei müşfika ve mutabassıra [1], benim sözlerim sanadır ki, caddeden ayrıl-
masının ve henüz doğan *fidancığını insanların evham ve efkârına sürtünmekten* hıfzetmenin 6
çaresini bulabildin. İşte o fidancağızın terbiyesine ve kurumaması için sulanmasına ihtimam eyle, bir gün olur ki o fidanın vereceği meyvalar bais-i-sürurun olur. Henüz vakti iken çocuğun ruhu etrafına bir muhafaza duvarı çevir. Vakıa bir başkası o duvarın ne devrede olmasını sana gösterebilir. Lâkin duvarın temelini koyacak sensin.

1 — Ziya Paşa, «*Il force une terre à nourrir les productions d'une autre*» ibaresindeki «*productions*» kelimesine mukabil «mahsuller» yerine «meyvalar» demekle hem kelimenin hakkını vermemiş, hem de ibareyi «bir arzdan husule gelen meyveleri hâsıl etmek için» gibi çetrefil bir şekle sokmuştur.

2 — Mütercim, «Il ne veut rien tel que l'a fait la nature, pas même l'homme» cümlesini «Hiç birşeyin hali tabiîsinde kalmasını istemez, hattâ insan bile» cümlesi Mecmuai Ebüzziya-

---

[1] En mühim olan terbiye, iptidaki terbiyedir ki, bilâmuaraza kadınlara aittir. Eğer Halık-i-tabiat bu etrbiyenin de erkeklere ait olmasını emredeydi, anları beslemek için erkeklere süt verirdi. İmdi terbiye üzerine yazdığınız makalelerde daima kadınlara hitap edin! Zira onlar erkeklerden ziyade yakından terbiyeye dikkat edecek mevkide olduklarından ve bu cihetle onların nüfuzları daima ziyade olacağından
husul-ü maksatta anlar daha ihtimama şayandır. Zira ekseriya dul kadınlar hemen büsbütün evlâtlarının 7
ellerinde kalırlar ve verdikleri terbiyenin iyi kötü eserini o zaman evlâtları onlara hissettirirler. *Kanunlar
daima umumun iyiliği için iştigal ederek eşhas ile meşgul olmazlar.* Zira anların maksadı asayiştir. 8
Talim-i-âdâp ve fazâil değildir. Bu cihetle valideleri evlâtları üzerine gereği gibi hüküm ve nüfuz vermezler. Lâkin yine anların hali babalarından emniyetlidir. Anların vezaifi daha zahmetlidir. Anların evlât hakkında ihtimamatı hanedanın hüsnü nizamı için elzemdir. Anlar alelûmum çocuklarına eşfak olurlar. Bazı sırada bir oğul babasına hürmette kusur ederse mincihetin mazur olur. Lâkin ne sırada olursa olsun, anasına hürmette kusur edecek olursa ki, o ana, anı karnında taşımış ve südü ile beslemiş ve yıllarca kendini unutup anınla meşgul olmuştur. Artık o habis yaşamağa gayrilâyık bir hayvan-i-acîbülhilka gibi hank ve idama tacil edilse gerektir. Analar çocuklarına yüz verirler denir. Vakıâ bunda analar haksızdırlar. Lâkin siz ki çocukları azdırırsınız, belki yine sizin kadar haksız değillerdir. Ana ister ki, evlâdı bahtiyar olsun ve hemen şimdi oluversin. Bunda da ananın hakkı vardır amma eğer anı istihsalin esbabında yanılıyorsa anın gözünü açmalıdır. Babalardaki hırs, haset, gaddarlık, esassız ihtiyat, kayitsizlik, dikkatsizlik çocuklar için anaların şefkat-i-gafilânelerinden yüz derece ziyade muzırdır. Kaldı ki benim «ana» ismine verdiğim manâ izah olunmalıdır. Nitekim yakında olunacaktır. (Not aslındandır)

da böyle çıkmış ise de bunun tertip sehvi olduğu meydandadır. İbarenin sonu «hattâ insanın bile» olacak.

3 — Ba'dezin bir insan doğar doğmaz» ibaresindeki «ba'dezin» tâbiri yerinde değildir.

4 — «Les préjugés» den sonra gelen «L'autorité» nin tercümesi Mecmuai Ebüzziya'da çıkan ibarede yoktur. Bunun mütercimin veya mürettibin ihmali mi, yoksa encümeni teftiş ve muayenenin icbarı eserimi olduğunu kestiremedim.

5 — Ziya Paşa «İnstitution sociale» ı «kavanini medeniye» diye tercüme etmiştir. «Social» kelimesinin tercümesi, Ziya Paşayı da, muasırlarını da çok uğraştırmış görünüyor. Ziya Paşa «Social» kelimesine mukabil burada «medeniye» tabirini kullandığı gibi Emile tercümesine yazdığı mukaddemede Rousseau'nun *Contrat Social* adlı eserinden bahsederken de bu eserin adını «Vesikai medeniye» [1] diye tercüme etmiştir.

Babıâlinin tercüme odasında o devirde yapılan resmî tercümelerde de «içtimaî» kelimesinin «Social» tabirine karşılık olarak kullanıldığına tesadüf edilmiyor; ezcümle Babıâlinin 1284 (1867) de neşrettiği Kırmızı Kitaptan alınan şu fıkralarda Social karşılığı olarak «İçtimaî» yerine başka tabirler kullanılmış, bazen de Social kelimesinin tercümesi ihmal edilmiştir.

«.... Ce qui s'est opéré en Turquie dans ce laps de temps n'est pas une simple réforme administrative; C'est la réforme *sociale* et religieuse qui a été entreprise et en grande partie accomplie...» [2]

Tercümesi: «.... Burada az vakit zarfında icra olunan şeyler yalnız usulü idarei mülkiyece bâzı ıslahattan ibaret olmayıp adatı milliye ve muamelâtı asliyece nice tadilât zuhura gelmiştir...» [3]

«Je n'ai pas jugé inutile de consigner dans un mémoire quelques considérations générales sur les principes généraux consacrés par cet acte et sur les progrès réels qu'ils ont fait jusqu'ici chez nous, au double point de vue politique et social...» [4]

Tercümesi: «... Gerek ciheti politikiye ve gerek ahvali milkiyece şimdiye değin memleketimizde zuhura gelen terakkiyatı hakikiyenin ilânı mucibi faide görünmeğin....» [5]

«L'exécution d'un programme aussi complexe embrassant toutes les branches de l'administration et touchant aux plus hautes questions de l'ordre social...»

Tercümesi: «.... İdarei milliyenin her şubesine ve usulü medeniyenin en mühim ve muğlâk mesailine cihatı adide ile taallûku derkâr olan...» [6]

«... L'honneur et le propriété des sujets ottomans étaient exposés au danger et aux abus d'une organisation sociale traditionnelle dans laquelle l'exécution même des lois était subordonnée à la volonté souveraine des dépositaires civils et ecclésiastiques de l'autorité...» [7]

---

[1] Namık Kemal, «Hürriyet» gazetesinin 14 eylûl 1868 tarihli sayısında çıkan bir makalesinde Rousseau'nun bu eserinin adına «Şerait-i Içtima» diyor. § Kâni Paşazade Rifat, Pariste 1285 (1868) de neşrettiği «Hukuku Umumiye» adlı eserinde Rousseau'nun kitabının adını «Mukavele-i Medeniye» diye tercüme etmiş iken, eserini «Hukuk» adı altında 1874 te İstanbulda tadil ederek neşrettiği zaman Rousseau'nun eserinin adını «Mukavelei Içtimaiye» olarak tesbit etmiştir. § «Vakıt» gazetesinin 29 ikinciteşrin 1875 tarihli sayısında çıkan tefrikada Rousseau'nun eserinden «Mukavelename-i Hey'et-i Içtimaiye» diye bahsolunmuştur. § Pariste bir kısmı türkçe, bir kısmı fransızca olarak 13 mart 1896 da neşrolunan «Şark ve Garp» adlı mecmuada Rousseau'nun tercümesine başlanılan bu eserinin adı «Mukavele-i-Cem'iyetiye» diye tercüme edilmiştir. Rousseau'nun Ahmet Mithat Efendi tarafından bir kısmı tercüme edilip *Ittihat* gazetesine tefrika edilen (19 temmuz 1876 5 ağustos 1876) eseri «*mukavele-i içtimaiyye*» adı altında neşrolunmuştur.

[2] Kırmızı Kitap, fransızca cildi, S. 17.

[3] Kırmızı Kitap, türkçe cildi, S. 10.

[4] Kırmızı Kitap, fransızca cildi, S. 71.

[5] Kırmızı Kitap, türkçe cildi, S. 71.

[6] Kırmızı Kitap, türkçe cildi, S. 48.

[7] Kırmızı Kitap, fransızca cildi, S. 73.

Tercümesi: «... Tebe'ai Osmaniyenin ırz ve malı ve kavaninin ahkâmı bile memurini mülkiye ve hükkâmı şer'iyenin iradei mütehakkimanesine tâbi olan bir usulün suiistimalâtına düçar olmakta idi.» [8].

Sadullah Paşa da Mustafa Fazıl Paşanın 1866 da Abdülâzize gönderdiği fransızca mektubun: «... Sans parler de tels Etats européens qui comme le nôtre ont besoin de se transformer politiquement et socialement...» ibaresini «Avrupada hâlâ politikaca muhtacı tebeddülât olan sair devletlerden sarfı nazarla...» şeklinde tercüme ederek aslındaki *socialement* tabirini ihmal etmiştir. Ayni mektubun: «Les finances publiques se soldaient tous les dix ans par la banqueroute; l'arbitaire régnait à tous les dégrés de l'échelle sociale.» ibaresinin «hazinei devlet her on senede bir kere iflasa çıkmadıkça maaşlar açığının kapatılması mümkün olamazdı ve hattâ zulüm ve teaddi memâlikin her tarafında o kadar ilerilemiş idi ki» şeklinde tercüme ederek *social* kelimesinin tercümesini yine ihmal etmiştir.

«İçtimaî» kelimesinin matbuatımızda «*social*» karşılığı olarak kullanışı, sosyolojik bilgilerimizin artış derecesiyle mütenasip olarak inkişaf etmiştir. Şinasi'den önceki yazılarda hiç tesadüf edilmiyen bu kelime, Şinasi'den Meşrutiyete kadar matbuatımızda nadir olarak kullanılmıştır [9].

Şinasi'nin «Mademki bir *heyeti içtimaiyede* yaşıyan halk, bunca vezaifi kanuniye ile mükelleftir» [10], «mebnayi temeddün, maddei teavün olmasiyle efradın kifafı nefis tedarikinden âciz kalmamasına himmet etmek *heyeti içtimaiyenin* birinci vazaifindendir» [11] ibarelerinde kullandığı «heyeti içtimaiye» terkibinin «cemiyet = *société*» karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Nasıl ki Etem Pertev Paşa da «Yalnız hilkatteki ademi müsavat cihetiyle *heyeti içtimaiyei insaniyede* fiile getirilmek muhal göründüğünden dolayı malihulya kabîlinden addolunan *heyeti içtimaiyei Eflâtuniye de...*» [12], «... Avrupalıların heyeti içtimaiyelerinde nisvanın haiz oldukları makamı nazü nüfuz....» [13] ibarelerinde geçen heyeti içtimaiye terkiplerini ayni manada kullanmıştır. [14]

Kemal Paşa Zade Sait Beyin Rousseau'nu: «L'esprit a ses besoins, ainsi que le corps. Ceux-ci sont les fondements de la société, les autres en font l'agrément» ibaresinin: «Bunun birtakım ihtiyacatı olduğu gibi aklın dahi birtakım ihtiyacatı vardır. İhtiyacatı bedeniye heyeti içtimaiyenin esas ve ihtiyacatı akliye esbabı huzuzatıdır» [15] yolunda tercüme ederek Société mukabili «heyeti içtimaiye» terkibini kullanmıştır. Yine Sait Beyin ayni eserdeki: «Les hommes qui forment ce troupeau qu'on appelle société...»

[8] Kırmızı Kitap, türkçe cildi, S. 49.

[9] 1840 ta neşrolunan Hanceri'de Social mukabili olarak «mahsus bittemeddün, müteallik bil'içtima, şayânı hemzindegânî, beraberlikte geçinmeğe gerekli» denilmiştir. § Ş. Sami, fransızca türkçe Kamusunun ikinci tab'ında «social» karşılığı olarak «cemiyeti beşeriyeye, heyeti içtimaiyeye mensup ve müteallik, medenî» diyor. Bu kamusun 1900 de çıkan üçüncü tab'ında da ayni izahat vardır. § Baron O. de Schlecht Wssehrd'in 1870 te Viyana'da bastırdığı «Mecmua-i-İstılâhat-ı-Resmiye» de *social* karşılığı bir kelime konulmamış, bu kelimenin *L'état social et l'Etat naturel* tabirlerinin karşılıkları yazılmıştır. § Cemiyet-i-Tıbbiye-i-Osmaniye'nin 1872 de çıkardığı Lûgat-i-Tıbbiye'de *social* mukabili «müçtemi» kelimesi konulmuştur.

[10] Tercüman-i-ahval mukaddimesi (22 teşrinievel 1860).

[11] Tasvir-i-efkâr (23 teşrinisani 1863).

[12] Itlakul-efkâr fi akdil-ebkâr (1869).

[13] Ayni eser.

[14] Hançerî lûgatinde *société* karşılığı «temeddün, içtima, muaşeret, hemzindegânî, beraberlikte geçinme» kelimeleri vardır. § Yukarıda adı geçen «Mecmua-i-Istılahat-ı-Resmiye» de *société* karşılığı ayrı bir kelime konulmamış, «*société naturelle*» mukabili «heyet-i-içtima-i-yye-i-tabiiyye», «*société civile*» için «heyet-i-içtima-i-yye-i-mülk-ü-millet» terkipleri konulmuştur. § Ş. Sami Kamusunun ikinci tab'ında *société* karşılığı «cemiyet, cemaat, heyet-i-içtimaiye», üçüncü tab'ında «cemaat, heyet-i-içtimaiye, encümen, cemiyet» kelimeleri vardır.

[15] Fazail-i- Ahlâkiyye ve Kemalât-ı-İlmiyye (1882).

ibaresini tercüme ederken burada geçen *Société* kelimesine mukabil yine *heyeti içtimaiye* terkibini kullanmıştır. Ayni muharrir, «Galetatı tercüme» adlı eserinin 1888 de çıkan ikinci defterinde: «La politesse et la discrétion, qui en est une partie, sont nécessaires l'une et l'autre au repos de la société» ibaresini «Hüsnü muamele ve anın bir kısmı olan şime-i - vikayekârînin ikisi de *heyeti içtimaiye* nin rahatı için lâzımdır» yolunda tercüme etmiştir.

Bizde «*İçtimaî*» kelimesini tam *Social* karşılığı olarak kullanan ilk muharririn Kâni Paşa Zade Rifat olduğunu zannediyorum. Daha evvel bu tabirin bu makamda kullanıldığına tesadüf etmedim. Rifat Bey, Pariste 1868 de bastırdığı «Hukuku Umumiye» adlı eserinde «ilmi hukuk ise.... *maişeti içtimaiye*'nin neticei lâzimesi olduğundan....» (S. 17), «menfaati umumiye, menafii şahsiyeye mukaddem tutulmak, ve her bir ferdin hukuku hürriyetine riayet eylemek *maişeti içtimaiye*'nin bir kaidesidir.» (S. 4), «bir de en meşhur kaide, mukavelei içtimaiyeninkidir» (S. 9), «*mesaili içtimaiyeden* hiçbiri tekâlif kadar medarı bahsü münazaa olmamıştır.» S. 80-81, «Rousseau dahi..... her bir cemiyetin esası olmak üzere zımnen yapılmış bir mukavelei asliyeden bahseder ki ebnayi beşerin *revabatı içtimaı* gûya anınla kaimdir» S. 2-3 ibarelerinde *İçtimaî* kelimesi *maişet, mukavele, mesail* ve *revabıt* kelimelerine sıfat olarak kullanmıştır.

Namık Kemal, Rifat Beyin kullandığı «*Maişeti içtimaî*» terkibini «*İbret*» te neşrettiği «*İnşaatı umumiye*» makalesinde «malûmdur ki insan için *maişeti içtimaiye*'nin illeti gayesini taarruzdan masun olmak...« ibaresinde kullanmıştır [16].

Bundan sonra matbuatta pek nadir olarak «içtimaî» sıfatına tesadüf ediyoruz. Keçeci Zade Macit Bey, *Vakit* de neşrettiği bir makalede «milletlerin milliyeti ve devletlerin kuvvet ve satveti mücerret *hayati içtimaî* sayesinde hâsıl ve bu sayede kaim ve daimdir. *Hayatı içtimaî* bir memleketin ruhu ve hareketi gariziyesi mesabesindedir. Milleti osmaniyenin âlemi siyasette bir sehiv ve hatası varsa o da *hayatı içtimaî* denilen kuvvei celilei maneviyeyi lâyıkiyle takdir edip bu kuvvetten istifade etmeyi bilmemesidir» [17] ibaresinde *içtimaî* kelimesini *hayata* sıfat olarak kullanmıştır.

Tercümanı Hakikat'te çıkan «*umuru içtimaiyeden* bazılarının ahaliye tevdii hususunda pek büyük menafi olduğunu bu seneki mevsimi imtihanda hususî mekteplerce görülen terakkiyatı azime dahi ispat eylemiştir» [18] ibaresinde *içtimaî* kelimesinin yeniden başka bir kelimeye sıfat olarak kullanıldığını görüyoruz.

Mektep mecmuasının 1896 senesinde çıkan bazı nushalarında içtimaî bahislere yer vermesi, *içtimaî* kelimesinin muhtelif vesilelerle kullanılmasına vesile oldu. Bu mecmuanın 10 şevval 1313 (2 nisan 1896) tarihli sayısında Halit Sefa imzasını taşıyan, «*Aile* ve *heyeti içtimaiye*» başlıklı bir makale çıktı. 30 zilkade 1313 (14 mayıs 1896) tarihli sayısında İbnürreşad Mahmut imzasiyle çıkan Tekâmülü fevkal'uzvî *(Superorganique)* başlıklı makalede *hayatı içtimaiye* terkibine tesadüf ediyoruz. 5 safer 1314 (16 temmuz 1896) tarihli sayısında *Suver-i-muaheze* başlıklı makaleye «mesaili içtimaiye üzerine bir tecrübe» diye ikinci bir başlık konmuştur. Bu makalede: «Efal ve harekâtı kabihai beşeriye, hissiyatı muhite (ve dolayısiyle tekâmülü hayatı içtimaiye) ile makûsen mütenasiptir» ibaresi görülmektedir. Ayni sayıda *İlmi muaşeretin mahiyeti* başlığı altında *Herbert Spencer* den tercüme edilen makalede *münasebatı içtimaiye* tabirine tesadüf ediliyor. *Nami* imzasiyle tercüme edilen ve içinde Sosyoloji mukabili olarak [19] «*ilmi muaşeret*» tabirine tesadüf edilmekte olan bu ma-

[16] Ibret, 1 mart 1289 sayısı.

[17] Vakıt, 11 rebiülevel 1296 (4 mart 1879) sayısı.

[18] Tercüman-i-Hakikat, 22 şaban 1298 (21 temmuz 1881) sayısı.

[19] Ş. Sami tarafından neşrolunan *Hafta* mecmuasının 27 şevval 1298 (22 eylûl 1881) tarihli sayısında *sosyoloji karşılığı* olarak *ilm-i muaşeret-ülbeşer* tabiri kullanılmıştır. § Ayni muharrir kamusunun ikinci tab'ında ayni ilim için *mebhas-i-ilmül-muanese, mebhas-i-heyet-i-içtimaiyye* tabirlerini tesbit etmiştir. Kamusun üçüncü tab'ında *sosyoloji* için *mebhas-i-ilmül-muanese, mebhas-i-cemiyet-i-beşeriyye*

kalede *tekâmülü içtimaî, tesiratı medidei içtimaiye, heyeti mürekkebei içtimaiye* gibi terkiplerin kullanıldığını görüyoruz.

Serveti Fünun'un 1896 senesi nüshalarında nadir olarak içtimaî vasfının kullanılmağa başlandığını görüyoruz. *Ahmet Mithat* Efendinin *Serveti Fünun*un 30 nisan 1896 tarihli sayısında çıkan meşhur *Parlementolar* makalesinde: «badehu oradan (yani encümenlerden) *heyeti içtimaiyeye* (yani heyeti umumiyeye) gelir» ibaresi vardır.

Ayni mecmuanın 2 temmuz 1896 tarihli sayısında Cenab Şehabettinin bir yazısında «.... unvanlı eserinde ebkem ve a'ma arasında *heyeti içtimaiye* itibarı üzere bir muhakemei kıyasiye yürüttüğü sırada» ibaresi görülüyor. 28 nisan 1898 tarihli sayıda Hüseyin Cahidin «Hikmeti bedayie dair» başlıklı yazısında «... *Taine* bir *heyeti içtimaiye* tasavvur ediyor.. Şimdi tasavvur ettiğimiz *heyeti içtimaiye* içinde de.....» ibaresine rastlıyoruz. Ayni sayıda Mehmet Rauf, «Tekâmül-ü- tenkit» başlıklı makalede «... Rousseau on yedinci ve on sekizinci asırların kâffei *ahvali içtimaiye* ve felsefiyesini hedme çalışmış...» diyor. Ayni mecmuanın 5 mayıs 1898 tarihli sayısında Hüseyin Cahit, *Hikmeti bedayie* dair makalesinde «... yahut Asuriler, İraniler gibi büyük bir *teşekkülü içtimaî* altında..», «... hayatı beşeriye, zamanımızda olduğu gibi dairei masuniyete alınmamış, *heyeti içtimaiye* zamanımızdakiler kadar metanet kespetmemiş idi», «bizzarure vücut bulan bu hal büsbütün ayrı *ahvali tarihiye ve içtimaiyeye* malik diğer bir cemiyette...» ibarelerini yazıyor.

Buraya kadar matbuatımızda içtimaî kelimesini hep Fars kaidesince yapılmış sıfat terkiplerinde görüyoruz. Serveti Fünunun sözü geçen 5 mayıs 1898 tarihli sayısında M. Sadıkın müsahabei fenniyesinde «faaliyeti asabiyede intizam her vakit gerek *içtimaî*.. ve gerek sıhhî noktai nazarlardan elzem olup.... binaenaleyh *hıfzı sıhhati* fünunu tıbbiyenin bir şubesi değil *fünunu içtimai*yenin bir rüknü metini zi kıymeti makamında görmelidir» ibaresinde *içtimaî* kelimesinin türkçe bir sıfat terkibinde kullanıldığına tesadüf ediyoruz.

Bundan sonraki matbuatımızda, bilhassa hudut haricinde çıkan türkçe eserlerde *içtimaî* kelimesini daha çok görüyoruz.

Fikri Paşa Zade Ömer Lûtfinin 1905 de çıkardığı *Tecrübei-İntikad* adlı eserinde [20] «*İçtimaî* ve siyasî boyunduruklarını» (S. 5), «biz kadimden beri ne içtimaî, ne fikrî öyle inkilâbatı mühimme geçirmedik» (S. 17) ibarelerini okuyoruz.

1908 de Pariste «teşebbüsü şahsî ile meşrutiyet ve ademi merkeziyet taraftaranının mürevvici efkârı» olarak çıkan Terakki gazetesinin 13 üncü sayısında «meftunu sayü adalet bir *içtimaî* Türkiye yükselmede...» ibaresi görülüyor. Ayni gazetede «ecdadımızın hıristiyanları siyaseten, *içtimaen* kendilerinden ayrı ve adi addetmeleri..», «ne vakit milleti mahkûme içtimaen milleti hâkimeye tefevvuk ederse» ibarelerini, «*seviyei içtimaiye*», «*esbabı içtimaiye*», «*muvazenei içtimtiye*», «*saadeti içtimaiye*», «*hedefi içtimaî*» terkiplerini, on beşinci sayıda «Osmanlı hıristiyanlarının *ahvali siyasiye ve içtimaiyeleri*», «Rumların *şeraiti içtimaiyesi*», «*kabiliyeti içtimaiye*», «*kavanini içtimaye*» terkiplerini, 18-19 uncu sayırda «*muhiti içtimaî*», «*adâtı içtimaiye*», «*hüviyyeti içtimaiye*», «*ulûmu tabiiye ve içtimaiye*», «*selâmeti içtimaiye*» terkiplerini görüyoruz.

---

denilmektedir. § *Lûgat-i-tıbbiyye* de sosyoloji için *mebhas-ülmuanese* tabiri kullanılmıştır. § *Maarif* mecmuasının 4 muharrem 1313 (27 haziran 1895) tarihli sayısında İbni Haldun hakkında *Riza Tevfik* tarafından yazılan makalede sosyoloji karşılığı olarak *ilm-i-insaniyet* tabiri kullanılmıştır. § 1906 da Pariste çıkan *Terakki* gazetesinin 18 - 19 uncu sayısında *La Science Sociale* mukabili olarak *ilm-i-içtima*, diğer bir sayıda *Fenn-i-içtima* tabirinin kullanıldığını görüyoruz.

[20] Kahire'de Türk matbaası.

Meşrutiyetten sonra İstanbulda çıkan *Şûrayı Ümmet* de içtimaî bahislere hususî bir ehemmiyet verildiği görülmektedir [m]. Bilhassa büyük içtimaiyatçımız Ziya Gökalpın bir taraftan neşriyatı, bir taraftan Darülfünundaki dersleri *İçtimaî* kelimesine büyük bir intişar sahası açmıştır. Diğer taraftan terkipsiz yeni lisan cereyanı *içtimaî* kelimesinin hep türkçe sıfat terkibi halinde kullanılmasına da yol açmıştır. Bu devirde büyük içtimaiyatçımızın tesiri altında *içtimaiyat* kelimesinin, sosyoloji mukabili olarak takarrür ettğini görüyoruz.

6 — Mütercim «*Garantir l'arbrisseau naissant du choc des opinions humaines.*» ibaresini «fidancığını insanların evham ve efkârına sürtmekten...» şeklinde tercüme etmiştir. Bu ibareye mütercimin ilâve ettiği «*evham*» kelimesi fazladır. *Choc* mukabili kullanılan «sürtmek» tabiri de hafif geliyor. Onun yerine «çarpmak» denilse daha uygun gelecek.

7 — Bu parçaya Rousseau'nun ilâve ettiği notta kadınların çocuk terbiyesinde mevkileri erkeklerinkinden mühim olduğuna, bilhassa çocukların terbiyesinde elde edilecek muvaffakiyetin erkeklerden ziyade kadınları alâkadar ettiğine işaret ederken yazdığı: «*Le succès les intéresse aussi beaucoup plus*» ibaresini Ziya Paşa «Husulü maksatta anlar daha ihtimama şayandır» yolunda tercüme etmekle maksattan epeyce uzaklaşmıştır.

8 — Rousseau: «*Les lois, toujours si occupées des biens et si peu des personnes, parce qu'elles ont pour objet la paix et non la vertu.*» ibaresiyle kanunların şahıslardan ziyade şahısların mallariyle meşgul olduğunu anlatmak istediği halde mütercim buradaki *biens* kelimesini iyilik manasına alarak ibarenin tercümesinde yanılmıştır. Gariptir ki, Ziya Paşa, *Tartuffe*'teki

Loyal — . . *Dites-lui seulement que je vien*
De la part de Monsieur Tartuffe, pour son bien.

beyitini:

Loyal — Siz ana deyin:
Tartuffe Efendi tarafındanım,
Malları için beni gönderdi.

yolunda yine yanlış tercüme ederek burada *iyilik* manasına gelen *bien* kelimesini *mallar* manasına almıştır. Ahmet Vefik Paşa, ayni beyti:

Siz deyiniz ki:
Mösyö Tartuffe'ün tarafından ben
Kendi hayrı için geliyorum.

şeklinde doğru olarak tercüme etmiştir.

İhsan SUNGU

TERCÜME HAKKINDA BİR MEKTUP

ANDRÉ THÉRIVE'E [1]

Paris, 14 Mayıs 1928

Azizim Thérive,

12 mayıs tarihli *Opinion*'daki makalenizde ismimi zikretmek lûtfunda bulunuyorsunuz, Bu münasebetle size bir mektup yazmak lüzumunu hissettim. Tercüme meselesi beni en fazla ve en uzun zaman düşündürmüş olan karışık meselelerden biridir. «Kendi arzulariyle hariku-

[m] Bedi Nuri'nin *Şûrayı Ümmet*'in 2 birincikânun 1909 tarihli sayısında çıkan bir yazısında içtimaî kelimesinin bizde hem sosyal, hem sosyolojik mukabili kullanılması doğru olmadığından ayrı iki tabir bulunması tavsiye ediliyor.

[1] Eylûl 1928 tarihli *La Nouvelle Revue Française* de çıkmış olan bu mektup *Hamlet*'in birinci perdesinden yaptığım tercümenin mukaddemesi olarak ta neşredilmiştir.

lâde tercümeler yapabilecek olan iyi muharrirler (M. Maurois, M. Gide, ilh.) kendi eserlerini bu tercümelere feda edemezler» diyorsunuz. Filhakika André Maurois'nın bize parlak tercümeler, meselâ bir *Tristam Shanndy* tercümesi, verecek kudrette olduğu kanaatindeyim. Bana gelince, nefis olsun olmasın, tercümeler yapmış bulunuyorum.

Napoléon olsaydım edebiyatçılar için bir nevi mükellefiyet ihdas ederdim: bunlardan herbirine, daha doğrusu böyle bir şerefe lâyık olanlardan herbirine Fransız edebiyatını kendi kabiliyet ve dehalariyle az çok karabeti olan bir eserin tercümesiyle zenginleştirmek vazifesini verirdim.

Ne yazık; çok doğru olarak söylediğiniz gibi tercümeler ekseriya, hüsnüniyetleri kifayetsizliklerini telâfi edemiyen tâli derecede kimeselerin elinde kalmaktadır. İyi bir mütercimin tercüme ettiği muharririn lisanını iyi bilmesi icap eder, fakat ondan daha iyi kendi dilini bilmesi lâzımdır. Bilmek derken yalnız bu dili doğru yazabilmeği değil, onun inceliklerini, kolaylıklarını, gizli imkânlarını bilmeği kastediyorum, ki bu da ancak meslekten bir muharrirden beklenebilir. İnsan durup dururken mütercim olmaz.

«Les Faux-Monnayeurs» ın hatıra defterine [1] zeyil olarak bir de *Hamlet* tercümemin hatıra defterini veremediğine çok müteessifim. Böyle bir defterin göreceği iş, mahiyet itibariyle çok başka olmakla beraber, aldanmıyorsam çok daha büyük olurdu. Bu defteri yazmak benim için hiç te güç olmazdı. Hassaten çetin bir tercümede karşıma çıkan güçlükleri, araştırmalarımı, tereddütlerimi, endişelerimi göstermek kâfi gelirdi. Seleflerimin tercümelerinden misaller vermek benim için zevkli bir iş olurdu. Ekseriya çok dürüst olan bu tercümelerin kusuru kitabî kalmak, yani sahneye hiç uygun olmamaktı. Bence çok daha ehemmiyetli bir kusurları da kelimelere pek fazla bağlı kalarak bazı şiir kıymetlerini ihmal etmekti. Herşeyden daha evel hissedilmesi icap eden bu kıymetlerin tercümesi ekseriya imkânsız ve Fransızcada yakın muadillerini bulmak her zaman imkân harici değildi. Zira, benim kanaatimce bir metnin sadece manasını vermekle işin pek azı görülmüş olur. Bahsettiğim defterde sırası geldikçe her dilin hususî kıymet ve meziyetlerini, mukavemetlerini, darlıklarını, imkânsızlıklarını tebarüz ettirirdim. Bir muharrir bunları ancak yabancı bir dille temas ettiği zaman görür.

Fritz Von Unruh'un «*Verdun*» ünü okumadım. Fakat «*Zug*» kelimesini «piyade kıt'ası» rum. Kendisini müdafaa etmek istediğimi zannetmeyin. Fakat «*Zug*» kelimesini «piyade kıt'ası» yerine «nakliye treni» diye tercüme etmekle yahut, iki dilde biribirine benziyen kelimelerin pek aldatıcı tuzağına düşerek almancada «büyük obüsler» manasına gelen «Granaten» kelimesini «*Grenades*» el bombaları zannetmiş olmakla tercümesinin hakikaten ateşe atılmağa lâyık olduğu kanaatinde misiniz? Ayni şekilde benim «Kalpazanlar» ı mı İngilizce mütercimi, lisanımızı çok iyi bildiği halde musikiyi pek az bildiği için bu nevi hataya düşerek bir musiki ıstılahı olan «*accord parfait*» nin bir «*parfait accord*» (*tam bir ahenk*) manasına gelebileceğini sanmıştır. Ehemmiyetli olmakla beraber mazur görülebilecek olan bu hata, tercümesininçok güzel olmasına mani olmamıştır. Buna mukabil, bu nevi *ithamlara* meydan vermiyecek olan bir tercüme pek kötü olabilir.

Bahsetmediğiniz çok ehemmiyetli bir nokta: ecnebi tâbilerin tazyikı. Tâbiler, kendi muharrirlerinin tercümeleri için öyle haklar istiyorlar ki mütercimi kâfi derecede tatmin etmek imkânı kalmıyor. Mütercim manasız bir ücretle iktifa etmek mecburiyetinde kalıyor, ve tam bir feragatle çalışmadığı takdirde, baştan savma iş görmeğe teşvik edilmiş oluyor. Telif haklarının müddeti geçmemiş muharrirlerden yaptığım tercümeler (Conrad ve Tagore) bana hemen hiç bir kâr getirmemiştir. Bununla beraber onlara bir kitap yazmak için lâzım olan vakitten fazlasını sarfettim. Tercüme ettiğim kitabın muharriri şüphesiz onu yazmak için

[1] *Gide* bu hatıra defterinde Les Faux-Monnayeurs adlı romanını nasıl yazdığını anlatır.

benim kadar vakit sarfetmemiştir. Mütercime en fazla zahmet veren cümleler ekseriya, hattâ umumiyetle, en kötü yazılmış, muharrire hiç vakit kaybettirmemiş olan cümlelerdir. Çok defa mütercimin, bilhassa İngiliz muharrirlerinde sık sık rastlanan mantık hatalarını düzeltmek icap etmektedir. Fransız kafasının en fazla yadırgadığı şey «biribirini tutmıyan» teşbihlerdir. İngiliz kafası ise en az bunu yadırgar. Shakespeare'in hatırımda kalan bir cümlesinde ümitsiz bir adam hem avda etrafı çevrilmiş bir hayvana, hem de kesilen bir ağaca benzetilir...

Fahiş hatalara karşı halkı kışkırtmak her zaman kolay iştir; halbuki bu hatalar ekseriya ehemmiyetsiz şeylerdir. En derin kıymetler ekseriya takdir edilmesi ve ettirilmesi en güç olanlardır. Zamanımızda pek rağbet görmeğe başlıyan harfi harfine tercüme endişesi bazen fena neticeler vermektedir. Birçok sene evel Conrad'ın eserlerini tercümeye çalışırken bazı tercümeleri görmem icap etmişti. Bu tercümeler o kadar sadık ve dürüsttü ki tamamen yeniden yazılmaları icap ediyordu. Harfiyyen tercüme dolayısiyle bu tercümelerde Fransızca anlaşılmaz bir hale geliyor, yahut, hiç değilse, kendi meziyetlerini kaybediyordu. Metne çok fazla bağlanmanın manasız olduğu kanaatindeyim.

Tekrar edeyim: verilecek şey yalnız mana değildir. Kelimeleri değil cümleleri tercüme etmek, muharririn fikir ve heyecanını hiç bir şey kaybetmeden, ve muharririn doğrudan doğruya Fransızca yazdığı takdirde ifade edeceği şekilde ifade etmek lâzımdır. Bu ise ancak mütemadî bir bilekârlıkla, daima dolambaçlı yollardan gitmekle ve ekseriya harfi harfine tercümeden bir hayli uzaklaşmakla mümkündür. Ne zaman tercüme yaptıysam kendimi tamamen unutmağı ve muharririn nasıl tercüme edilmek istiyeceğini yahut benim nasıl tercüme edilmek istiyeceğimi düşünerek tercüme etmeği, yani *harfi harfine tercüme etmemeği* kaide bildim. İlk zamanlar eserlerimden yapılan tercümelerin bana gösterilmesini isterdim, ve Fransızca metni en yakından takip eden tercüme bana iyisi gibi gelirdi. Gafletimi çabuk anladım. Şimdi mütercimlerime kendilerini benim kelimelerimin, cümlelerimin esiri bilmemelerini ve metin üzerinde fazla uğraşmamalarını tavsiye ediyorum.

Fakat, bir daha söyliyelim ki bu tavsiye ancak, mütercim kendi lisanının imkânlarını çok iyi bildiği ve tercümeye giriştiği muharririn fikir ve hislerine, o muharrirle bir olacak kadar nüfuz edebildiği takdirde mutebeerdir.

Tercüme gafletleri bazen pek eğlencelidir, fakat bunlar her zaman mütercimin hatası değildir. Nazik bir zat *N. R. F.* in, *Typhon*'un yeni bir tab'ını çıkarmak niyetinde olduğunu öğrenmiş ve bunu fırsat bilerek bir mektupla bana bazı hatalarını haber vermişti. Kendisine karşı son derece minnettar kaldım. Fakat bazı hatalar beni hayrette bıraktı. Nasıl şunu yazacak kadar gaflete düşebilirdim: «Bazen *M. Rout'un* (bu ihtiyar deniz kurdunun) çenesi *küçük* göğsünün üstüne düşüyordu.» Son tabılarda cümle böyle idi. Kendi tashih ettiğim ilk tabılara baktım; küçük kelimesi yoktu. Yeni bir tabıda mürettipler bu kelimeyi ilâve etmişlerdi. Maalesef ,bu manasız hata ile iş bitmiyordu. Evvelce kitapta bulunmıyan birçok hatalar gizlice öteye beriye girmişti. Bilhassa şu hata, başka bir manaya geldiği ve bu manada anlaşılmağa gülünç bir derecede müsait olduğu için pek şaşırtıcı bir hata idi: Fırtınanın en şiddetli anında *Rout,* su hücumlarından yarı boğulmuş bir halde kaptan *Marc Whirr*'e doğru endişe ile eğilir ve geminin mukavemet edip edemiyeceğini sorar. Kaptan, pek sakin,: «*il peut*» (edebilir) diye cevap verir. Halbuki mürettipler ne yazmış, biliyor musunuz? «*il pleut* = yağmur yağıyor».

Mektubumun uzunluğunu mazur görün, aziz Thérive; fakat birçok söyliyeceklerim daha vardı.

André GIDE
(S. E.)

TERCÜME HAKKINDA BİR KONUŞMA

Şair *(pek modern).*
Filolog *(tabiî ukalâ).*
Filozof *(o da ukalâ ve son derece sükûtî).*
Bayan *(her hususta hoş).*

Şair. — Katulius'u tercümem hakkında, şimdi sizden bütün duyduklarım, hiç te beni hayrete düşürmüyor. Zaten ben bu itirazları önceden tahmin etmiştim: metne karşı pek serbestçe hareket etmek, «feci yenileştirme» ler, sonra bizim filologun pek isabetli bir görüşle işaret ettiği gibi «uygunsuzluk» lar veya sadece «ayrılık» lar yapmak değil midir? Bütün bu sayılan şeyler bana tesir etmeden geçiyor. Bende kusur olarak bulduklarınızı ben istiyerek yaptım. Daima mütecasir olan aşk beni sevk ve idare ederken, siz benden metne karşı körükörüne bir sadakat bekliyorsunuz. Bilhassa ifadede gösterdiğim itina, hiç te metne sadakatimden değil, bilâkis metnin heyeti umumiyesinden duyduğum o tekrar edilmez bütüne karşı olan sadakatimden ileri gelir. İşte bu duyduğum beni, sizin anladığınız manada, metne sadık kalmadan menetmiştir. Sizin meşhur titizliğiniz nedir? Bu titizlik içten gelen ahengin yerine, kelime ve imajlardan mürekkep, sathî mukabiller koymak değil midir? İlâhî bütünü sun'î bir şekilde parçalara ayırmak ve bu parçaların herbirinin dilimizdeki tam lûgat mukabilini bulmak, artık ölmüş olan, uzviyetle alâkası olmıyan yeni bir bütün terkip etmek değil midir? Benim hareket ettiğim nokta ise heyecan verici ve ifade edilmez olan bütünün benim üzerimdeki intıbaıdır. İşte bilhassa bu intıbaı tesbit etmeğe çalıştım, başlangıçta pek müphem ve pek tecrübe halinde olmak üzere.. Sonra bu ihzarî taslağı cüzlerde ve müphem olan kısımlarda mutabakat aramak suretiyle aydınlatmağa çalıştım. Fakat bu aydınlatma bizi nereye sevkediyordu? Hakikate yaklaştırıyordu. Katulius'taki *hafifmeşreplik, kalenderlik ve istihza* gibi hususiyetleri ifade eden kelime ve teşbihlerin dilimize çevrilirken, birdenbire vakur, resmî bir tavır takındıklarını gördüğüm zaman ben kendimi bu kelime ve teşbihlere sadık kalmakta haklı görmiyordum. Cüretkârane onları atarak başka kelimeler, başka imajlar buluyordum. Bu yeni bulduğum kelimeler ve imajlar bizim için bugün nekadar hafif, munis ve heyecan dolu ise, o eski attığım kelime ve teşbihler de Katulius ve muasırları için ayni derecede hafif, munis ve heyecan dolu idiler. Verdiğiniz derslerin boşa gittiğini zannetmeyin, aziz filolog: ben sizin hayırhah nasihatlerinizin rehberliğiyle metni uzun uzun okudum, uzun uzun tetkik ettim. Fakat ancak, söylediklerinizi atmak ve unutabilmek kuvvetini bulduktan ve bütün bilgimden tecerrüt ettikten sonradır ki, bende Katulius'un mersiyelerinin yalnız seyyal bir hazzı kaldı, ve işte o zaman ben asıl Katulius'u buldum. Tercümemde bu tekrar edilmiyen hazdan bir damla dahi mevcut ise, başka hiçbir şey benim için ehemmiyetli değildir.

Filolog. — Bu seyyal hazzı Katulius'un değil, sizin vermediğinizden emin misiniz? Bize bu hazzı tattırırken yalnız ve yalnız kendinizi ifade etmediğinizden emin misiniz? Ve kendinizde bu hazzın membaını keşfetmek için Katulius ancak tesadüfî bir vesile olmadı mı? O halde bu şiirleri ne hakla bir tercüme olarak gösteriyor ve onlara Romalı bir şairin ismini veriyorsunuz?

Şair. — Bunu bir şükran hissine atfedin. Bütün bu söylediklerim böyle değil, hiç böyle değildir. Manevî tecrübelerde, bizzat edinilen bir tecrübe ile - yeni ve umulmadık da olsa - başkasının tecrübesi arasında gayet bariz ve münakaşa götürmez bir fark vardır. Başkasının tecrübesini insan, ancak kendi kabiliyeti ve o tecrübeye olan alâkası nisbetinde kabullenir ve kendi içinde tekrar yaratmağa ve daha sonra da kelimelerle ifade etmeğe çalışır. Bu münakaşa götürmez fark inkâr edilecek olursa, o halde mantıkî bir fikir silsilesiyle yürüyüp sonuna kadar üzerinde durulmalıdır. O zaman, siz de filolojik

tecrübenize rağmen, bu sırada tercüme ettiğiniz Kalimah'ı okurken, hakikaten Kalimah'a ait olan şeylerle, sizin Kalimahı tahayyülünüz arasındaki farkı ayırt edeceğinizden emin misiniz? O halde aramızdaki fark ancak tahayyül farkından ibaret olmuş olmuyor mu? İşte netice olarak, biz hepimiz kendi iç âlemimize nüfuz edilemiyecek bir tarzda kapanıyor ve başkasının âlemini ancak kendi arzu ve isteğimize göre vücude getiriyoruz *(ayna ile fala bakmak gibi).* Bunu her halde bizim filozof ta tasdik eder.

Filolog. — Filozofun bunu tasdik edeceğinden şüphe ederim. Fakat mesele bu değildir. Bu çok derin problemi bırakalım. Bukadar uzağa gitmeden ben yine şunu diyebilirim ki: Kalimah'ın tercümesi, Kalimah'ı okumak vesilesiyle vücude gelen bir eser değildir. Bilâkis bunun doğru bir tercüme olduğuna dair ben tamamen muayyen ve kuvvetli esaslara dayanarak ısrar edebilirim. Size bunu satır satır gösterebilirim. İsterse bu tercüme renksiz ve mütevazı olsun. Bende sizin o seyyal hazzınızdan bir damla bile olmıyabilir, fakat buna rağmen bu tercüme ile metin arasında, istihza ile bahsettiğiniz, benim ise iftihar ettiğim kelime uygunluğu vardır. Bilhassa metne harfiyyen mutabakat, tercümede yegâne kuvvetli miyarı teşkil eder. Şu «cankurtaran» kelime sadakatinden bir kere vazgeçin, o zaman dayanacak noktanız kalmıyacaktır. Metnin «kelimelerine değil, ruhuna» sadık kalmak bahanesiyle, herhangi bir hayal, herhangi bir istek için kapılar ardına kadar açılmış olur. Bu haricî, fakat kat'iyyetle zarurî ihtiyacı yerine getirin, başka her şeyde serbest olabilirsiniz. Fakat eğer kendinizi âciz buluyorsanız, bu ancak şahsî kuvvetinizin mahdut olmasından ileri gelmektedir.

Şair. — Siz «cankurtaran» kelime sadakatinden bahsediyorsunuz. Çünkü şaire bir filolog göziyle dışından bakıyorsunuz. Goethe'nin Wagner'i gibi siz ancak «sich in den Geist der Zeiten zu versetzen» i seversiniz; ve sizin «tarihî hissiniz» benim Katulius'u «feci yenileştirme» lerimden dolayı ürperiyor. Şunun farkında değilsiniz ki, şairin, onu muasırlarına yaklaştıran muvakkat kıyafeti, zamanımızda, tam bir sadakatle tecessüm ettirildiği takdirde bizi ancak ondan uzaklaştırır. Hayır, siz bunun pekâlâ farkındasınız. Esasen size de bu lâzım. Sizin üzerinizde müessir olan şeyler şairin bilhassa sizden uzak, ayrı ve ölçülemez oluşudur. Sizin filolog belâgatiniz de bu uzaklığın bir nevi dile gelmesidir.

Benim için ise Katulius bir akrandır. Katulius'u muasırları kabul ettikleri gibi, ben de onu sadece, doğrudan doğruya, bütün hislerimle kabul etmek isterdim. Sizin için resmî, klâsik bir tavrın mevcut olduğu yerde, ben hayatın heyecanlı çarpıntılarını duyuyorum. Bundan dolayı sizden daha hürüm. Metne sadakatsizlikten korkmuyorum ve Katulius'u kolaylıkla bize munis, muasır bir kıyafete sokabiliyorum. Siz başınızı arkaya atarak, şiirin canlı akıcılığiyle aranızda duvar eşkil eden asırlardanberi birikmiş şerh ve iskolastisizm yığınını karşıdan huşu ile seyrediyorsunuz. Bana ise bütün bu yığın şiirin canlılığına dalmak için bir iskele vazifesini görmüştür. Görüyorsunuz ya, bu yığına benim de ihtiyacım vardır. Tekrar ediyorum, dersleriniz, hocam, boşa gitmedi.

Filolog. — Belâgatimin hususiyeti hakkında sizinle münakaşa etmem. En iyisi sizinkinden bahsedelim. Siz de Katulius'u bize muasırlarının yaptığı tarzda yaklaştırmak istiyorsunuz: yani bize yakın ve kendimizin olan, ve alışkın olduğumuz imajlar ve mefhumlar çerçevesinde kalmak şartiyle. Şair için hafifmeşrep ve kalender, bizim için ise o kadar resmî ve yabancı olan bir imaj yerine başkasını koyalım diyorsunuz. Fakat, işte size göre, bizim için yabancı olan bu teşbihler, heyecanlar ve tavırlar Katulius'un şiirleridir, işte bunlar Katulius'un tam kendisidir. Fikrinizde sebat ediniz, ayrı ayrı şu veya bu imajdan bahsetmeyin, şairin heyeti umumiyesinden bahsedin. Katulius sizin için resmî ve yabancı olmuştur, Katulius'un yerine başka büyüleyici ve bize yakın bir şair getirmeli. Eğer biraz evvel ısrar ettiğiniz gibi, onun herbir teşbihini değiştirmeğe kendinizde kudret görüyorsanız,

o halde bu yeni Katulius siz olunuz. Fakat eski Katulius'u rahat bırakınız. Şunu itiraf ediniz ki, aziz arkadaş, hakikî Katulius'a hiç te ihtiyacınız yoktur. Siz Katulius'la muasırlarını muhayyel herhangi bir rabıta ile bağlamak istiyorsunuz. Niçin Rönesans devrinin adamlarından birini, beni veya herhangi bir adamı değil de muasırlariyle onu bağlamağa çalışıyorsunuz? Daha doğrusu niçin şairle muasırları arasında herhangi bir rabıta arıyorsunuz? Bize şairin kendisini en renksiz bir parçasında olsun gösterin, o rabıtayı ise kendi haline bırakın. Şimdi tereddüdümü anladınız, değil mi? Ben Katulius'u yüksek bir tercümede ararken, yerine hayalinizde kurduğunuz herhangi bir şaire karşı duyduğunuz alâkayı buluyorum. Muasırlarınızla bu sizin uydurma şairiniz arasındaki rabıta, sizce, Katulius ile muasırları arasındaki rabıtanın aynidir. Affedersiniz, bu bir şaka değil, bilâkis sizin mecazlarla dolu nutkunuzun, kaba taslak dahi olsa, tam bir hulâsasıdır.

Filozof. — Tercümenin nasıl olması lâzımgeldiğini bilmiyorum. Tercümedeki «cankurtaran» ve hattâ «yegâne kurtarıcı» olan sadakat meselesi, itiraf edeyim ki, bana hiç te heyecan vermiyor. Fakat acaba umumiyetle tercümeye, fena veya iyi olsun, ihtiyaç var mı diye, bundan hiç te bahsetmediniz. Anlaşılan sizin için bu mesele tamamen halledilmiştir. Bana gelince, hayır. Her şeyden evvel tercüme nedir bir defa. Şairin eserlerini her okuyuşumda, ben kendisini içimde tekrar vücude getiriyorum. Zaten edebî eser bu gibi yaratmaların sonsuz ve tükenmez bir enerji kaynağından başka bir şey midir? İşte böyle iç yaratmalarından biri, tanzim ve tesbit edilirse, hele başka bir lisanda olursa, tercüme dediğiniz şey meydana gelmiş olur. Biraz evvel burada tercüme ile eser arasındaki rabıtalardan birisini değil, eserin kendisini tesbit etmek lâzımgeldiği konuşuluyordu. Esasen tercüme bilhassa şair ile eser arasındaki bağlardan ancak birini tesbit eder. Bundan dolayı delilleri doğru bile farzedilse, bu manada filolog tabiatiyle haklı değildir. Şayanı dikkat olan şey şudur: bağlardan biri bir defa tesbit edildikten sonra, müstakillen yaşamağa başlıyor ve kendisi mümkün olan birtakım yaratmaların sonsuz bir membaı olmuş oluyor. Bu tufeylî mevcudiyette bir nevi esaslı, defedici bir haksızlık vardır. Fakat bunu bırakalım, bu bizi çok uzaklara götürebilir. Tercüme son derece san'atkârane bile olsa, sırf sahte olduğu için lüzumlu değildir. Tercüme günden güne artıyorsa bundan, mahdut ve teksif edilmiş bir kültür yerine, zamanımıza mahsus boş ve sathî bir yayılmıya olan temayül anlaşılır. Biz bir şeyi az, fakat aslında bilmek yerine, sıkıntımızın yarattığı boşluğu, bütün kültürlerin, bütün asırların, bütün edebiyatların adi taklitleriyle doldurmağı tercih ediyoruz.

Bayan (teheyyücü pek belli). — Bütün söyledikleriniz çok enteresan. Bununla beraber münakaşanızdan, tercümeleri yapmak mümkün mü, lâzım mı, ve tercümeler nasıl olmalıdır, bunu bir türlü anlıyamadım. Fakat şunu söyliyelim ki, ben Katulius'u hiç okumadım, buna mukabil bizim şairin birçok eserlerini okudum, ve biraz evvel işittiğimiz bu yeni, umulmadık şiirlerin bizim şaire ait olduğunu ve ayni zamanda da olmadığını gördüm. Bu şiirlerde duyduklarıma şairle birlikte Katulius ismini vermeme müsaade ediniz. İhtimal bu Katulius muhayyel, sahte bir Katulius'tur, bilmiyorum. Maamafih «hakikat» ve «esas» ın yola - gelmez kıskancı, bu duyduğunuz şiirlerin sahte olmadığını, bilâkis asıl olduğunu, bunların ise, ifadesinden hoşlandığınız, «tam bir hakikat» olduklarını kabul ediniz. Sonra da, son zamanlarda, ilk çocukluzunuzda Gnediç'in *ilyada* tercümesini dinlerken duyduğunuz «gizli heyecan» ı bana anlattığınızı hatırlayın. Tabiatiyle, asıl Homer'e vâsıl olduktan sonra, tattığınız saadetin yanında o çocukluk heyecanları renksiz kalmıştır. Fakat o «gizli heyecan» hatırası yine içinizde kaldı. Böylece ben ve benim gibiler, hiçbir zaman asıl Katulius'u tanıyamıyacağız. O halde bize acıyın ve şairimizin yarattığı «sahte» Katulius'ün bize verdiği «gizli heyecan» ı bize çok görmeyin. Sizin tercümelerinize gelince, sert filolog, onlar nedense bana hiç te heyecan vermiyor. Herhalde bu benim cehaletimden

ileri gelmiş olacaktır. Onları takdir etmek için muhakkak bir filolog olmak lâzımgeliyor. Maamafih filologlar asıl metinleri okuyabilirler, değil mi?...

N. BAHTİN

Rusçadan tercüme eden
Zekiye S. EGLÂR

RUSYA'DA TERCÜME

Tercüme kadın gibidir ; sadığı güzel, güzeli sadık olmaz.
(Bir Rus vecizesi)

Tercüme, bütün muasır kültürlerin teşekkülünde mühim bir yer almıştır. Artık tamamen müstakil bir kültür yoktur, denilebilir; kültürler biribirlerine tesir eder ve bu tesirin en mühim rüknü, şüphesiz tercümedir.

Fakat, tercümenin rolü her memlekette büyükse de, Rusyada hususî bir ehemmiyeti haizdir. Muasır Rus kültürü bir asırlık tercüme faaliyetiyle meydana gelmiştir. Rusya, Avrupa kültür hazinesine geç girmiştir, fakat kısa bir zamanda bu hazinenin en büyük servetlerini kendisine maletmiştir. Bu da *Büyük Petro* zamanında başlıyan ve şimdiye kadar durmaksızın inkişaf eden mütemadi bir tercüme faaliyetinin neticesidir. Bu faaliyet esnasında yalnız Rus kültürü değil, Rus lisanı da teşekkül etmiştir.

Tarihte, benzeyişler umumiyetle sathî ve aldatıcı iseler de, dünkü ve bir dereceye kadar bugünkü durumumuzla, Rusyanın XVIII inci asırdaki durumu arasında müşterek noktalar bulmak kolaydır ; bilhassa lisan teşekkülünde göze çarpan benzeyişler vardır. Bundan dolayı, Rusyadaki tercüme faaliyetiyle bu faaliyet esnasında Rus lisanının teşekkülü hakkında muhtasar malûmat vermenin faydalı olacağını zannediyoruz.

Rusya, din ve alfabesini Bizanstan almıştı. Tabiîdir ki ilk tercümeler orta yunancadan yapıldı ; zaten bunlar tamamen dinî bir mahiyette idiler. Bu tercümeler Kilise-Slav denilen lisanın teşekkülünde fevkalâde mühim rol oynadı. XVI ıncı asrın sonlarına doğru Rusyanın Garp eyaletlerinde şövalye romanlarının ilk tercümeleri görülmektedir. Bu tercümelerin ekserisi ecnebiler tarafından harfi harfine yapılmaktaydı ve hiçbir edebî kıymeti haiz değillerdi. Ancak XVII inci asrın son senelerinde tercümelerde küçük edebî bir merak sezilmektedir. Zaten Rus lisanının vaziyeti bu tercümelerin inkişafına mâni olmaktaydı.

XVII inci asırda Rusyanın lengistik durumu, o asırlarda Rusyada bulunan *W. Ludolf* tarafından şöylece hulâsa edilmektedir: «Rusça konuşuluyor, fakat slavca yazılıyor... Hiçbir Rus, Slav lisanı kullanmadan ne yazar, ne de din, ilim ve bilgi hakkında konuşabilir. Fakat gündelik hayatta da Slav lisaniyle birşey yapılamaz ; zira kullanılan eşyaların çoğu Slav değil, Rus ismi taşımaktadır. Ulemadan bazıları konuşurken bile Slav kelimeleri kullanıyorlar, fakat kendilerine herkes gülüyor...» Bu iki zıt lisan arasında, resmî lisan (kararların, kanunların lisanı) bir geçit teşkil etmektedir. Fakat her edebî eser ancak kilise slavcası ile yazılmakta idi.

Bu vaziyete karşı XVII inci asırdanberi kuvvetli bir hareket hissediliyor. Bu hareket biribirine zıt görünen, fakat biribirine bağlı bulunan iki gaye takip ediyor a) Daha millî, konuşulan dile daha yakın bir yazı lisanının kullanılması. b) Yazı lisanının «Avrupalılaşması»...

Bu harekete bir aksülâmel olarak, muhafazakârlar daha eski, daha saf bir Slav lisanına doğru dönmek istiyorlar ; fakat, Kilise-Slav lisanın içine dahi (bilhassa Ukrayinada) birtakım Lâtin ve Leh kelimeleri girmekte olduğu görülmektedir. Ayni zamanda (gene Ukrayinada) Kilise-Slav lisaniyle başlanan tiyatro büyük bir rağbet kazanmaktadır. Tiyatro konuşulan lisanla münasebetlerini kesmediği için, sahnede, konuşulan lisanla yazı lisanı arasında bir birleşme başlıyor. Diğer taraftan birçok Avrupaî teknik, bilhassa askerî kelimeler, XVII inci asırdan evvel konuşulan lisana girmişlerdi; yazı lisanında ise bunlardan eser yoktu. XVII inci asırda büyük bir lâtin tesiri göze çarpmaktadır. Lâtince tedrisat yapan mektepler açılıyor, birçok ilmî eserler tercüme ediliyor. Böylece Rus yazı lisanı birçok lâtince ilmî kelime kazanıyordu ; bu kelimelerin bazıları doğrudan doğruya lâtinceden alınıyor, bazıları da Leh lisanı vasıtasiyle memlekete giriyordu. *Büyük Petro* devrinde bu tercüme faaliyeti çok daha büyük biri hız alıyor. Bu devrin tercümeleri daha ziyade teknik, meslekî, idarî meselelerle alâkadardır ; ekserisi almancadan yapılıyor. Bu nevi kitaplar birçok husus‌î ıstılahı ihtiva ettikleri için tercüme edilmeleri son derece güçtü. Bu terimler için iki temayül beliriyor :

a) Terimlerin aynen kabulü;

b) Terimlerin tercümesi, yani slavcada veya rusçada bunlara tekabül eden kelimelerin aranması.

Büyük Petro ikinci noktai nazarı tercih ediyor. Bir mektubunda yazdığı veçhile «evvelce anlayın, ondan sonra en sarih bir şekilde ifade edin... Tercüme ettiğiniz eserlerin üslûbu peşinde koşmayın» diyor. Fakat bu, hiç te kolay bir iş değildi; rivayete göre, mütercim *Volkov* fransızca, bahçivanlığa dair bir eserin terimlerinin rusça mukabilini bulamadığından intihar etmiş... Hükûmet, hem tekniği, hem lisanı bilen mütercimler yetiştirmek için uğraştı. 1274 te neşredilen bir kararda şöyle deniliyor: «Lisan bilen meslek öğrenmeli; meslek bilen lisan öğrenmeli». Bu tedbirlere rağmen tercüme pek zor bir iş kalmakta devam ediyordu ; meselâ mütercim *Briu* birçok defa günde on satırdan fazla tercüme edemediğinden şikâyet ediyordu. Bu tercümelerde kullanılan lisan Kilise-Slavcasına bağlı olmakla beraber, Avrupadan gelen yahut konuşma lisanında kullanılan kelimeler ile gittikçe doluyordu. Bu lisana rusça, bazen slavca-rusça ismi veriliyordu.

Avrupa lisanlarından gelen kelimelerin ekserisi Leh veya Alman kanaliyle gelmekte idiler. 1740 a kadar bu kelimelerin yanında ve kere içinde Rusça bir izahat vardı [1]. *Büyük Petro* zamanındaki tercümeler Rus-Slav lisanına birçok yeni kelimeler ilâve etmiştir ; fakat bu tercümelerde lisanın strüktürü eski kilise lisanından pek te farklı değildi. Dilin strüktürünü yıkmak ve yerine Avrupa lisanlarına benziyen bir strüktürü getirmek lirik şiirlerin ve bilhassa 1730 da başlıyan edebî tercümelerin bir neticesidir.

Kilise lisanının image'ları, sentaksı, hafif aşk şiirleri için müsait değildi. Bunun için XVII inci asrın sonunda Leh ve Alman şiirlerinden image'lar ve formule'ler alınıyor kalbim yaralandı, aşkın okları, gözlerin şuaları v. s. Rusçaya tercüme edilen ilk mühim edebî eserin *P. Tallemant*'ın «Voyage l'Ile d'Amour» u olduğu bu bakımdan pek şayanı dikkattir. Tercümenin mukaddemesi zaten tam bir beyannamedir. Mütercim, *Trediakovski*, kendi tercümesinin, yeni bir lisanın teşekkülünde ilk hamle olduğunu göstermek istiyordu; bu lisan edebî, fakat slavca olmayıp yeni cemiyetin hislerini, fikirlerini, mükemmelen ifade edebilecektir. *Trediakovski*'nin fikirleri üç esasa dayanmaktadır:

---

[1] Aksi takdirde, birçok yanlışlara meydan verilebilirdi. Zavallı bir yüzbaşı aldığı emirde *avantainyi* kelimesini bir mevki ismi zannederek, bölüğü ile beraber bu mevkii uzun zaman arayıp durmuştu; halbuki bu kelime fransızca *avantageux* (müsait, fayda temin eden) kelimesinden alınmıştı.

1) Slav dili dinî bir lisandır ; halbuki bu kitap dünyevîdir.

2) Slav dili zamanımızda zor anlaşılıyor ; halbuki, bu kitap «tatlı aşktan» bahsettiği için herkesçe kolay anlaşılmalıdır.

3) Slav lisanı artık kulaklarımıza hoş gelmiyor.

Bu tercümenin tesiri pek büyük olmuştur; fakat karilerce, üslûbunun çok fazla fransızca tesiri altında kaldığı ileri sürülüyordu. Zaten *Trediakovski* de ihtiyarladıkça bu tesirin aleyhinde mücadeleye girmiştir ; meselâ *Tilemahid*'te (Fenelon'un *Les Aventures de Telemaque*'ının manzum bir adaptasiyonu) Odisei'ya Ulysse, Omiros'a Homere ismi verenleri şiddetle tenkit ediyor ve *Sumarokovin* (1718-1777). fransızcanınkine benziyen sentaksa karşı mücadeleye girişiyordu.

Lomonosov (1711-1765) üç üslûp nazariyesiyle lisan kararsızlığını bir nizam altına almak istemiştir. Ona göre 1) Yüksek üslûp tamamen Slav olmalıdır; 2) Orta üslûp (lirik şiirin, dramın üslûbu) Slav lisaniyle rusçadan terekküp etmeli3) Aşağı üslûp (komedilerin. mektupların üslûbu) konuşulan lisandan ibaret bulunmalı. Bu nazariye, Avrupa lisanlarının tesirini nazarı itibara almıyordu ; halbuki, tercüme vasıtasiyle Avrupa kelimeleri mütemadiyen yüksek ve orta üslûba giriyordu. Edebî tercümelerde bu kelimeler doğrudan doğruya alınmıyor; bazen de birkaç kelime ile ifade olunuyordu (meselâ: Aktör — Tiyatroda oynıyan kimse.) Bazen de ecnebi kelimenin tam bir morfolojik kopyası yapılıyordu (meselâ pre-jugé = pred-rassujdenie). Eski Slav kelimelerini de yeni mefhumları ifade etmek için kullandıkları da vaki idi... Görülüyor ki tercümelerin kelime üzerindeki tesiri mühimdi.

Fakat, tercümelerin Rus sentaksı üzerindeki tesirleri belki bundan çok daha şayanı dikkattir. İlk mütercimler, Trediakovski (Horace, Boileau, v. s.), Kantemir (Fontenelle, Montesquieu, Anakreon, v. s.), Sumarokov (Racine, v. s.) metne fevkalâde sadıktılar. Tercümeler, mümkün olduğu kadar harfi harfine yapılıyordu; bunun içindir ki, mütercimler, Rus cümlesinin strüktürünü fransız cümlesine yaklaştırmağa mecbur oldular. Bilhassa *Sumarokov*'ın *Racine*'den nazmen yapılan fevkalâde tercümeleri ancak Rus cümlesinin an'anevî strüktüründen uzaklaşmasiyle mümkün olabilmiştir. Umumiyetle XVIII inci asırda Rus sentaksı Fransız sentaksına tedricen yaklaşmaktadır. *Karamzin* (1766-1826) bu yolda mühim bir merhale olmuştur. Zamanında Rus sentaksı, Fransız sentaksını model alarak basitleştirmekte ve lisan da halk lisanına yaklaşmaktadır. Mürteci *Şişkov* lisandaki bu yaklaşmayı ve umumiyetle lisandaki vahdete ve sadeliğe doğru hareketi şiddetle protesto ederek onu «ütopistlerin sermayeyi müsavileştirme fikriyle» mukayese ediyor. Bu «Slavism» hareketi kuvvetli olmuşsa da lisanın tekâmülünü durduramamıştır. *Puşkin*'in lisanı halkın lisanına yaklaşmaktadır ; sentaksı da Fransız sentaksından mülhemdir. *Mérimée* «Maça kızını» fransızcaya tercüme ederken bunun farkına vardı ; *Sobalevski*'ye yazdığı bir mektupta diyor ki : «Zannettiğime göre Rus cümlesi XVIII inci asrın fransız cümlesine pek yakındır. Bazen kendi kendime bu suali soruyorum: Bütün asılzadeler rusça yazmadan evvel acaba fransızca mı düşünüyorlar?» Sentakslar arasında bu yaklaşma, *Mérimée*'nin zannettiğinden daha zayıf olmakla beraber, şüphesiz tercüme faaliyetini kolaylaştırmıştır.

XVIII inci asrın ikinci nısfında edebî tercümeler büyük bir hızla devam ediyor. 1768 de ecnebi kitaplarını tercüme gayesiyle, birçok mütercim tarafından büyük bir cemiyet kuruluyor. Bu devrin tercümelerini iki büyük sınıfa ayırabiliriz

1) Ecnebi lisan bilmiyen geniş bir kütle için yapılan tercümeler. Bunlardan çoğu sadık değil ; içlerinde adaptasyonlar büyük bir yer tutmaktadır.

2) Ecnebi lisan bilen daha dar bir muhit için yapılan tercümeler. Bunların çoğu manzum ve müsabaka ile yapılıyordu. Rusyanın en büyük muharrir ve şairleri bu müsabaka-

lara giriyorlardı. Devrin başlıca şairleri, *Sumarokov* ile *Lomonosov, J. B. Rousseau*'nun «Saadete dair» şiirinin en güzel bir tercümesini yapmak için mücadeleye girişmişlerdi.

Edebî tercümelerin ekserisi fransızcadan yapıldığı için, Rusyada Fransız klâsik tercüme nazariyesi hâkimdi. *Karamzin, Lebrun*'den şu iki mısraı kabul ediyor: «Adım adım müellifini takip eden mütercim efendisini takip eden uşağa benzer». XIX uncu asrın ilk yarısının en faal mütercimi ve en büyük şairlerinden biri olan *Jukovski* de (1783-1852) bu noktai nazarı doğru buluyor. 1803 te, *Florian*'ın, «Don Kişot» tercümesini rusçaya çevirirken, *Jukovski* mukaddemesinde diyor ki: «Don Kişot'ta lüzumsuz, hoşumuza gitmiyen yerler var; onları neden atmıyalım. En hoş tercüme, şüphesiz, en sadık tercüme oluyor... Bana inanın; ben *Cervantes*'i severim ve ancak tercümeye değmez şeyleri attım». İhtiyarlayınca *Jukovski* sadakate daha fazla ehemmiyet vermişse de hiçbir zaman tamamen sadık tercüme yapmamıştır. Buna rağmen Rus edebiyatı için *Jukovski*'nin tercümelerinin ehemmiyeti fevkalâde büyüktür. *Grey*'den, *Byron*'dan *Schiller*'den yaptığı manzum tercümeler Rus edebiyat tarihinde mühim bir rol oynıyan büyük edebî eserlerdir. *Jukovski* uzun bir tecrübeden sonra vardığı tercüme nazariyesini şu düsturla ifade ediyor «Nesirde mütercim bir köle, fakat nazımda bir rakiptir.» Filhakika, *Jukovski* tercümelerinde en büyük şairler için büyük bir rakip oldu; tercümeleri Rus edebiyatına tercüme olarak değil, büyük edebî eserler olarak girmiştir. Nitekim, bu eserlerin tesiri bütün Rus şiirinde ve bilhassa *Puşkin* ve *Lermontov*'da kendini hissettirmektedir. Bunların da zaten *Byron*'dan, *Goethe*'den, *Schiller*'den *Musset*'den ve diğer birçok şairlerden tercümeleri vardır. *Jukovski*'nin tercümeleri gibi bunlar da sadık olmaktan ziyade edebî bir kıymete maliktirler. Gerçi, bunlarda kelime sadakati yoksa da bir ruh sadakati vardır. *Puşkin* ve *Lermontov* ancak kendilerine yakın şairlerin eserlerinden tercüme yaptılar. İstedikleri şey bir kelime sadakati değil, bir ruh ve tesir sadakatiydi: tercüme Rus kariine de asıl metnin yaptığı tesiri yapmalıdır; gaye bu idi ve Rus şairleri de birçok defa gayelerine vardılar.

Jukovski'nin 1842 de neşrettiği *Odise*'nin tercümesi için ayni şeyi diyemeyiz. Büyük bir emeğin neticesi olan bu tercüme umumiyetle güzel ve kelimelerinde sadıktır. *Gogol* ve meşhur münekkit *Biclinski* bu tercümeye olan hayranlıklarını yazılarında ifade ettiler. Fakat *Jukovski*'nin «sentimentalisme»i kadîm Yunanistandan pek uzaktı.

Şair *Gnediç*'in (1784-1833), 1829 da çıkan *İlyada* tercümesi metinlere daha sadık, daha itinalı bir tercüme hareketinin başlangıcı telâkki olunabilir. *Gnediç*'in manzum tercümesinden evvel, *İlyada*'nın iki mensur tercümesi çıkmıştı (ilk tercüme 1776 dadır). 1787 de *Kostrov* ilk 6 *Kanto*'yu *alexandrin* (12 heceli) mısraiyle tercüme etmiştir. Gnediç, evvelâ bu tercümeye devam etti, ondan sonra *alexandrin* ile iyi bir neticeye varılamıyacağını anlayınca bütün eseri yeniden *hexamètre* ile (6 heceli mısra ile) tercüme etti. Bütün Rusya bu eseri büyük bir heyecan ve hayranlıkla karşıladı. Hattâ *Puşkin* : «Artık *Omiros* bizim olmuştur» dedi. *Gnediç*, tercümesini mümkün mertebe sadık yapmak istemiştir. Mukaddemesinde diyor ki: «*Omiros*'un şiirlerini renklerimizle güzelleştirmek pek kolaydır; fakat *Omiros*'u olduğu gibi muhafaza etmek, onu güzelleştirmeden veya çirkinleştirmeden ifade etmek çok daha zordur. *Quintilius*'un dediği gibi:*facilius est plus facere, quam idem* (fazla yapmak aynen yapmaktan daha kolaydır). *Gnediç* karilerinden yalnız bunu istiyor: «İfademde tuhafınıza gidecek birşey bulursanız, beni mes'ul tutmadan evvel asıl metniyle karşılaştırın»... *Gnediç*, maalesef gayesine tam varamamıştır. *İlyada*'nın tercümesi asıl metinden daha süslü, üslûbu biraz tumturaklı, tantanalıdır. Fakat *İlyada* bu tercümesiyle Rus kültürel hazinesine girdi.

XIX uncu asrın muazzam tercüme faaliyetini burada kısaca dahi olsa tetkik etmeğe imkân yoktur. Dünya edebiyatından iyi, kötü, binlerce eserler bu asırda tercüme edilmiştir. Burada ancak tercümeleri birkaç kısma ayırmakla iktifa edeceğiz.

1) Sırf ticarî gayelerle yapılan tercümeler. Bunlar büyük ekseriyeti teşkil ediyor. Kari her şeyi okur ve bu gıdayı ona temin etmek maksadiyle bir mütercim kütlesi vücude geliyor. Bu mütercimler bütün eserleri ayni renksiz üslûpla tercüme ediyorlardı: *Molière, Balzac, Paul de Kock, Flaubert, Thackeray* onlar için hep aynidir. Gayeleri ancak mevzuu anlatmak ve formaları yetiştirmektir. Kitapçılar tarafından müthiş bir surette istismar edilen bu mütercimler ekseriyetle kadındı. Bu muazzam tercüme faaliyetinden hiçbir eser kalmamıştır. Bütün bu tercümeler kıymetleri kalmadığından zamanımızda yeniden yapılmış veya yapılmaktadır.

2) Edebî kıymeti haiz, fakat sadık olmıyan tercümeler. Bu nevi 1860 senelerine doğru fevkalâde inkişaf ediyor. İçtimaî ve siyasî mücadeleler çetinleşince dünya edebiyatının her büyük eseri siyasî gayeler için kullanılmaktadır; bu da tabiî, asıl metnin değişmesiyle mümkün oluyor. *Heine, Béranger, Barbier, Hugo, Longfellow,* bu adaptasyonlara çok müsait bir malzeme verdikleri için başlıca tercüme ediliyor. *Dostoievski* de *Balzac*'ın *Eugênie Grandet* tercümesinde sadakata pek te bağlı kalmıyor... Fakat bu nevi tercümelerin en karakteristiği *Vedenskiy*'in *Dickens* tercümeleridir. Bu tercümeler cehaletin ve sadakatsizliğin şaheserleridir. Yalnız *David Copperfield* romanında 3000 hata ve 800 ilâve bulundu... Buna rağmen *Vedenskiy* olmasaydı, *Dickens* Rusyada gördüğü rağbeti herhalde görmezdi. *Vedenskiy, Dickens*'in kelimelerini anlamıyor, fakat *Dickens*'i anlıyor. Bütütn yanlışlara rağmen, bu tercümelerde gene Dickens konuşuyor... *Vedenskiy*'den sonra *Dickens*'ten birçok «sadık» denilen tercümeler yapıldı. Fakat asıl sadık olan tercümesi onundur ; o, kelimeleri değil, *Dickens*'in ruhunu, üslûbunu, ritmini, düşünüş tarzını Rusyaya vermiştir..

3) Yukarda bahsedilen tercüme nevilerine bir aksülâmel olarak ve ilk mütercimlerin de an'anesine uygun, bir de tamamen sadık, harfi harfine bir tercüme hareketi mevcuttu. Bunun en şayanı dikkat mümessili büyük bir şair olan *A. A. Fet* dir. *Fet*'in tercüme faaliyeti muazzamdı: Lâtin edebiyatından *Vergilius*'un *AEneas*'ı, *Horatius*'un, *Ovidius*'un, *Juvenal*'in birçok eserleri; İran edebiyatından *Hafız* dan ve *Sadi* den büyük bir kısmı; muasır edebiyatlardan *Shakespeare*'in, *Goethe*'nin, *Schiller*'in, *Heine*'nin, *Musset*'nin, *Byron*'nun birçok piyes ve şiirleri. *Fet, Juvenal,* tercümesinin mukaddemesinde tercüme nazariyesini böylece ifade ediyor: «En kötü fotografi bile *Milo Venüs*'ü hakkında en güzel söz tasvirinden çok daha fazla malûmat verir. Büyük eserlerin tercümesi hakkında ayni şey söylenebilir. Her büyük eserde bulunan şeklin güzelliğini verebilen mütercim bahtiyardır; bu hem kendisi, hem okuyucu için en büyük saadettir... Fakat esas mesele burada değil, tercümenin harfiyen olmasındadır; tercüme nekadar ağır görünürse de anlayışlı kari bu tercümede asıl metnin güzelliğini her zaman keşfedebilir; halbuki alıştığı ve kendisine hoş gelen şeklin peşinde koşan tercümelerde, kari umumiyetle müellifi değil, mütercimi okur». Bu usulün neticeleri hiç te parlak olmıyan bir üslûpla yazılmıştır. Bu tecrübeden sonra harfi harfine tercüme usulü artık Rusyada tamamen ölmüştür. Büyük bir şair olan *Fet*'in bu usulle muvaffak olmayışı, bu nevi tercümelerin iyi bir netice veremiyeceği kanaatini doğurmuştur.

4) XIX asrın son senelerine doğru bir taraftan filolojinin inkişafı, diğer taraftan sembolismin Rusyada yayılması birçok güzel tercümelere meydan veriyor. Filologlar folklorla meşgul olup *Niebelungen*'leri, *Kalevalla*'yi tercüme ediyorlar; *Chanson de Roland* gene bu zamanlarda tercüme ediliyor. Mütercimler, yaptıkları işin bütün ehemmiyetini anlayıp eserlerin üzerinde uzun bir zaman sarfediyorlar; *D. Min, Dante*'nin *Divina Commedia*sı üzerinde 40 sene çalışmıştır; *P. Holodovski, Faust*'u 25 senede tercüme ediyor. Fakat Sembolistlerin yaptığı tercümeler bütün bunlardan çok daha mükemmeldir. Sembolistler Avrupa XIX uncu asır şairlerini bütün güzellikleriyle rusçaya çevirmiye muvaffak oldular. *Balmont*'un müteaddit ter-

cümleleri her zaman muvaffak değillerse de, *Sologub*'un ve bilhassa *Briusov*'un *Goethe*'den, *Hugo*'dan, *Vigny*'den, *Baudelaire*'den, *Verhaeren*'den, *Mallarmé*'den v. s. yaptığı manzum tercümeler emsaline nadir tesadüf edilen muvaffakiyetli eserlerdir. Ayni zamanda *Petrark*'ın, *Sofokles*'in, *Öripid*'in edebî ve sadık tercümeleri neşrediliyor.

Tercüme, ihtilâlden sonra çok daha büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Bir taraftan geniş bir kütle kültüre varıyor ve mütemadiyen tercüme istiyor. Diğer taraftan Sovyet Rusyada millî lisanlar inkişaf ediyor ve tercümeler artık yalnız rusçaya değil, 50 lisana yapılıyor. Tercümeler, İhtilâlin ilk senelerinde yığınla yapıldı ve vaziyet XIX uncu asrın başlangıcına benzedi. Bu tercümelerin ekserisi ne sadıktı, ne de edebî bir kıymeti haizdi. 1928 denberi buna karşı kuvvetli bir aksülâmel vücude gelmiştir. Tercümeler kemiyet itibariyle azaldı ise de keyfiyet itibariyle çok kazandılar. Bilhassa *Academia* neşriyat evi Sovyet Birliğinin en iyi mütercimlerini bir araya toplayıp sistemli bir faaliyete girişmiştir. Bu mütercimler, bir arada çalışıp, biribirini kontrol edip Rus edebiyatına birçok kıymetli eser kazandırmışlardır. Her eserle beraber ona ait edebî, tenkidî, tarihî, bir tetkik neşrediliyor. Bu usul o kadar ihtiyat haline gelmiştir ki *Mark Twain, Alexandre Dumas, Eugène Sue* bile bu tarzda basılmaktadır. Bu da, tâbii, tercümenin üslûbu ve sadakati üzerine tesir ediyor.

Bugün artık Rusyada tercümenin nekadar ciddî bir iş olduğu tamamen anlaşılmıştır. Mütercimden çok isteniyor, fakat ona çok ta veriliyor. *Andre Beliy,* Rusyada mütercimin vazife ve haklarını çok güzel ifade etmiştir: «Lâfız ve mananın mutabakati tercümenin ancak ilk merhalesini teşkil eder... İdeal bir mütercim dilin bütün inceliklerini kuvvetle hissetmeli: aslında, her tercüme mana, lâfız, fonetik, ritmik tercümelerin heyeti mecmuasından mürekkep olmalıdır. İdeal tercüme, bütün bu tercümelerin tercümesidir. Ondan dolayıdır ki tercüme bazen teliften daha zordur. Mütercim bir yaratıcıdır; bir şairin bütün evsafına malik olduktan başka, tahlil kabiliyetine de malik olmalıdır. Bunun içindir ki her şair kabiliyetli bir mütercim değildir. Fakat her büyük mütercim hakikatte şairdir; şuurlu bir şairdir. *Puşkin* veya *Goethe* tipinde bir şair.» Bu fikir Rusyada yeni değil; netekim Rusyanın ilk büyük mütercimi, *Tradiakovski:* «Mütercim, müelliften ancak isimle ayrılabilir» demiştir. Rusyada mütercime verilen bu yüksek mevkidir ki Rus kültürü ve Rus lisanını bugünkü seviyesine çıkarabilmiştir. Rus lisanı artık tamamen kültürel bir lisandır; öyle ki yalnız rusçayı bilen bir kimse ilimle ve dünya edebiyatiyle temasa gelebilir.

İki asırlık bir tercüme faaliyeti esnasında, Rusya birçok hatalı yollardan gitmiştir. Bunlar belki zarurî idi; sadık olmıyan, yahut ta harfi harfine yapılan renksiz tercümeler yeni bir kültürle temasa giren her memleket için belki zarurî merhalelerdir. Fakat bu merhalelerden mümkün mertebe çabuk geçmeli; ve bu da, Rusyada olduğu gibi, ancak tercüme faaliyetinin sistemleşmesi ve her şairin, her muharririn tercümeyi en zor, en büyük, en şerefli bir iş sayması ile mümkün olabilir.

Erol GÜNEY

"LE LYS ROUGE„ TERCÜMESİ

Anatole France'ın daha birkaç eserinin mütercimi olan muhterem Nasuhi Baydar'ın bu Le Lys rouge tercümesini sahife sahife ve satır satır bahis mevzuu yapmağa bu sütunlar elbette müsait değildir. Bundan dolayı ve rastgele seçerek bir takım misaller vermekle iktifa edeceğim.

Tercüme üzerinde sadece düşünmüş olanlar da kabul ederler ki, bir tercümeyi tetkik eden münekkit itiraz ve tenkitlerini dört nokta üzerinde teksif edebilir:

1 — Tercüme metne sadık değilse, yani metne nisbetle eksikse;

2 — Cümlelerin umumî manası asla mutabık değilse;

3 — Bazı kelimeler teker teker yanlış tercüme edilmişse;

4 — Mütercim eseri çevirdiği lisana bihakkın tasarruf edemediği için hem müellifin üslûbundaki şahsiyet ve çeşniyi göstermiyor, hem de güzel bir dil kullanmıyorsa.

Bu dört noktayı tesbitten sonra misaller göstermeğe başlıyalım.

Birinci itirazım: Nasuhi Baydar *Le Lys rouge*'u tercüme ederken bir hayli yeri atlamıştır. Meselâ aşağıdaki satırların hiç biri tercüme edilmemiş:

C'était l'ancienne maison des champs de Jean Le Ménil, conseiller au parlement de Rouen, en 1779. Cette maison, existant avant lui, était mentionnée dans un titre de 1690, sous le nom de maison de bouteille. (S. 26) T. 35.

Calme et sévére, il ne voyait en Napoléon que le condottière de Taine, qui donna à Volney un coup de pied dans le ventre. (S. 38) T. 52.

Il aimait, dit-il, la besogne bien faire. C'est un goût qu'on n'a qlus guère. (S. 38) 53.

Plein de vices sincères et d'innocence, (S. 75) T. 107.

Et le prieur des Gesuati de Florence eut bien tort de se défier de lui. (S. 99) T. 143.

Son cabinet de toilette, sorti d'une fantaisie esthétique de Vivian Bell, (S. 104) T. 152.

Il lui semblait qu'elles étaient nues par volupté. (S. 107) T. 155.

Le prince avait repris sa lecture interrompue. (S. 120) T. 175.

Au-dedans d'elle nous reçut la perle éternelle...

Elles ne se glorifient pas du néant dont la matrone s'honore. (S. 136) T. 198.

Ils sont de vieux bons maîtres de langage. (S. 137) F. 200.

C'est le conseil d'une amie. (S. 138) F. 201.

Et à cette disposition se reconnaissait l'art de l'architecte Leveau, qui avait construit en 1650 le château de Joinville-sur-Oise pour ce riche Mareuilles, créature de Mazarin et complice heureux du surintendant Fouquet. (S. 212) T. 308.

Intime et sobre déjeuner d'affaires. (S. 214) T. 317.

— Je l'attendrai, dit Thérèse. (S. 245) T. 385.

Le peu qu'elle y avait mis, (S. 251) T. 367.

Birinci noktaya ait misalleri kâfi görüyor ve kesiyorum. Sade şunu ilâve edeyim ki, bunlardan bazıları için mütercim «vasat seviyeli Türk talebesini alâkadar etmez. Mütebahhir görünmeğe pek meclûp olan France eserin bünyesine füzûli ilâve etmiştir» diyebilir ve benim

şahsen iştirak etmediğim bu noktai nazarı kabul edenler de çok olabilir. Fakat, bazılarını zikrettiğim eksikler meyanında doğrudan doğruya vak'a ile, şahıslarla alâkadar sözler, tarifler ve tasvirler de az değil..

İkinci itirazım: Asıllarına mutabık bulunmıyan, doğru tercüme edilmemiş cümleler ve cümle parçaları var. Meselâ:

M. Berthier d'Eyzelles rédacteur du Journal des Débats, député, qui caressait ses favoris blancs et faisait la roue... (S. 11 F. 13.

Mütercim burada (faisait la roue) yu yanlış tercüme etmiş. (Olup bitenleri gözden kaçırmıyan) diyor. Küçük Larousse'ta (faire la roue) için (se pavaner, se rengorger), Şemsettin Sami lûgatinde de (tavus ve hindi gibi kuyruğu kabartıp tekerlek şekline koymak) denir. Yani, mütercimin sözüne tamamen zıt olarak mevzuubahs gazeteci meb'us etrafı tetkika tenezzül etmiyor da kurum kurum kurumlanıyor.

Il nous fournira une escorte de cosaques. Celà ne manquera pas d'allures.

Il s'obstinait à vouloir la prendre par vanité... (S. 60) T. 61.

Mütercim diyor ki:

Yanımıza bir kazak müfrezesi alırdık. Pek güzel birşey olurdu.

Onu öğünme yoliyle elinde tutmak istemekte israr etti.

Birinci cümleyi de, üçüncü cümlenin naklettiğim kısmını da iyi tercüme etmiyen mütercim ikinci cümleyi tamamen yanlış tercüme etmiştir. Çünkü (Bize bir kazak müfrezesi verecek. Bu tarzda seyahat ihtişamlı bir şey olacaktır) diyerek burada zevc karısının gösteriş merakını avlamağa çalışıyor.

Kitap papayı servetini terk ile fakir ve mütevazı, bir evliya şeklinde, fiskü fücura, dalâlete düşmüş dünyayı irşat için yola çıkarıyor: (Annoncez dans les cités noires, dans les bouges et les casernes, la paix et la charité). S. 88 (T. 127).

Mütercim diyor ki: (Zenci şehirlerinde, kötü yerlerde ve kışlalarda barış ve iyi severliği haber veriniz). Zenci şehirlerini nereden çıkarmış? Buradaki siyah şehirler günah ile, sefalet ve rezaletle, neş'esiz ve güneşsiz garp beldeleri, nizamı bozuk bir medeniyetin kararttığı beldelerdir. Konuşanın düşündüğü ve söylediği budur. Zenci şehrinin ise, sakinlerinin renginden sarfınazar, pek ışıklı olması lâzımdır...

Dante, qui, entre nous, était un bon docteur de Bologne et avait beaucoup de lunes dans la tête, sous son bonnet carré, Dante croyait à la vertu des nombres. (S. 119 T. 173.

Mütercim şöyle tercüme etmiş:

Aramızda kalsın; Bolonya'nın iyi bir doktoru olan ve sivri takkesi altında birçok aylar bulunan Dante sayıların faziletine inanırdı.... Tekke altında aylar, (işler çatallaştı) cümlesini (L'affaire est devenue fourchette) suretinde tercüme eden *Mahşer midillisi* lâkabiyle maruf Kâmil Beyin meşhur tercümesini hatırlattığı için ben de şöyle tercüme ettim:

Söz aramızda Dante, Bolonya'nın iyi bir doktoru olmakla beraber dört köşe takkesinin altında hayli garip rüzgârlar da esen Dante rakamlarda meziyetler bulurdu.

Jacques, mon ami, nous sommes trop heureux; nous volons la vie. (S. 185) T. 271.

Tercümesi: Jak, dostum, biz çok bahtiyarız; hayatı çalışıyoruz, dedi.

(Nous volons la vie) cümlesiyle Jacques'a vaki hitap, vak'ayı takip etmeden bile anlaşılır ki (hayat insanlara bu kadar mes'ut olmak hakkını vermez. Bu kadar mes'ut olmamıza dünyanın nizamları müsaade etmiyecektir. Ben feleğin intikamından korkuyorum) düşüncelerinin ifadesi için söylenmiştir. Hayatı çalışıyoruz cümlesi bunları anlatamıyor. (Hayatın hakkını çalıyoruz) demek zarurî idi

Bu ikinci noktaya dair daha çok misal sıralamağa lüzum görmiyerek üçüncü noktaya, yani mukabilleri tamamiyle yanlış tespit edilmiş ve tabı hatası addedilmesine imkân bulunmıyan [1] kelimelerden nümune göstermeğe geçiyorum:

Elle était née riche, dans l'éclat criard d'une fortune trop neuve. S. 19 (T. 25).

Burada criard kelimesi çiy, göze batan, kaba manalarını kästetmektedir. Criard'a Larousse bu manaları verir ve satırları takipten alınan intiba da budur. Fakat mütercim bu kelimeye hayranlık ifadesi yüklüyor ve (yepyeni bir varlığın göz kamaştıran parlaklığı içinde zengin doğmuştu.) diyor.

On s'abrutit dans ce métier-là. (S. 28) T. 38.

S'abrutir'i Larousse ahmaklaşmak (Devenir stupide) suretinde tarif ettiği ve kelimenin hayvandan gelen aslı da bunu istilzam eylediği halde mütercim nezakette ısrar ederek (bu meslekte insan çok yorulur) diyor.

Elle y coula sa lettre, sous le regard ingénu de Saint Marc. (S. 127) T. 185.

Ingénu kelimesinin Larousse'taki tarifi: D'une innocence franche. Simple, naïf'dir ve Şemsettin Sami de ayni mefhumları sıralar. Ingénu o kadar saffet ve masumiyeti ifade eder ki, tiyatroda saf genç kız rolu oynıyan aktrislere (ingénue) rolu yapıyor denir. Anatole France'in cümlesinde de heykelin masum bakışı altında eski sevgiliye hitaben yazılmış mektubun yeni sevgiliye sezdirilmeden gizlice kutuya atılması tasvir olunmakta, bu ingénu kelimesine bir tezadı tebarüz ettirme vazifesi verilmektedir. Halbuki mütercim (Ve, Sen Mark'ın kurnaz bakışları altında ona mektubunu ettı) diyor. Dikkatsizlik! Mütercim (S. 150 T. 219) daki puce kelimesine de pire diyecek yerde tahtakurusu adı veriyor.

Tam mukabilleri verilmemiş, kısmen veya tamamen yanlış manalarda tercüme edilmiş kelimeler ararken pire ile tahtakurusuna kadar indikten sonra yüksek mefhumlara tekrar dönmiyeceğim. Bu üç nokta üzerinde daha çok misal vermeğe lüzum görmüyorum. Çünkü bir tercümeye asıl kıymetini veren şey beş on kelimesinin ve hattâ bir haylı kelimenin manalarını tayinde isabet veya isabetsizlik değil fakat asıl lisanın zahmetsiz ve güzel akışı, okuyanı sürüklemesi ve mütercimin dilinin müellifin üslûbuna bir eldiven gibi uyabilmesidir. (Le Lys rouge) tercümesinde gördüğüm asıl büyük noksan bu vasıfları haiz olmayışı. Anatole France fevkalâde lâtif, rahat ve berrak bir dile malikken Nasuhi'nin tercümesi güçlükle, çok kere manaya zahmetle varılarak okunmasıdır. Hele uzun cümlelerde. Meselâ XV inci fasla başlıyalım:

(Thérèse, en quittant Dechartre, fut déjeuner avec son amie et madame Marmet chez une très vieille dame florentine que Victor-Emmanuel avait aimée lorsqu'il était duc de Savoie. Depuis trente ans, elle n'était pas sortie une fois de son palais sur l'Arno où, fardée et peinte, coiffée d'une perruque violette, elle jouait de la guitare dans les grandes salles blanches. Elle recevait la belle société de Florence, et Miss Bell allait souvent la voir. A table, cette recluse de quatre-vingt- sept ans interrogea la comtesse Martin sur le monde élégant de Paris, dont elle suivait le mouvement dans les journaux et dans les conversations avec une frivolité qui devenait auguste par la durée. S. 125. (T. 180).

Dördüncü cümlede cümlenin bir kısmını da hazfetmiş olan mütercimi okuyalım:

(Terez, Döşartr'dan ayrıldıktan sonra, Madam Marme ve Miss Bel ile birlikte, Viktor Emanuel'in Savua dukası iken sevmiş olduğu Floransalı pek ihtiyar bir kadına yemeğe gitti.

[1] Meselâ l'esprit d'ordre mukabili olarak mütercimin intizam fikri dediği besbelli olduğu halde mürettip bunu intikam fikri olarak dizmiş. (S. 38) F. 53.

Bu kadın, boyanıp düzgün sürerek, başına da eflatun bir peruka taktıktan sonra, beyaz salonlarında kitara çaldığı Arno nehri üzerindeki sarayından, otuz yıldan beri bir kere dışarı çıkmamıştı. Floransa'nın aydın sosyetesini evine kabul ederdi ve Mis Bel de sık sık onu görmeğe giderdi. Sofrada, bu seksen yedi yaşındaki evden çıkmaz, hareketlerini gazetelerden ve konuşmalardan takip ettiği Paris kibar âlemi hakkında Madam Marten'e sualler sordu).

(Thérèse, Dechartre'dan ayrıldıktan sonra, muhibbesi ve madam Marmet ile beraber Floransalı öğle yemeğine gitti. Bu, Victor Emmanuel'in Savua dukası iken sevdiği pek ihtiyar bir kadındı. Düzgünlenip boyanmış ve başına menekşe renginde bir peruka takmış olduğu halde büyük beyaz salonlarında kitara çaldığı Arno nehri üzerindeki konağından, otuz yıldır, bir kere dışarı çıkmamıştı. Floransanın seçkin cemiyetini kabul eder ve mis Bell sık sık ziyaretinde bulunurdu. Seksen yedi yaşındaki bu münzevi, hadisatını gazete ve müsahebelerden takip ettiği Paris cemiyet hayatı hakkında, devam etmekte bulunduğu müddetin uzunluğu ile artık ulvî bir mahiyet alan bir hiffet içinde Kontes Martin'i sofrada sorgudan geçirdi.)

Dördüncü noktaya ait olan misalleri teksir etmiyeceğim. Üzerinde her şeyden ziyade durmak istediğim nokta, Nasuhi Baydar'ın bu tercümesinde her satır ve parçanın aynen ve tamamen lisanımıza nakledilmemiş olmasıdır, ve kuvvetle sanıyorum ki, (Le Lys rouge) da kendisini muvaffakıyetsizliğe götüren en büyük sebep te yer yer cümle parçaları ve cümleler atlanmış bulunmasıdır. Zira bu atlamalar iki şey ifade etmektedir:

Evvelâ mütercim her sözünü aynen ve harfiyen tercüme edecek kadar müellife, müellifin sözlerine kıymet vermiyor. Bir kere bu kıymeti vermedikten, kendini onu sansüre tâbi kılmak mevkiinde gördükten sonra da, naklini zahmetli bulduğu yerleri çıkarı çıkarı vermekte nefsini hür sayacağı tabiîdir. Ve bu hürriyet içinde kalemi koşmağa başladıktan sonra da, kılı kırk yarmak, kelimelerin tam mukabillerini aramak külfetine katlanmıyor. (Le Lys rouge) tercümesinde bu külfete girmeyiş hakkında son bir misal vererek makalemi bitiriyorum. (Chiffonnier) kelimesi Şemsettin Sami'nin de anlattığı basit bir kelimedir, fakat Larousse'a süratle göz atan mütercim ilk önce paçavra ve saire toplamakla meşgul adam manasını görünce gözlü çekmeye gelen ikinci manaya demek bakmamış, ve bu yüzden de romanın kahramanına mücevherlerini çamaşır dolabına koymak düşmüş:

J'avais caché tes lettres dans le chiffonnier où sont mes bijoux. (S. 185) T. 270.

Mektuplarını, elmaslarımı koyduğum çamaşır dolabına saklamıştım.

Ancak şunu da hasseten ilâve etmek isterim ki, sayın Nasuhi Baydar'ın hakikaten dikkat ve itina ile ve kusursuz bir zevkle tercüme ettiği eserler çoktur. Anatole France'ın bu çok güzel eseri istisnaî bir talisizliğe uğramış, matbuat hayatımızın bazen insafsız zaruretleriyle karşılaşmış, aceleye gelmiş demek oluyor.

Nahid Sırrı ÖRİK

ECNEBİ MECMUALAR

Sanatkârın hürriyeti.

G. Picon'un *Revue Philosophique*'in son nüshasında çıkan makalesinden hulâsa:

Muasır sanatın esas karekterlerinden biri zamanla ve cemiyetle alâkadardır. Tarihte ilk defa olarak sanatkâr cemiyetle, zamanla münasebetini bir mesele olarak hissetmektedir. Sanatkâr kendisine boyuna bu suali sormaktadır: eserimi bugünkü vak'aları tasvir etmiye, kendime ait bir kıymet derecesini ifade etmiye hasredersem, acaba eserim kıymetinden kaybetmez mi?

Bu sual yenidir. Kadîm Yunanistanda, Romada veya Orta Zamanlarda, eserler devirlerin tesiri altında idiler. Fakat san'at eserini cemiyete bağlıyan rabıta organik bir rabıta idi; cemiyetten başka bir ufuk olmadığından, san'atkâr için cemiyete itaat etmek yahut etmemek gibi bir mesele yoktu. Rönesanla bu tabiî uygunluk yok olmıya başlıyorsa da san'at ile hayat arasında bir ihtilâf yoktur. Ronsard devrinin büyük vak'alarından ve ayni zamanda lirismin ebedî mevzulardan ilham alıyor. Klâsik devirde Racine, Esther ve Athalie piyeslerini dinin bir ifadesi olarak göstermektedir; fakat hiçbir zaman bu piyesleri dinî bir propaganda için kullanmıyor. XIX uncu asırda kendisini «zamanın aksisedası» sayan Hugo bile eserlerinin çoğunda «ebedî» meselelerle uğraşmıştır. Son senelere kadar devrin muvakkat meseleleriyle edebiyatın ebedî meseleleri arasında bir zıddıyet yoktu.

Zamanımızda vaziyet tamamen değişti: artık san'atkârlarımız san'ati serbest bırakan veyahut onu devir içine sokan iki nazariyeden birini seçmelidir. Devrimiz, faaliyetimize tek bir veçhe vermeği emreder; devrimiz tecanüs ister ve biz de hürriyetimizi tecanüs arzusuna feda ediyoruz. Biz, kuvvetimizi bir gayeye tevcih ediyoruz: bu gaye millet, ırk, sınıftır. Rönesans bundan pek uzaktı; hümanizma müstakil kıymetler kabul ediyor ve sanatı, felsefeyi, onlardan ayrı olan dine, siyasete, ahlâka tâbi tutmak istemiyordu. Montaigne'e göre başlıca vazife kendini bütün tezatlariyle beraber kabul etmektir; Montaigne, psikolojik şahsiyetinin tenevvüünü, ahlâkî şahsiyetinin vahdetine feda etmek istemiyor. Pascal'la, Fransada daha dar bir devrin ilk alâmetleri belirmektedir. Pascal'daki insan, Montaigne gibi yayılmaz, o, içine kapanır ve kurtuluşa yönelir. Pascal Descartes'tan bahsederken «faydasız ve mütereddit» der. Bu hükmü pragmatism'e ve bir taraftan da Marx'ın sanat nazariyelerine bir başlangıç sayabiliriz. Pascal için yüksek bir prensip vardır; bu prensip kabul edilmezse «bütün felsefe bir saat uğraşmıya bile değmez». Ondan dolayı Pascal resmi ve tiyatroyu takbih ediyor.... Fransada Racine, La Bruyère psikologdurlar; Rousseau artık bir moralisttir. Rousseau «İtiraflar» ını kendisini tasfiretmek için değil, adil göstermek için yazmıştır: «Hiç kimse bu kitabı okuduktan sonra, ben bu adamdan daha iyiyim, diyemez». Ferdiyetçiliğin tekâmülü insanları ahlâkçılığa doğru sevkediyor. İnsanlar yaşamak için düstur arıyorlar; şahsiyetin vahdeti, ahlâkın, iradenin bir neticesi oluyor. İnsan kendisini yaratıyor, fakat zaman içinde yaratıyor: Leibniz için ideal bir şey olan zaman, Hegel'le bir şeyniyet, Bergson'la yegâne şeyniyet oluyor. Marx için şahsiyet ve sanat tamamen zaman ve tarih içindedir. San'at yalnız tarihî bir realiteyi ifade etmiyor, ayni zamanda bu tarihi değiştirmiye çalışıyor. San'at, hem cemiyetin ifadesi, hem de onun değişmesinde bir âmil oluyor.

Meselenin bugünkü vaziyetini kabataslak mütalea edecek olursak biribirine zıt iki nazariye karşısında kalırız.

1) *Zamanla mukayyet bir estetik.* — Bu nazariyeye göre yalnız devri ve devrin me-

selelerini ifadeeden eser büyüktür. Orta zamanda san'atiyle bütün cemiyet arasında mevcut olan rabıta gene mevcut olmalıdır. Ancak bu şartla san'at, büyük rolünü oynıyabilir.

2) *Zamanla mukayyet olmıyan bir estetik.* — Goethe, bu nazariyeyi çok güzel hulâsa etmiştir: «Siyasî faaliyetle meşgul olmak istiyen bir şair, kendini hemen bir partiye vakfetmek mecburiyetindedir; ve bunu yapar yapmaz artık bir şair olarak kaybol-, muştur; o, ruhunun hürriyetine ve dünya görüşündeki huzura veda etmek mecburiyetindedir: buna mukabil zekâ darlığı ve kör bir nefretin külâhını tâ kulaklarına kadar başına geçiriyor... Şair, insan olarak vatanını sevebilir; fakat onun bediî kuvvetlerinin vatanı, hiçbir memlekete, hiç bir eyalete bağlı olmıyan Güzelliktir».

Goethe'nin fikirleri makul görünebilirse de onlara karşı koyabileceğimiz müspet bir vak'a vardır: ahlâkî ve siyasî dissiplin birçok muasır san'at eserlerine kıymetlerini vermiştir. Disiplin çok defa yaratıcıdır ve istiklâl çoraktır. Tarihe, devre bağlılık eserin kıymetini arttırabilir. San'at, varlığın ve insanın problemleriyle ister istemez meşguldür. Fakat bu problemler de ebediyette değil, tarihî bir an içinde mevcuttur; onlara da ancak tarihî bir an içinde cevap verebiliriz.

Zamanla mukayyet olmak, bir eseri yaşatabildiği gibi öldürebilir. Bir eserin başlıca kıymeti muharririn samimiyetine, hissettiği ile ifade ettiği arasındaki ahenge bağlıdır. Öyle eserler vardır ki bunlar devrin ve yalnız devrin meseleleriyle meşgul olurlar. Bu darlaşma sanatkâr tarafından istenilmişse, onun şahsiyetine tamamen uygunsa, eser bu darlaşmadan kazanır ve tarihle tamamen mukayyet olmakla beraber, ebedîleşir.

San'atkârın hürriyeti ancak bir intihap hürriyetidir. San'atkâr, cemiyetin, partinin, prensiplerin disiplinini, öz tabiatından mülhem olarak kabul yahut reddetmelidir. İşte san'atkârın esas hürriyeti bu «intihap hürriyetidir».

Musikinin insanî kıymeti:

E. Buchet'nin *Voici* mecmuasında (nisan 1940) çıkan yazısından hulâsa :

Musiki içtimaî bir ifade ise de millî hudutlar içinde kapanıp kalamaz; bugün bile musiki, insanlar ve milletler arasında en kuvvetli bir rabıtadır. Musiki, ne bir din ne bir felsefedir ; musiki bir lisan, en saf bir lisandır ; ancak bu lisanla insanlar hakikaten biribirleriyle anlaşabilirler. Musikinin, kelime lisaniyle münasebeti, ruh ile beden arasındaki münasebete benzer... *Walter Pater*'in dediği gibi, «musiki tanımadığımız bir maziyi yaratır ve gözyaşlarımıza bile saklı kalan kederleri hissettirir». O olmazsa birçok neşe ve şevkten mahrum kalırdık ; aşkın ve bütün hislerin bu yegâne lisanı kalbin hudutlarını genişletmektedir. Fakat musiki, yalnız sevinç, aşk, keder, bahtiyarlık ismini verdiğimiz hislerin en hakikî, en saf, en kuvvetli ifadesi olmakla kalmıyor; o, yeni hisler yaratıyor, öyle hisler ki ancak onunla ifade edilebilir. Bu hislere isim verilemez, onların lisanla alâkası yok ki... Musiki insanın vahdetini yeniden kurmak için muhteşem bir teşebbüstür; lisan bir ayırma , musiki bir bağlama vasıtasıdır.

Shakespeare «Venedik taciri»piyesinde şöyle demektedir: «Hiçbir kaba, sert, hiddetli bir insan yoktur ki musiki onun tabiatini bir an için değiştirmesin. Musikiye bigâne olan ve güzel harmonik seslerle heyecana gelmiyen bir insan, ancak hiyanetlere, hilelere, haydutluğa müsteit bir insandır. Ruhunun hareketleri gece gibi kara ve hisleri Erebe gibi karadır. Böyle bir insandan kendinizi koruyun». Hakikatte bugünkü dünyamıza bakınca birçok insanların kendilerine musiki taşımadığı anlaşılır; yahutta taşıdıkları musiki *Shakespeare*'inkine benzemiyor... Beşeriyet gene ayrı ayrı lisanlar konuşmaktadır; eğer o, müşterek olan ve asıl ruhumuzu ifade eden musikinin lisanını anlasaydı, biribirine yabancı ve düşman milletlere ayrılmıyacaktı. Buhranlı zamanlar yaşıyoruz ve pek az tesellimiz vardır; en büyüğü şüphesiz musikidir. Harbin meşakkatlerinden kaçmak, daha iyi bir şeniyete, bir hayata varmak, büyük ruhlarla, büyük hislerle hembezm olmak ihitiyacını daha büyük bir ihtirasla hissederiz.

Luther'in dediği gibi «musiki mustariplerin en iyi tesellisidir» ; musiki, en büyük felâket karşısında bile bütün güzel sözlerden, bütün hikmetlerden çok daha fazla bize sükûn ve huzur verebilir. Çünkü ruhlarında musiki taşıyan insanlar için daimî bir saadet tekeffül edilmiştir. Onlarda fevkalbeşer varlıklar gibi yaşıyan eserler, onlara kaybolmuş cennetin hicranını verir. Onlar insaniyete inanır, ebediyeti hisseder ; ölüm onlar için daha az muhtemel değil, fakat daha az acıdır.

İngiliz edebiyatındaki klâsikler ve romantikler :

The Times Literary Supplement mecmuasında çıkan bir makalesinden hulâsa :

Klâsisizmin ve romatizmin ukalâca ve gülünç şekilleri vardır. Meselâ Fransada XVII inci asırda tiyatro için vaz'edilen kaideler bize pek garip geliyor ; diğer taraftan birçok romantiklerin kahramanları bizi ancak güldürebilir.

Maamafih, aldıkları şekillere rağmen, klâsisizm ve romantizm insan ruhunun tamamen tabiî temayüllerinin neticeleridir. Onları basit bir şekilde ilelmerkez ve anılmerkez kuvvetler olarak tasvir edebiliriz. Klâsikler müşterek merkezi, umumî tecrübeyi tahdit edilmiş ifadeyi aralar. Romantikler, macerayi ister, bilinmeyeni keşfetmek ister ; ihtiyatlı kütleyi arkasında bırakarak şair yalnız ve karanlıkta yola çıkmalıdır ; o, bu yollarda garip şeyler görür ve bunları garip bir surette tasvir eder. Romantikler klâsikleri sıkıcı ve çekingen sayarlar ; klâsikler romantiklerin realiteden bir hulya dünyasına kaçtıklarını ve esasa değil, dekora ehemmiyet verdiklerini söylerler.

Klâsisizm ile romantizm arasında ihtilâf İngilterede mevcut değildir. İngiliz şiirinde ve tefekküründe mektep veya hareket görülmez. Şairler arasında fark vardır, fakat bu fark, Fransada veya Almanyada birçok defa görüldüğü gibi şairlerin kabul ettiği bir programdan ileri gelmiyor. İngilterenin esas prensipleri şiirde de görünür: telifçilik ve an'ane. Bu prensipler İngiltereyi Romantizmin ve klâsizmin mübalâğalarından kurtarmıştır.

Chaucer, daha başlangıçta İngiliz edebiyatına makul yolu göstermiştir; o Orta Zaman romanına İngiliz dünyasını sokmuştur. *Shakespeare* romantizm ve klâsizm arasındaki zıtlığı hissetmiyor. O, bütün mekteplerin, bütün tezatların dışındadır. XIX asrın *Shakespeare*'i romantizm üstatlarından saymaya hakkı yoktu. *Milton'da* İngiliz telifçiliği son haddine varıyor. Klâsik bir plân içinde *Milton* her yerden her membadan, Yunan, hıristiyan, klâsik, romantik membalardan güzelliğini almıştır. *Pope,* İngilterenin *Boileau*'sı sayılır ve hakikatte *Pope* aklı muhayyileden üstün sayar. Fakat şiirlerinde *Pope* aklın dünyasından hariç bir dünya hissetmiş *(The Rape of the Lock)* ve yazarken kendi düsturlarının ve prensiplerinin haricine çıkmıştır. *Coleridge, Wordsworth, Shelley, Byron, Keats*'le başlıyan romantik cereyanı umumiyetle zannedildiği gibi «mantık devrinin» bir aksülâmeli olmamıştır. Klâsik devrinde bile romantik cereyan belirmektedir... Romantikler de klâsizmle bütün rabıtaları kesmemişlerdir. *Pope*'ın tesiri romantik devirde yaşamaktadır. *Wordsworth* onu sever ve okur... *Shelley* ve *Keats* romantik mübalâğalardan çıkıp kendi yollarını bulmuşlardır. *Byron* bile marazî romantismini bırakarak, «*Don Juan*»da hakikî ve orijinal bir şair olduğunu ispat etmiştir. On dokuzuncu asırda *Tennyson, Browning, Matthew Arnold* ile romantizm an'ane ile alâkaları kesmiyor ; *Dryden Chaucer* ile ve *Wordsworth Pope* ile alâkalarını kesmedikleri gibi. Son romantiklerden olan *W. B. Yeats* İrlandanın bütün mazisine bağlıdır.

Yirminci asrın gençleri an'aneye sadık değillerdir ; onlar on dokuzuncu asrın edebiyatını tamamen reddettiler. Fakat verdikleri hükümler edebî değil, siyasîdir. Ancak siyaset bir devrin diğer bir devirle bütün bağlarını çözmesini intaç eder. İçtimaî durumumuzda anî değişiklikler olmamıştır ; edebiyatımızda da olamazdı. Yaşadığımız geçen ve bugünkü harp belki edebiyatta yeni bir devrin açılmasına sebebiyet verecektir. Fakat bu devir tamamen yeni olmıyacaktır ; tarihin gösterdiği gibi İngilterede tam bir inkıta olamaz. İngilterede devam ve an'ane vardır.

Maarif Vekilliğinden:

1 — Aşağıda adları yazılı eserlerden her hangi birini tercüme ve neşretmek istiyenlerin *30 Haziran 1940 tarihine* kadar bir istida ile Maarif Vekilliğine müracaat etmeleri lâzımdır. Tercümelerin sıhhat ve muvaffakıyeti hakkında önceden fikir sormak istiyenler, seçtikleri eserden tercüme edilmiş otuz sayfalık bir kısmı iki kopye halinde aslı ile beraber istidalarına ekliyebilirler.

2 — Seçme suretiyle bası kısımları tercüme edilecek eserler hakkında malûmat almak istiyenlerin bir mektupla Vekillik Neşriyat Müdürlüğüne müracaat etmeleri iktıza eder.

3 — Vekillik bu husustaki müracaatleri 15 temmuza kadar bir liste halinde ilân edecektir. İlândan sonra istida sahipleri tercümeye devam ettiklerini birer mektupla Vekilliğe bildireceklerdir. Temmuz sonuna kadar bu tekitte bulunmıyanlar tercümeden vazgeçmiş sayılacaklardır.

4 — Yardımdan istifade için tercümelerin *Kânunusani 1941 sonuna* kadar makine ile yazılmış iki kopya halinde ve asıllariyle beraber Maarif Vekilliğine teslim edilmesi ve tercüme muvafık görüldüğü takdirde de kitabın Nisan 1941 sonuna kadar bastırılmış bulunması şarttır.

5 — Yukardaki maddelere göre hazırlanacak eserlerden Vekilliğin satın alacağı miktar ayni mevzudaki eserlerin mutad olarak alındığı miktardan 250 fazla olacaktır.

6 — Bu kitaplar alâkalı görülen bütün teşekküllere Vekillikçe tavsiye edilecektir.

7 — Kitabın üzerine, tercümenin Vekillikçe kontrol ve kabul edildiği hakkında - tesbit ve tebliğ edilecek formüle göre - bir kayit konacaktır.

8 — Tercümesi çok muvaffakıyetli görülen eserlerin mütercimlerine, yukarda gösterilen yardımdan ayrı olarak para mükâfatı verilecektir. (1 V 1940)

ANADOLU AJANSI VASITASİYLE VERİLMİŞ OLAN YUKARIKİ TEBLİĞ ÜZERİNE.

30 HAZİRANA KADAR MÜRACAAT ETMİŞ OLANLAR

Jane AUSTEN *Pride and Prejudice.* — Es[illegible]AYMAN. — Muharrem BALASAYGÜN. — Osman Şefik ÖZÇİNAR.

Emily BRONTË *Wuthering Heights.* — Müracaat edilmiştir.

Henry FIELDING *Tom Jones.* — Erol GÜNEY.

Mark TWAIN *Seçmeler.* — Hamdi VAROĞLU.

Kleist *Michael Kohlhaas.* — Asteğmen Necip UÇOK.

Keller *Hikâyeler.* — Asteğmen Necip UÇOK. — Şaziye Berin KURT.

Hoffman *Hikâyeler.* — Asım ÇALIKOĞLU. — Şaziye Berin KURT.

Emile ZOLA *Germinal.* — Niyazi TÜRKER. — Naci YÜNGÜL. — Hamdi VAROĞLU. — Kâzım Nami DURU. — Asım ÇALIKOĞLU.

H. de BALZAC *La Peau de Chagrin.* — Hamdi VAROĞLU. — Kemal DEMİRAY. — Asım ÇALIKOĞLU.

Stendhal *Chroniques italiennes.* — Hamdi VAROĞLU. — Asım ÇALIKOĞLU.

Dostoyevski *Budala.* — Avni İNSEL. — Nihal YALAZA TALUY.

Lermontof *Zamanımızın bir kahramanı.* — Avni İNSEL. — Alim ATIMTAY. — Zeynel AKKOÇ. — Nihal YALAZA - TALUY.

Boccacio *Decamerone'dan seçmeler.* — Nüzhet H. SİNANOĞLU. — Asım ÇALIKOĞLU. — Celâlettin Nuri RADOSLU.

TERCÜME EDİLECEK PARÇALAR:

Aşağıda isimleri yazılı almanca, fransızca ve ingilizce üç parça, tercüme edilerek 1 ilkteşrine kadar mecmuamıza gönderildiği takdirde, tercümeler arasından en iyileri seçilerek mecmuamızda neşredilecek ve mütercime münasip bir para mükâfatı verilecektir.

ALMANCA GŒTHE'nin *Aus Meinem Leben (Wahrheit und Dichtung*'undan, *Erstes Buch,* baştan itibaren «und wir verfehlen nicht, ihren Subalternen aufs Beste zu schmeicheln» ile biten ilk paragrafları; ondan sonraki paragraf şöyle başlar: «Bedeutender noch und...» (takriben 10 - 12 sa.)

FRANSIZCA : RENAN. — *La prière sur l'Acropole (Souvenirs d'enfance et de jeunesse).*

İNGİLİZCE SHAKESPEARE. — *Coriolan, Act 1, sc.1.*

— Birinci sayımızdaki müsabakaya gelen cevaplardan beğenilmiş olanlar, üçüncü sayımızda ilân edilecektir.